

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN HEGEMON GÜÇ OLMA
İHTİMALİ ÜZERİNE EKONOMİ-POLİTİK BİR İNCELEME:
1978-2020 DÖNEMİ**

Eyüp Ensar ÇAKMAK

DOKTORA TEZİ

Danışman: Prof. Dr. M. Kemal AYDIN

AĞUSTOS - 2023

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN HEGEMON GÜÇ OLMA
İHTİMALİ ÜZERİNE EKONOMİ-POLİTİK BİR
İNCELEME: 1978-2020 DÖNEMİ

DOKTORA TEZİ

Eyüp Ensar ÇAKMAK

Enstitü Anabilim Dalı: İktisat

“Bu tez 09/08/2023 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. M. Kemal AYDIN	Başarılı
Prof. Dr. Ayhan ORHAN	Başarılı
Doç. Dr. Cihan SELEK ÖZ	Başarılı
Doç. Dr. Ahmet KAMACI	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Ozan KAHRAMAN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Eyüp Ensar ÇAKMAK

09/08/2023

ÖNSÖZ

Yüksek lisans öğrenimim süresince de danışmanlığımı yapan ve bu çalışmanın hazırlanması sürecinde bana yardımcı olan danışmanım Prof. Dr. M. Kemal Aydın'a, tez izleme sınavlarında ve fikirlerine danıştığım her aşamada özveri ile beni yönlendiren Doç. Dr. Cihan Selek Öz ve Dr. Öğr. Üyesi Ünsal Ozan Kahraman'a teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın olgunlaşması adına fikirlerine danıştığım ve değerli zamanlarını bana ayıran hocalarım Prof. Dr. Aziz Kutlar ve Dr. Öğr. Üyesi Adnan Doğruyol'a, çalışma arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Çalışkan ve Dr. Samet Acar'a şükranlarımı sunuyorum.

Akademik çalışma hayatımda fikrine danıştığım ağabeyim Arş. Gör. Yasin Çakmak'a, kendisi de doktora öğrencisi olan ve akademik çalışmaları ile gurur duyduğum, hayat arkadaşım Fatma Çakmak'a, bugünlere gelmemde emeği olan anneme, babama ve kardeşlerime kelimelerin yetersiz kaldığını bilerek şükranlarımı sunuyorum.

Eyüp Ensar ÇAKMAK

09/08/2023

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
TABLO LİSTESİ.....	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii

GİRİŞ.....	1
------------	---

BÖLÜM 1: HEGEMONYA KAVRAMI, HEGEMONİK GÜÇ TEORİLERİ VE DÖNÜŞÜMÜN DİNAMİKLERİ	11
---	-----------

1.1. İkili Ekonomi Teorisi	13
1.2. Modern Dünya Sistemi Teorisi	15
1.3. Hegemonik İstikrar Teorisi.....	20
1.4. Yapısal Değişiklik, Hegemonik Gücün Oluşum Süreci ve Teoriler Arasında Bir Kıyaslama	26
1.5. Yapısal Değişimin Dinamikleri ve Değişim Süreci	28
1.6. ÇHC'nin Hegemon Olma İhtimali'nin Ekonomi-Politik İncelemesi	34

BÖLÜM 2: ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE EKONOMİNİN SERÜVENİ.....	38
---	-----------

2.1. Piyasa Modeli Arayış Dönemi: 1978-1992	44
2.2. “Sosyalist Piyasa Ekonomisi” İnşa Dönemi: 1993-2002	57
2.3. Sosyalist Piyasa Ekonomisini Güçlendirici Reformlar Dönemi: 2003-2020	63

BÖLÜM 3: ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN GÜNÜMÜZ HEGEMON GÜCÜ ABD İLE İLİŞKİLERİ	72
--	-----------

3.1. ÇHC-ABD Arasındaki Ekonomik İlişkiler	73
3.2. ÇHC'nin ABD Ekonomisindeki Üretici/Finansör Rolü	78
3.3. ÇHC'nin Dolar Üzerindeki Etkisi	85
3.4. Washington Konsensüsü'ne Karşı Pekin Konsensüsü	94

BÖLÜM 4: ÇHC'NİN HEGEMONİK GÜÇ OLMA İHTİMALİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	98
---	-----------

4.1. ÇHC'nin Hegemon Güç Olma İhtimali.....	98
4.1.1. ÇHC'nin Avantajlı Olduğu Konular	98
4.1.1.1. Üretimde Emegın Çokluğu ve Gıda Güvencesi	99

4.1.1.2. RMB'nin Uluslararası Kullanımı.....	100
4.1.1.3. ABD Hazine Bonoları ve Rezerv Miktarı.....	102
4.1.1.4. Kuşak ve Yol Girişimi (KYG).....	103
4.1.1.5. Sorumluluktan Kaçabilen Pozisyonu / Yükselen Güç Olarak Sorumsuzluk Avantajı.....	105
4.1.2. ÇHC'nin Dezavantajlı Olduğu Konular.....	106
4.1.2.1. Tayvan Sorunu	107
4.1.2.2. Tibet Sorunu.....	108
4.1.2.3. Doğu Türkistan veya Sincan Sorunu	110
4.1.2.4. Uluslararası Rezerv Para Sorunu	111
4.2. Avantajlar ve Dezavantajlar Üzerine Bir Değerlendirme.....	113
SONUÇ	119
KAYNAKÇA.....	129
ÖZGEÇMİŞ	153

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BTA	: İkili Ticaret Anlaşmaları
BW	: Bretton Woods
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
CMI	: Chiang Mai İnisiyatifi
CMIM	: Chiang Mai İnisiyatifi Çoktarafllılaştırması
ÇHC / PRC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EKÜ	: En Çok Kayırılan Ülke
FDI	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
FTA	: Serbest Ticaret Anlaşmaları
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HİT	: Hegemonik İstikrar Teorisi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KYG	: Kuşak ve Yol Girişimi
MDS	: Modern Dünya Sistemi
PBC	: People's Bank of China – Çin Halk Bankası
RMB	: Renminbi – Halkın Parası, Çin'in Resmi Parası
RTA	: Bölgesel Ticaret Anlaşmaları
SASAC	: Devletin Varlıklarını Kollama ve Yönetme Komisyonu
SDR	: Özel Çekme Hakkı
SPE	: Sosyalist Piyasa Ekonomisi
SWIID	: Standartlaştırılmış Dünya Gelir Adaletsizliği Endeksi
WB	: World Bank – Dünya Bankası

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Piyasa Modeli Arayış Dönemine İlişkin Temel Veriler: 1960-1992	54
Tablo 2: Sosyalist Piyasa Ekonomisinin İnşa Edildiği Döneme İlişkin Temel Ekonomik Veriler: 1993-2002	61
Tablo 3: Sosyalist Piyasa Ekonomisinin Güçlendirildiği Döneme İlişkin Temel Ekonomik Veriler: 2003-2020	68
Tablo 4: ÇHC'nin ABD ile Mal Ticareti Verileri: 1985-2001	74
Tablo 5: ÇHC'nin ABD ile Mal Ticareti Verileri: 2002-2020	76
Tablo 6: Yabancı Para Rezerv Miktarı	81
Tablo 7: ABD Hazine Bonosu Miktarı	81
Tablo 8: ÇHC'nin Diğer Ülkeler / Bölgeler ile Yaptığı Ticaret Anlaşmaları	88

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Wallerstein’ın Hegemonik Çevrimi.....	29
Şekil 2: Arrighi – Hegemonik Dönüşümün Dinamikleri	31
Şekil 3: 1978-2020 Yılları Arasında Çin Ekonomisindeki Önemli Reformlar/Olaylar. 43	
Şekil 4: ÇHC – Kuşak ve Yol Girişimi İnfografik Haritası	104

ÖZET	
Başlık: Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hegemon Güç Olma İhtimali Üzerine Ekonomi-Politik Bir İnceleme: 1978-2020 Dönemi	
Yazar: Eyüp Ensar ÇAKMAK	
Danışman: Prof. Dr. M. Kemal AYDIN	
Kabul Tarihi: 09/08/2023	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 152 (ana kısım)
Çalışmamızda ikincil veri kaynaklarından elde edilen ekonomik ve sosyolojik, nicel ne nitel verilerin değerlendirilmesi ile, ekonomi-politik teoriler ışığında günümüz hegemonik güç ilişkileri incelenmiştir. Hegemonik güç olarak ortaya çıkması muhtemel bir ülke olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin günümüz hegemonu olarak nitelendirilen Amerika Birleşik Devletleri'nin yerini alma ihtimali incelenmiştir. Küresel ticaretin gelişmesi ile karşılıklı bağımlılığın artması, 1978 sonrası reform planı ile küresel kapitalist ekonomi yapısına katılan ÇHC'nin ekonomik ve politik performansı analiz edilmiştir. ÇHC, küresel bir güç iddiasında olmadığını her uluslararası platformda iddia etse dahi ulaşmaya çalıştığı güç ağı kendisinin küresel veya günümüz itibarıyla bölgesel, sonrasında küresel planları olduğunu göstermektedir. Fakat küresel hegemonik güç olmanın şartlarını sağlaması, çalışmamızın bulguları ışığında henüz mümkün değildir. ÇHC'nin ülke sınırları içerisinde saydığı otonom bölgeler üzerinde tam hakimiyeti dahi söz konusu değildir. Küresel para birimi üzerinde istediği düzeyde kontrol gücüne sahip değildir. Emek zenginliği ile oluşturduğu sermayesini koruması gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Ülke nüfusu yaşlanmaktadır. ÇHC'nin küresel etkili ülkelerden biri olabilmesinin ilk adımı, doların hakimiyetini ortadan kaldırmak ve uzlaşmanın sağlanacağı güçlü ülkelerle yeni bir para biriminin oluşturulmasıdır. Oluşturulan para birimi ile ABD'nin küresel hakimiyetini zayıflatmayı istemektedir. Küresel ticaret ağını yönetme/yönlendirme amacıyla geliştirdiği en önemli proje Kuşak ve Yol Girişimidir. KYG ile ÇHC, başta Afrika ülkelerinde ürettiği ürünler olmak üzere küresel ihracat ağına devamlı ve istikrarlı bir yapı kazandırmak istemektedir. Çalışmamızda analizler sonrası şu sonuç ortaya çıkmıştır: ÇHC'nin hegemon güç olmaya en yakın ülkelerden biridir fakat aşması gereken engeller, yakın zamanda ABD'nin yerini alabilecek güçte değildir. ÇHC, mevcut neo-liberal düzenin en önemli oyuncularından bir tanesidir, fakat kuralları belirleyen konumda değildir.	
Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Hegemonik İstikrar Teorisi, Küreselleşme, Fikir İhracı	

ABSTRACT	
Title of Thesis: An Political Economy Analysis on the Possibility of the People's Republic of China Becoming a Hegemonic Power: The Period 1978-2020	
Author of Thesis: Eyüp Ensar ÇAKMAK	
Supervisor: Prof. Dr. M. Kemal AYDIN	
Accepted Date: 09/08/2023	Number of Pages: vii (pre text) + 152 (main body)
In the study, today's hegemonic power relations were examined with economic and political theories with the evaluation of economics, social secondary quantitative and qualitative data sources. After the 1978 reforms, PRC joined the global capitalist economy structure by the development of global trade. Even if the PRC always doesn't claim a global power in any international platform, the power network that the country tries to reach shows that it has global or regional plans as of today and than global plans. The PRC doesn't even have full dominance over the autonomous regions it counts within the country's borders. The PRC doesn't have the desired level of control over the global currency. It is getting harder to protect the capital created by the wealth of labor. The country's population is aging. The first step for the PRC to become one of the globally influential countries is to eliminate the dominance of the dollar and to create a new currency with core countries that will compromise. The PRC wants to weaken the global dominance of the USA with the currency created. The Belt and Road Initiative is the most important Project developed to lead the global trade network. Study's findings emerges as follows: China is one of the countries closest to being a hegemonic power, but the obstacles that the country has to overcome are so much. The PRC is one of the most important players in the current neo-liberal economic order, but it's not in a position to set the rules.	
Keywords: Hegemony, Hegemonic Stability Theory, Globalization, Exporting Idea	

GİRİŞ

Günümüzde ülkeler arası ilişkilerin belirlenmesinde en önemli etken olarak belirtilen ekonomik güç, hegemonun dünya geneli nizamı sağlamadaki argümanlarından bir tanesidir. Ekonomik güç ile birlikte ‘rıza ve ikna’nın inşası, hegemonun dikkat etmesi gereken hususlar arasında yer almaktadır. Günümüz üretim teknikleri ve sanayileşmenin getirisi olarak aşırı üretimin yaygınlaşması, hegemonun ‘yumuşak güç’ olarak dünyada benimsenmesi gerektiğini göstermektedir. Yumuşak gücün yapısı kültür ve ideoloji ile inşa edilmektedir. Kültür ve ideolojinin kabul edilmesini sağlayan, hegemonun meşruiyetinin yapıtaşları ‘rıza ve ikna’dır.

Hegemonik düzenin temelde iki aktörü bulunmaktadır. Bunlar, güce sahip olan hegemon ve o güçten etkilenen / güce maruz kalandır. Güç, statik bir yapıya sahip değildir, zaman içerisinde niteliksel değişim geçirebilmektedir. Rıza ve iknanın hegemonik gücün oluşumunda yer alması bize Cox’un (1983:222) hegemonya tanımını hatırlatmaktadır. Cox’a (1983) göre hegemonik güç, uluslararası ilişkilerde diğer ülkeler üzerinde mutlak üstünlük kurmak ve bu ülkelerin sömürülmesi değil, hegemonun küresel sistemden elde edeceği fayda ile, kurduğu küresel sisteme angaje olmuş ülkelerin elde edeceği getiri / fayda / çıkarların örtüşmesidir. Ülkeler arasında çıkar birliğinin olması aynı zamanda çatışmaları da önlemektedir.

Hegemonik yapının ekonomik gücü ve bu yapıyı oluşturan ülkelerin ekonomileri düşünüldüğünde küresel tedarik zincirinde bu yapının oluşumu ve gücü anlaşılacaktır. Üretim kapasitesi, hegemonun diğer ülkeleri ikna ederek, üretim faaliyetlerine dahil ederek çevreye doğru yaymasıyla daha da artmaktadır. Kurduğu yapının yayılma süreci durağanlık kazanmaya başladığında ‘dünya hegemonyası’ derecesine gelmektedir. Hegemonun yanında yer alan, yapı ile hareket eden ve politikalar geliştiren diğer ülkeler, hegemon ile aynı derecede ekonomik gelişmeyi yakalayamamalarına rağmen yapı içerisinde lider ve yönetim kademesinde bulunan ülkelerle bazı ekonomik, kültürel ve toplumsal özelliklerini içselleştirmeye başlarlar. Yapı içerisindeki kültürel ve ticari etkileşim, önce yapı sonra üretim ve tüketim faaliyetlerinin benzerlik göstermesini, ülkelerin üretimde, tüketimde ve ticarete ortak faaliyet alanlarının artmasını sağlamaktadır.

Çalışmanın Konusu

Çalışmamızın birinci bölümünde hegemonyanın tanımı, hegemonyayı tanımlayan başlıca ekonomi-politik teoriler yer almaktadır. Hegemonyanın günümüz şartlarında nasıl tanımlanması gerektiği, geçmişi tanımlarken, geleceği kurgularken hegemonya teorilerinin ne derece açıklayıcı oldukları incelenmiştir. Hegemonyanın tanımı gereği güç unsurunu barındırması, günümüz demokratik toplum anlayışı ve medeniyetin geldiği seviye dikkate alındığında neo-liberal piyasa ekonomisinin de etkisi ile özgür düşüncenin benimsenmesi, bizleri eski teorilerden esinlenen yeni bir hegemonya tanımı yapmaya mecbur kılmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde İkili Ekonomi teorisi, Modern Dünya Sistemi teorisi ve Hegemonik İstikrar teorisi açıklanmış, teoriler arasından çalışmamıza en yakın olan Hegemonik İstikrar teorisi temelinde bir hegemonya inşasının serüveni incelenmiştir.

Aralarındaki üretim ve ticaret ilişkileri olgunlaşıp belirli bir seviyeye geldikten sonra ülkeler birbirlerine bağımlı olmaya başlarlar. Hammadde ve ara malların temininde ve nihai malların tüketiminde ‘karşılıklı bağımlılık’ oluşur. Çalışmamızda ÇHC’nin (Çin Halk Cumhuriyeti) diğer ülkeler ile diplomatik ve ticari ilişkileri incelenmiş, günümüz hegemon gücü olarak nitelendirilen ABD ile karşılıklı bağımlılığının pozitif ve negatif yönleri araştırılmıştır. ABD ile Japonya’nın karşılıklı bağımlılık örneğinden hareketle ÇHC’nin mevcut düzendeki yeri incelenmiştir. ÇHC’nin ABD’ye ihracatı, ABD’den ithalatından fazladır. Fakat bu durum ÇHC’nin ABD ile ticaretinden elde ettiği gelirlerin tamamen kendi ‘kar’ hanesine yazıldığını ifade etmemektedir. ÇHC’nin devlet destekli veya birey bazında birçok ABD firmasına ortak / sahip olduğu, aynı şekilde ABD’li birçok firmanın ve bireyin de ÇHC’de firmaya ortak / sahip olduğu düşünüldüğünde karşılıklı bağımlılığın boyutu anlaşılabilir. Karşılıklı bağımlılık ile birlikte ÇHC’de yer alan ABD merkezli firmaların elde ettikleri gelirler düşünüldüğünde ÇKP tarafından belirlenen ekonomi politikalarının ABD ekonomisini ne derece etkileyebileceği de anlaşılacaktır (Walter, 2017: 119).

1978 verileri ile dünya ihracatı içinde ÇHC’nin payı yüzde 0,45 iken ABD’nin payı yüzde 12,22 düzeyindedir. 2020 yılında dünya genelinde ihraç edilen mal ve hizmetlere bakıldığında ÇHC muazzam bir artış ile dünya genelinde ihraç edilen mal ve hizmetlerin %12,18’ini, ABD ise %9,5’ini ihraç etmektedir. Küreselleşme, ülkeler arası ticaretin ve

ilişkilerin artışı da düşünüldüğünde ÇHC uluslararası piyasa üzerindeki üretici rolünü, bir diğer ifadeyle, “dünyanın atölyesi” sıfatını elde etmiştir (World Bank, 2021).

2020 yılı verilerine bakıldığında, dünya genelinde kişi başına düşen milli gelir sıralamasında yetmiş sekizinci, satınalma paritesine göre hesaplanmış kişi başına düşen milli gelir sıralamasında yetmiş dördüncü, gayrisafi yurtiçi hasıla sıralamasında ikinci, satınalma gücü paritesine göre gayrisafi yurtiçi hasıla sıralamasında ise birinci sırada olan (IMF, 2020c) ÇHC’nin kişi başına düşen milli gelir tablosu oldukça kötüdür. Bunun sebebi politbüro tarafından yönetilen, devlet destekli sermaye sahiplerinin hakim olduğu bir ekonomik yapıdır. Diğer bir ifadeyle, adil gelir dağılımının olmamasıdır. Makroekonomik veriler, sebepleri ve sonuçları, ÇHC’nin güncel durumu, çalışmamızın ikinci bölümünde yer almaktadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ÇHC’nin GYH, GYH büyüme hızı, satınalma gücü paritesine göre GYH, enflasyon, işsizlik, faiz oranı, tasarrufların GYH’ye oranı, ihracatın GYH’ye oranı, ihracatta yerli girdi kullanımı, döviz kuru, doğrudan yabancı yatırımların GYH’ye oranı, işgücünde reel ücretler, kişi başına GYH ve Gini katsayısı (SWIID) verileri analiz edilmiştir. İşgücü piyasası ile makroekonomik verilerin kendi dönemlerindeki siyasi olaylar ve politika değişimleri incelenmiştir. 1978 yılı itibariyle dünya ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek, dünyanın üretim merkezi rolünü üstlenmek isteyen ÇHC’nin kapitalizme uyum sağlaması, küresel piyasada söz sahibi olmasının ilk adımı olarak tanımlanmaktadır. ÇHC, kendi kültürüne ve felsefesine özgü bir kapitalist ekonomi anlayışı benimsemektedir. Bu ekonomi yapısı, sosyalist yönetim anlayışını barındırmakta, ayrıca kapitalist dünya ile ilişkiler geliştirmeye çalışmaktadır. Çalışmamızda ÇHC’nin ekonomi politikalarının ve kültürel kodlarının birleşimini yansıtan, birçok bilim insanı tarafından da ÇHC’nin ekonomi politikası olarak isimlendirdiği “Sosyalist Piyasa Ekonomisi” ifadesi kullanılmıştır.

SPE’nin ÇHC ekonomisinin piyasa modeli olması süreci üç alt başlıkta ve aşamada incelenmiştir. 1978-1993 yılları arasında yer alan aşamada piyasa modeli arayış dönemi reformlarından oluşmaktadır. ÇHC’nin dünya ticaretine açılan ve üretim merkezleri olan ‘Özel Ekonomik Bölgeler’in oluşturulması, sosyalist emtia ekonomisinin onaylanması, diğer ülkeler ile sermaye ilişkilerinin geliştirilmesi ve denetlenmesi için Shenzen ve Shanghai’de borsanın açılması bu dönemde gerçekleşmiştir. 1993 yılı itibariyle

uygulanacak ekonomi modeli ve politikası olarak ‘Sosyalist Piyasa Ekonomisi’ belirlenmiştir. Bu dönemi takiben ikinci aşamada sosyalist piyasa ekonomisi modelinin inşası için yürütülen politikalar incelenmiştir. 1993-2003 yılları arasında yer alan süreç sosyalist piyasa ekonomisini güçlendiren, kapitalist dünyanın ekonomik ilişkilerinin ve ticaret anlayışının yerelleşmesinde etkili olan reformların olduğu dönemdir. Bankacılık alanında, ev sahibi olmada yapılan yerel düzenlemelerin yanı sıra Yuan / RMB’nin (Renminbi: Halkın Para Birimi) diğer ülke paraları ile değişiminin / konvertibilitesinin kabul edildiği dönemdir. ÇHC bu dönemde Dünya Ticaret Örgütü’ne katılmış ve ‘Eksiksiz’ Sosyalist Piyasa Ekonomisi Politikalarının uygulanacağını dönem sonu 2003 yılı itibarıyla deklare etmiştir. Piyasa modelinin şekillenmesinde yer alan üçüncü aşama ve dönem ise çalışmamızı sınırlandırma ve dönemsel analiz yapabilme adına belirlediğimiz 2003-2020 yılları arasındadır. Bu dönemde özel mülkiyet hakkı verilmiş, büyük firmaların, yatırımcıların ve bireysel girişimcilerin kamu mallarını kiralamasının yanı sıra ihaleler usulü ile devletin özelleştirmek istediği kamusal iştiraklerin satın alınması sağlanmıştır. 2006 yılında Bilim ve Teknoloji Planlaması ÇHC’nin en önemli politikalarından birini yansıtmaktadır. Dünyanın atölyesi olarak nitelendirilen ÇHC’nin 2006 yılı itibarıyla amacı “Made in China / ÇHC’de üretilmiştir” ibaresinin yerine teknolojik gelişmelerin merkezinde ve yeni teknoloji üreten bir ülke olarak “Innovated in China / ÇHC’de inove edilmiştir” ifadesini kullanmaktır. 2017 yılında büyüme oranlarının düşüşünün etkisiyle toplumun fikir yapısında savrulma yaşandığını düşünen politbüro yetkilileri sosyalist modernizasyon sürecini başlatmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümü, ekonomik büyüme rakamlarının incelediğimiz süreç boyunca en düşük seviyeye düştüğü 2020 yılı ile sonlandırılmıştır.

Hegemonya, tanımı gereği diğer ülkelerden daha güçlü bir ülkenin ekonomik ve diplomatik ilişkiler kuracağı bir yapı oluşturmaktır. Yapı içerisindeki ülkelerle ortak faydada buluşan lider, yapıya dahil olmayı bekleyen ülkeler ile ilişkisini uluslararası kurumlar ve çevre ülkeler aracılığı ile kurar. Hegemon, kurduğu yapı içerisinde yönetici aktörleri belirlemekte, politik / ekonomik ilişkileri ve normları düzenlemektedir. Yükselen güçlerin hegemon olma süreçleri de bu pratikler çerçevesinde incelenmelidir. Çalışmamızda ÇHC’nin yükselen güç olarak küresel tedarik zincirinde ne kadar etkin olduğu ve günümüz hegemon gücü olan ABD ile ilişkileri üçüncü bölümde incelenmiştir.

Yükselen gücün günümüz hegmon gücü ile ticari ve politik ilişkileri her iki ülke için karşılıklı bağımlılık perspektifi ile incelenmiştir.

Kıtalararası ticaretin kolaylaşmasıyla birlikte ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler ve politik / siyasi ilişkiler artmaktadır. Bu ilişkiler belirli bir seviyeye geldiğinde, karşılıklı bağımlılığın temelleri atılmaya başlar. Bu çalışmanın üçüncü bölümünde, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki karşılıklı bağımlılığın, ÇHC'nin hegmonya olabilme ihtimali üzerindeki pozitif ve negatif etkileri incelenmiştir. Günümüzde ÇHC, ABD ile karşılıklı bağımlılığın faydalanmaktadır ve ABD, ÇHC'den ürün ithal etmektedir. Reel piyasada, ÇHC, ABD'nin ürün ithal ettiği ülkeler arasında birinci sıradadır. Ancak, ÇHC'nin ABD ile ticaretinden elde ettiği gelir, "net kar" olarak adlandırılmamalıdır. Çünkü, ÇHC'deki devlet destekli veya bireysel firmalarda ABD vatandaşlarının ortaklığı bulunmaktadır ve dolayısıyla elde edilen karın içerisinde ABD vatandaşlarının payının olduğu unutulmamalıdır. Karşılıklı bağımlılık gereği, ÇHC vatandaşları ABD firmalarına ortak olurken, ABD vatandaşları da ÇHC firmalarına ortak olmaktadır. Bu durum, karşılıklı bağımlılığın boyutunu daha net anlamamızı sağlar.

2000 yılında ABD'nin baskısıyla Çin para birimi olan RMB'nin değeri artırıldı. Ancak bu değişikliğin, iki ülke arasındaki ticari dengeleri önemli ölçüde etkilemediği ve ticaretin Çin'in lehine devam ettiği görülmüştür. 2000'li yıllardan bu yana Çin, ABD ile yaptığı ticaretten yaklaşık 100 milyar dolar gelir elde etmiş ve 2020 yılı itibarıyla bu rakam 350 milyar doları aşmıştır. Koronavirüs salgını nedeniyle Çin'in gelirleri bir miktar düşmüş olabilir. ÇHC'nin ABD'den elde ettiği gelirlerdeki motivasyonu, günümüzdeki hegmonik düzen ve yükselen güçlerin etkinliğinin değişimine göre değerlendirilmelidir. ÇHC, dünyanın üretim merkezi olarak önemli bir gelir kaynağına sahip olmasına rağmen, "Çin'de üretilmiştir (Made in China)" etiketinden çıkarak "Çin'de icat / inove edilmiştir (Innovated in China)" modeline geçmeyi hedeflemektedir. İthal ettikleri teknolojik ürünlere olan bağımlılıklarını azaltmak veya ortadan kaldırmak istiyorlar. Bu politikaları, yerli inovasyonun teşvik edilmesi, öncelikli alanlara erişimin öncelikli olması, kalkınmanın sağlanması ve gelecekte liderlik rolü üstlenme hedeflerine odaklanmaktadır. ÇHC, dünya genelindeki ekonomik büyüklüğünün (kişi başına düşen ekonomik verileri yüksek olmasa da, toplamda, kümülatif olarak yüksek gelirli bir nüfusa sahip

olmalarından dolayı) avantajını kullanarak, teknoloji merkezlerinden biri olma yolunda ilerlemektedir.

İşgücü zenginliği ile ABD'nin en çok tercih edilen üretim sahalarından biri olan ÇHC'de ABD vatandaşlarının sahip olduğu birçok firma üretim yapmaktadır. Hammade üretimi ve hammaddeye erişimin kolay olması ve ABD işgücü piyasalarına göre daha ucuz işgücü ÇHC'nin tercih edilmesinin başlıca sebeplerindendir. Pek çok ABD şirketinin ÇHC montaj hattına, hammaddesine ve işgücüne bel bağlaması aralarında karşılıklı bağımlılık ilişkisini güçlendirmektedir. ÇHC, ABD'den elde ettiği gelir ile ABD'de -devlet ve birey bazında- yatırımcı, büyük firma sahibi işveren Çinli yatırımcılar oluşturmak istemektedir. Örneğin, 2016 yılı yapılan üretim ve inovasyon stratejilerinde, ÇHC'li firmaların ABD firmalarına ortak olmak için 39 milyar dolar ayırdıkları açıklanmıştır (Krantz, 2016).

ÇHC'nin hegemonik güç olarak deklare edilebilmesi için gerekli şartlardan biri parasal özerkliğini elde edebilmesidir. Uluslararası ticarete kullanılan para birimleri arasında RMB'nin yer alması haricinde ÇHC merkez bankasında biriktirdiği rezerv para miktarı ve sahip olduğu ABD Hazine Bonoları ile de etkinliğini pekiştirmektedir. Koronavirüs pandemisi dikkate alınarak 2019-20 yılları ortalamaları incelendiğinde ÇHC'nin yaklaşık üç trilyon iki yüz milyar dolar civarında rezerv parası ve yaklaşık bir trilyon dolar ABD Hazine Bonosu vardır. ÇHC'nin özellikle doların uluslararası kullanımını kısıtlama veya dolar kullanımını etkileyebilme stratejisi bu birikimde de gözlenmektedir.

ÇHC aynı zamanda yerel parasının kullanımını artırmaya yönelik politikalar geliştirmektedir. Gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeler öncelikli olmakla birlikte, ekonomik ilişkilerini geliştirdiği ülkeler ile ikili / bölgesel / serbest ticaret anlaşmaları imzalayarak RMB ile ticaretin artmasını hedeflemektedir. ÇHC'nin politikası Cohen'in (2017: 33) uluslararası etkin bir para birimi haline gelebilmeyi sıraladığı adımlarla örtüşmektedir. ÇHC, uzun vadede inovasyona dayalı ürünlerde başlıca ithalat pazarlarından biri haline gelmeyi, sermaye ihracı ile küresel sermaye ağının bir parçası olmayı, hatta kriz dönemlerinde finansman kaynağı olarak etkinliğini artırmayı ve bu şekilde döviz kurlarını etkileyebilmeyi hedeflemektedir.

Ekonomi-politik incelemelerde ülkelerin ekonomik verileri ile birlikte sosyal altyapısını oluşturan, fikir birliğini - ortak paydada buluşmalarını sağlayan etkenler de araştırılmalıdır. Çalışmamızda ABD ile ÇHC'nin ekonomik verileri ve karşılıklı

bağımlılık gereği ortak ticaret verileri incelenmiş sonrasında Washington Konsensüsü'ne karşın Pekin Konsensüsü açıklanmıştır. Hegemonyanın inşa sürecinde bir ülke kendi sınırları içerisinde sorunları en asgari seviyeye indirebilmeli, sınırları içerisinde vatandaşlarına gerekli özgürlük alanını sağlayarak demokratik zemini tesis etmelidir. ABD'nin ÇHC'den ayrıldığı özelliklerden biri burada görülmektedir. ABD, demokrasi ve özgürlük anlayışıyla dünyaya örnek olan özgürlük altyapısına sahipken ÇHC, politbüro ve yönetimdeki fikir farklılıklarına gösterdiği müsamahasız politikalar sebebiyle özgürlükleri hayli kısıtlamaktadır. Çalışmamızda değindiğimiz, hegemon güç olabilmeyi sağlayacak en önemli unsurlardan biri olan 'fikir ihracı' sadece diğer ülkelere 'daha demokratik görünme' ile mümkündür. ÇHC ile ilgili ekonomi-politik analizlerde, ÇHC'nin, güç ve rıza araçlarından sadece güce sahip olması sebebiyle Pekin Konsensüsü'nün dünya genelinde kabul görmemesi normal karşılanmaktadır.

Çalışmamızda ÇHC'nin ekonomik verileri ile fikir yapısı incelenmiş sonrasında hegemon güç olabilmesini sağlayacak avantajlı konular ve hegemon olmasının önündeki engelleri oluşturan dezavantajlı konular incelenmiştir. ÇHC'nin dezavantajlı olduğu konular: i) özerk bölge olan Tayvan'ın işlerine müdahale, ii) Tibet ve dini liderleri Dalai Lama sorunu, iii) Doğu Türkistan veya Sincan sorunu, iv) uluslararası rezerv para sorunudur. ÇHC, özerk bölgelerin kontrolünü veya rızasını elde edemediğinden dolayı dışarıdan müdahaleye açık bir coğrafyada siyaset / politika yürütmektedir. Sorunlardan bir diğeri ise detayları ile incelediğimiz ekonomik hakimiyetin sağlanabilmesindeki en önemli araç olan rezerv para birimidir. ÇHC, yerel para birimi olan RMB'nin uluslararası kullanımını yaygınlaştırmak için IMF'nin SDR sistemi ile uluslararası rezerv para kurunun belirlenmesi gerektiğini deklare etmiş fakat bu fikrini destekleyen ülke / kurum bulamamıştır.

Hegemon güce sahip bir ülke, sınırları içerisinde sorunlarını bertaraf edebilmiş, bir diğeri ifadeyle kendi sınırları içerisindeki sorunları asgari seviyeye indirebilmiştir. ÇHC, sınırları içerisindeki sorunlara karşı önlemler almalı, politikalar geliştirmelidir. Uluslararası literatürde yer alan: a) Giderek artan yolsuzluk algısı, b) parti içi muhalefet ve yönetimin etkinliğinin zayıflaması, c) sosyal eşitsizliğin, gelir dağılımının adaletsizliği, d) ulusal kaynakların yolsuzluk vb sebeplerle etkin bir şekilde kullanılamaması, e) Uygur Türklerine uygulanan etnik politikanın Türk dünyası tarafından hiçbir zaman kabul edilemeyecek olması, f) nüfusun giderek yaşlanması ve

emek zengin ülke vasfının yıllar geçtikçe aşınması, g) reel piyasalardan daha hızlı büyüyen sermaye piyasaları (Benedikter, 2014: 1-19) gibi sorunlarla başa çıkabilecek politikalar geliştirmelidir.

ÇHC'nin avantajlı olduğu, hegemon olmasını sağlayacak / hızlandıracak özellikleri ve politikaları ise şunlardır: a) emek zenginliği ve geleneksel üretim tekniklerindeki tecrübeden dolayı gıda güvencesi, b) RMB'nin yapılan ikili / serbest / bölgesel ticari anlaşmalar ile kullanılabilirliğinin artırılması, c) ABD Hazine Bonoları ve dolar rezerv miktarı, d) Kuşak ve Yol Girişimi, d) hegemonun sorumluluğunu paylaşmaması ve sunduğu piyasa koşullarında gelir elde etmesidir. 2013 yılında duyurulan Kuşak ve Yol Girişimi ÇHC'nin dünya genelinde ticaret ağını oluşturmada en önemli projelerden biridir. 2016 yılında altmış dokuz ülkenin katılımıyla kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası, ÇHC Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası, Çin Tarımsal Kalkınma Bankası gibi kuruluşların fonları ile desteklenen KYG kıtalararası ticareti deniz, kara ve demir yolları ile bağlayan bir projedir. ÇHC'nin, planlandığı sürede, 2049 yılında bu projeyi bitirmesi halinde hegemon güç olarak ticaret ağlarında en etkili ülkelerden biri olacaktır.

ÇHC'nin hegemon güç olabilmesine avantaj sağlayan bir diğer etken ise hegemonun sorumluluk ve ödevlerinden kaçınabilmesidir. ÇHC günümüzde 'yükselen güç' olarak anılmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir hesabına göre gelişmekte olan ülkeler sınıfında değerlendirilmektedir. Fakat uluslararası arenada etkili olmak veya olası sorunları çözmek için ÇHC bir sorumluluk kabul etmemektedir. ABD'nin ülke dışında bir milyondan fazla askeri, dünyanın bir çok yerinde askeri kampları ve üsleri bulunmaktadır. ÇHC ise dünyaya 'nizam' verme iddiasında değildir. Küresel etkiye sahip olaylarda ÇHC ülkesinin faydasına olacak şekilde politika belirleyebilirken ABD kurduğu sistemin devam edebilmesi için paydaşlarının ve kendisinin faydasına politika belirlemek / geliştirmek zorundadır. Bu sebeple ÇHC küresel etkiye sahip olaylarda sorumluluk almaktan kaçınabilmektedir. Bölgesel bir güç olarak hem sorumluluğunun limitlerini belirlemekte hem de uluslararası operasyon / konuşlandırma gerektiren sorumlulukların maliyetinden kaçınmaktadır.

Çalışmamız, hegemon güç olan Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) dünya genelinde benimsenilmesini sağladığı neo-liberal iktisadi görüşün aşınmaya başlamasından

hareketle bir diğerk süper güç olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) bir sonraki hegemon güç olma ihtimalini incelemektedir. Çalışmada rıza ve güç unsurları ayrı ayrı ele alınmış, hegemonik dönüşümün dinamikleri incelenmiş ve ÇHC'nin bir sonraki hegemon güç olmaya ne kadar yakın olduğunu, hangi koşulları sağlaması halinde hegemon güç olabileceğini, avantajlı ve dezavantajlı olduğu konuları incelemektedir.

Özetle, çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hegemonik güç kavramı, hegemonun yapısı ve hegemon olmayı sağlayan günümüz ekonomik ve politik araçları incelenmiştir. İkinci bölümde hegemon olma ihtimalini inceleyeceğimiz Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) 2020 yılına kadar ekonomik gelişimi incelenmektedir. İkinci bölümün temel motivasyonu ÇHC'nin uluslararası politikada etkinliğini belirlemedeki en önemli parametrelerden biri olan ekonomik gücünün incelenmesidir. Üçüncü bölümde mevcut hegemon güç olarak nitelendirilen Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ÇHC ile ekonomik ilişkileri karşılıklı bağımlılık teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Mevcut hegemon güç ile hegemon güç olma ihtimalini incelediğimiz ABD ve ÇHC'nin birbirleri ile ilişkileri bize hegemon gücün değişimini anlamada önemli bir perspektif kazandıracaktır. Son olarak dördüncü bölümde ise ÇHC'nin hegemon güç olmasını sağlaması muhtemel avantajları ve hegemon güç olmasını engellemesi muhtemel dezavantajları incelenecektir.

Çalışmanın Önemi

Çalışmamızda ekonomi-politik disiplinde hegemonik güç ilişkilerinin günümüz küresel dünya yapısında yeniden değerlendirilmektedir. Yirminci yüzyılda hegemonyanın askeri güç ile açıklanması, yirmi birinci yüzyılda ekonominin ve ticari ilişkilerin hegemonyanın açıklanmasında önemli parametreler sunduğunun anlaşılması, çalışmamızın bu yöntem çerçevesinde yeni bir perspektif ile literatüre katkıda bulunmasını sağlamıştır. Çin Halk Cumhuriyeti'nin hegemon olabilmesi için çözmesi gereken sorunları ve geliştirmesi gereken avantajları belirterek, uluslararası ilişkiler ve iktisat disiplinleri ile hegemonyanın sentezi yapılmıştır. Çalışmamız literatüre multidisipliner perspektif kazandırmaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, dünya genelinde ekonomik ve askeri güce sahip bir ülkenin veya ülke grubunun her zaman var olacağı varsayımından hareket ederek, günümüz koşullarında

oluşturulan ekonomi-politik teorileri ve verileri değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Çin Halk Cumhuriyeti'nin gelecekteki hegemon güç olma ihtimalini incelemeyi hedeflemektedir.

Çalışmamızın ana fikri, küresel ekonomik ve askeri güç dengesinin sürekli olarak değişkenlik göstermesidir. Tarihsel olarak, hegemonik güçler zaman içinde yükselir ve düşerler. Örneğin, İngiltere ve ABD geçmişte hegemonik güç olarak öne çıkmışlardır. Ancak günümüzde Çin Halk Cumhuriyeti, ekonomik büyümesi ve yükselen askeri gücü ile dikkat çekmektedir. Bu nedenle, Çin Halk Cumhuriyeti'nin dünya genelindeki güç dengelerindeki rolüne ilişkin farklı teoriler ortaya atılmaktadır. Bazıları, Çin'in yükselen gücü ile birlikte hegemonik güç olarak yükselmeye devam edeceğini öngörmektedir. Diğerleri ise, Çin'in ekonomik büyümesinin sürdürülebilir olmadığını ve dolayısıyla hegemonik güç olarak öne çıkamayacağını savunmaktadır. Bu nedenle, çalışmamız, bu farklı teorileri değerlendirmeyi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin gelecekteki hegemonik güç olarak yükselme olasılığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bunun için, Çin'in ekonomik ve askeri gücü, küresel ticaretteki rolü, teknolojik yenilikleri ve diğer faktörleri detaylı bir şekilde analiz edilecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamız araştırma yaklaşımları itibariyle ekonomik verileri incelerken nicel, hegemonun fikir birliğini tesis etmedeki inşa sürecini incelerken ise nitel yöntemler ile yazılmıştır. Bu sebeple çalışmamız karma yöntemle tasarlanmıştır. Her iki yöntemin de birlikte kullanıldığı 'çeşitleme' yöntemi çalışmamızın araştırma yöntemi olarak belirlenmiştir. Niteliksel verilerin incelenmesinde ve hegemonya kurumunun/olgusunun inşasındaki fikir planını irdelemesi itibariyle çalışmamız eleştirel literatür taramasını rehber edinmektedir. Burada amaç hegemonya olgusunun gerçekliğini ve mevcut / olası hegemonun genelleştirmeler yapılarak, karşılaştırmalı analizlerle incelenmesini sağlamaktır.

BÖLÜM 1: HEGEMONYA KAVRAMI, HEGEMONİK GÜÇ TEORİLERİ VE DÖNÜŞÜMÜN DİNAMİKLERİ

Hegemonya, temel ögesi rıza ve ikna olan entelektüel ve ahlaki bir liderlik olarak tanımlanır. Bir toplumsal grubun ya da sınıfın; öğretilerinin nüfusun geneline, evrensel değerleri içeren kültürel ve ideolojik inanç sistemlerini toplumun geneline anlatmak ve yaymak gibi hegemonik bir rolü olduğu söylenebilir. Bu nedenle ideoloji, kültür, felsefe ve onların “örgütleyicileri” –entelektüeller-, hegemonya nosyonuna özgüdür. Hegemonya, bir devletin uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerin yürütülmesi konusundaki kural ve düzenlemelere tek başına hükmetme olanağı sağlayacak şekilde uluslararası sistemde başat güce sahip olmasıdır (Fontana, 2013:272; Rupert, 1995: 4-5; Mastanduno ve Kapstein, 1893:18). İtalyan Marksist teorisyen Gramsci hegemonya terimini, yöneticilerin, meşruiyetleri konusunda tebaalarının rızalarını kazanıp düzeni sağlamalarını ve bunun, aynı sonucu güç kullanarak elde etme ihtiyacını azalttığını ifade eden fikirler bütününe atıfta bulunmak için kullanmıştır (Gramsci, 1984: 56-57).

Entelektüellerin işlevi, belirli bir yaşam tarzı ve dünya konsepti yaratmanın yanı sıra belirli bir toplumsal grubun çıkarlarını ve değerlerini, genele, ortak değer ve çıkarlara dönüştürmektir. Bu nedenle, hegemonya; baskın toplumsal grupların, entelektüellerin ileri sürdüğü ve ifade ettiği ortak çıkarları pekiştirici ve ortak paydada eklemlenmiş düşünceleri kuşatarak, egemenlerin hakim olduğu toplumsal düzeni meşrulaştıran “kalıcı rıza” sistemi kurmaya yarayan bir araç olarak kavranmalıdır. Ancak, hegemon olabilmek için sadece rızanın değil, zor kullanma yetisinin de olması gerekmektedir. Bu, uyruklar karşısında gücün ençoklaştırılması ile mümkündür. Hegemonun farklı uyruklar karşısındaki kolektif iktidarının, genel kabul ile genişlemenin / farklı toplumlarca kabul edilmenin itici gücü olduğu inandırıcı bir biçimde öne sürülebilir. Örneğin, bir devlet diğer devletler, hatta bütün devletler karşısında kendi görece güç genişlemesinin sistemdeki tüm devletlerin çıkarına olduğunu inandırıcı bir biçimde öne sürerek dünya egemeni olabilir. Bunun yanı sıra, hegemonun çıkarlarını pekiştirmek için ekonomik, askeri ve kültürel alanlarda etkinlik göstermesi gerekmektedir. Bu bağlamda, hegemonik güçler belirli bir dünya konsepti oluşturarak toplumsal düzenlerini meşrulaştırmaya çalışırken aynı zamanda bu konsepti diğer toplumlar üzerinde de kabul ettirmeye çalışırlar (Fontana, 2013: 273; Arrighi, 2016: 56-57).

Hegemonya kavramı, bir ülkenin veya devletin diğerlerine üstünlük sağladığı diplomatik ve ticari ilişkileri ifade eder. Bu üstünlük, hem ekonomik hem de askeri açıdan belirlenebilir. Ancak, hegemonya sadece güç kullanarak elde edilmez, aynı zamanda meşruiyete dayanır. Diğer devletlerin, hegemonun yönetimini kabul etmelerinin nedeni, onun saygınlığından ve uluslararası siyasal sistemindeki yüksek statüsünden kaynaklanır. Hegemonyanın sürdürülmesi, diğer devletlerin desteğine ihtiyaç duyduğu için, önemli bir ideolojik uzlaşmaya ihtiyaç duyar. Bu uzlaşma, Antoni Gramsci'nin ortaya koyduğu "ideolojik hegemonya" fikriyle de tanımlanabilir. Bu kavram, hegemonun ideolojik olarak diğer devletler üzerinde üstünlük sağladığı anlamına gelir. İdeolojik üstünlük, hegemonun fikirlerinin diğer devletlerce kabul edilmesine neden olur ve böylece hegemonun liderliği meşrulaştırılır. Bununla birlikte, hegemonyanın meşruiyeti belirli bir süre sonra sınırlı hale gelir. Diğer devletlerin hegemonun yönetimine olan desteği, onların kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecekleri bir sınıra dayanır. Bu nedenle, hegemonun meşruiyetinin sürdürülmesi için devamlı bir ideolojik uzlaşmaya ihtiyaç duyulur (Frochlich vd. 1971: 40,46; Keohane, 1984: 31-32).

Günümüz ekonomi yapısı kapitalist / neo-liberaldir. Dolayısıyla günümüz hegemonu, liberal ekonomik düzenin kural ve normlarının inşası ve sürdürülmesi yeterliliğine sahip olmalı ve bu ekonomik düzenin devamlılığını istemelidir; zira hegemonun düşüşüyle liberal ekonomik düzen büyük ölçüde zayıflayacaktır. Hegemonun kendisini liberalizmin değerlerine adanmış olması, toplumu şekillendirmedeki amacı ve hegemon kendi ülke sınırları içerisindeki yerel güç dağılımı, liberal bir uluslararası düzene doğru eğilimi göstermelidir. Bir diğer ifadeyle hegemon, kurduğu uluslararası sistemi, yerel planda, kendi ülke sınırları içerisinde uygulamalıdır. Son olarak, diğer güçlü devletlerin de piyasa ilişkilerinin büyümesinde çıkarı olmalıdır; hegemon, bu devletleri teşvik edebilir fakat bunları açık bir dünya ekonomisinin kurallarını izleme konusunda zorlayamaz. Bu yüzden liberal piyasa sisteminin ortaya çıkışında ve gelişiminde üç ön koşul -hegemon, liberal ideoloji ve ortak çıkarlar- olmak zorundadır (Ruggie, 1999: 270-271; Gilpin, 1981: 30-35).

Piyasa sistemi, ülkelerin iç dinamiklerine dayanarak yürütülmekte ve piyasa gelişiminin yönü dış faktörler tarafından etkilenmektedir. Dış faktörler arasında, diğer ülkelerin ekonomik, siyasi ve sosyal yapıları, uluslararası ticaret ve finansal akışlar, doğal afetler, teknolojik gelişmeler ve küresel politika değişimleri gibi etkenler yer almaktadır. Bu

faktörler, piyasa güçleri ile birbirlerini etkileme biçimleri açısından önemlidir ve bu bağlamda uluslararası ekonomi politiği konusunun incelenmesi gerekmektedir. Hegemonik güç kavramı ise, hükmeden bir ülke veya ülkeler grubunun yönetilen ülkelerle arasındaki sınıf farkını ortaya çıkarmak, yöneten ve yönetilen arasındaki iş bölümünün ve yetki sınırlarının belirleneceği makamı, yönetim birimini temsil etmektedir. Bu kavram, uluslararası ekonomi politik konusunda ortaya çıkan üç çağdaş teori temelinde incelenmektedir. Bu teorilerden biri, ekonomik liberalizmi rehber edinen "ikili ekonomi teorisi"dir. Diğer bir teori ise, Marksizm'i rehber edinen "modern dünya sistemi" teorisidir. Son olarak, "hegemonik istikrar" teorisi, kısmen de olsa siyasi realizmle yakından ilişkilidir. Bu teoriler, uluslararası ekonomi politik konusunda farklı bakış açılarını yansıtmaktadır. Özetle, piyasa sisteminin iç dinamikleri ve dış faktörler arasındaki ilişki, uluslararası ekonomi politik alt disiplini içerisinde incelenmektedir. Bu bağlamda, hegemonik güç kavramı da önemli bir rol oynamaktadır ve farklı teoriler temelinde ele alınmaktadır (Gilpin, 2017:88).

1.1. İkili Ekonomi Teorisi

İkili ekonomi teorisi –dualizm- ulusal ya da uluslararası tüm ekonomilerin görece bağımsız iki sektör açısından incelenmesi gerektiğini ileri sürmektedir: birincisi, modern/ilerici bir sektör olan, yüksek düzeyde üretim verimliliğine, ikincisi ise geri kalmış/geleneksel üretim tarzına sahiptir. İkili ekonomi teorisi, sosyal yapının ekonomik ve siyasal yapılarla birlikte modernleşmesi ve geleneksel sektörün dönüşümü tezine dayanmaktadır (Hicks, 1969:45-46; Lewis, 1979: 211; Myrdal, 1978: 772-774). İkili ekonomi teorisinde bireyler serbest piyasanın uygulanmaya başlamasıyla birlikte alışverişe ve mübadeleye başlayacaklar, ekonomik fırsatlar geliştikçe ticaretlerini genişleteceklerdir. İletişim ve ulaşım imkanlarının gelişmesi ticari gelişimin temelini oluşturacak, ticaret maliyetleri azalacak ve geri kalmış ekonomiler ile modern ekonomiler arasındaki ticari etkileşim artacaktır. Ticari imkanların gelişmesi yeni kurumlara ihtiyaç duyulmasına sebep olacak, verimli ekonomik kurumların gelişimine ön ayak olacaktır (Hodson ve Kaufman, 1982: 728).

Dualizm, modern dünya ekonomisinin 16. yüzyılda Avrupalı kapitalist devletlerdeki toplumsal olaylar sayesinde ve bir anda ortaya çıktığını düşünmez. Onun yerine, piyasa tarzı üretim sisteminin tüm dünya ülkeleri tarafından kabul edilmesi ve yeni ekonomik

alanların/kurumların uluslararası ekonomiyle birleşmesi yoluyla sistemin yeni bir ekonomik düzene evrildiğini belirtmektedir. Gün geçtikçe daha çok sayıda ülkenin/toplumun, yeni ekonomik düzene ve piyasa modelinin ekonomik örgütlenmesine uyum sağlamasıyla, üretim verimliliği gelişmiş olan modern sektör aşamalı olarak geri kalmış sektörün yerini almaktadır. Bu dönüşümün sağlanmasında etkili olan güçler ekonomik, örgütsel ve teknolojiktir. Verimlilik artışı ile birlikte üretim tekniklerinin gelişmesi ve bu sayede üretilen yeni ürünlerin elde edilmesiyle, ulaşım imkanlarının artması sayesinde arz kaynaklarının çeşitlenmesinin ve yeni piyasalara ulaşılmasıyla, ekonomik faaliyetlerin organizasyonunda ve idaresinde yeni araçların inovasyonu ve kullanımıyla bu dönüşüm gerçekleşecektir (Schumpeter, 2003:82-83; Gilpin, 2017:89).

Ekonomik ilişkilerin belirli bir standart ile yürütülmesini sağlayan paranın icadından itibaren şehirlerin artması, telefon/tren gibi ulaşım ve iletişim imkanlarının gelişmesi modern üretim sistemlerinin kurulmasında öncü sebeplerdendir. Bu teknolojik gelişmeler sonrasındaki her ekonomik faaliyetin maliyetini azaltmıştır. Ekonomik faaliyetlerin maliyetlerinin azalması bireysel piyasaların genişlemesini ve gelişmekte olan karşılıklı bağımlılığı kolaylaştırmıştır. Ülkelerin karşılaştırmalı/mutlak üstün oldukları alanlardaki ikili ticaretlerinin oluşturduğu karşılıklı bağımlılık yapısı bu teknolojik gelişmenin temelinde/sayesinde oluşmuştur (Moore, 1954: 1149; Boeke, 1953: 186).

Dünya ekonomisi, uluslararası iş birliği ve piyasa sistemi ile birlikte sürekli olarak değişmektedir. Değişim, ekonomik gelişime odaklanan ülkelerin bir araya gelmesini sağlamakta ve piyasa rekabetini arttırarak üretim verimliliğini yükseltmektedir. Bu süreçte oluşan fiyat mekanizması refah düzeylerinin artmasını sağlamaktadır. Modern ekonomilerin ve üretim tekniklerinin oluşması, üretim verimliliğinde geride kalan ekonomilerin gelişimlerini hızlandırması gerektiğini belirlemektedir. Aksi takdirde, bu ekonomiler yok olma riski ile karşı karşıya kalabilirler. Piyasaların genişlemesi, sermaye birikimini arttırarak diğer üretim faktörlerinin de gelişmesine olanak sağlamakta ve böylece sürekli ekonomik büyümeyi dünya gündemine taşımaktadır. Kısa vadede modern sektörün gelişimi, diğer sosyal ve siyasal faktörler tarafından etkilenebilir. Ancak, uzun vadede bu faktörlerin etkileri oldukça azalır ve piyasa içerisindeki faktörler (teknoloji, iletişim, üretim teknikleri gibi) daha belirleyici hale gelir Bu nedenle, modern dünyanın oluşumundaki temel faktörler piyasa içerisindeki faktörlerdir. Özellikle teknolojik gelişmeler, üretim tekniklerindeki iyileştirmeler, iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler

gibi faktörler, modern ekonomilerin ve dünyanın şekillenmesinde önemli bir rol oynuyor. Bu gelişmelerin yanı sıra, geleneksel sektörlerden modern sektörlerle geçiş de sosyal ve siyasal faktörlerden etkilenebilir. Ancak, uzun vadede piyasa içerisindeki faktörler daha belirleyici olmaya devam edecektir (Jorgenson, 1961: 310).

İkili ekonomi teorisi, ekonomik kalkınma ve büyüme modellerinin temelini oluşturur. Teori, geleneksel ve modern sektörler arasındaki ayrımı temel alarak ülkelerin ekonomik yapısını analiz eder. Teorinin gelişimi, ilk aşamada geleneksel ve modern/verimli üretim tekniklerine sahip ülkelerin birbirinden ayrılması ve modern üretime sahip ülkelerin diğer ülkeler üzerinde güç sahibi olduğu hiyerarşik bir yapı oluşturulması ile başlamıştır. Ancak günümüzde, teori, işgücü ve toprak piyasaları arasında, işgücü ve mal piyasaları arasında veya işgücünü veri kabul ederek mal piyasaları ile toprak piyasaları arasında geleneksel ve modern ayrımı yapmaktadır. Teoride, sermaye birikiminin yatırım olarak aktarılacağı iki sektörlü büyüme modellerinin oluşması önemlidir. Bu teori, üretim teknolojileri, faktör fiyatları, hanehalkı davranışları, işgücü piyasasındaki arz-talep dengesi ve işyeri konumunun seçimi, sermaye piyasalarındaki denge gibi araçları kullanarak geleneksel ve modern sektörlerin belirlenmesinde bir eşik olarak kabul eder (Das vd. 2015: 199-204).

Teknolojik gelişmelerin etkisiyle ikili ekonomi yapısını oluşturan araçlar zaman içinde değişmiştir ve iki sektör arasındaki farkı belirleyen parametreler artmıştır. Bugün, ikili ekonomi teorisinde kullanılan araçlar, ekonomik büyüme ve gelişmeyi etkileyen faktörlerin daha geniş bir yelpazesini kapsamaktadır. Özetle, ikili ekonomi teorisi, geleneksel ve modern sektörler arasındaki ayrımı temel alarak ülkelerin ekonomik yapısını analiz eder. Bu teori, sermaye birikiminin yatırım olarak aktarılacağı iki sektörlü büyüme modellerinin oluşmasına dayanır ve üretim teknolojileri, faktör fiyatları, hanehalkı davranışları, işgücü piyasasındaki arz-talep dengesi ve işyeri konumunun seçimi, sermaye piyasalarındaki denge gibi araçları kullanır. Ancak, bu araçlar zaman içinde teknolojik gelişmelerin etkisiyle değişmiş ve ikili ekonomi yapısını oluşturan farklı parametreler ortaya çıkmıştır (Das vd. 204-207).

1.2. Modern Dünya Sistemi Teorisi

Modern Dünya Sistemi (MDS) teorisi, uluslararası ekonomi politik alanda çoklu kültürlü yapı ve tekil iş bölümü arasındaki birleşimden oluşan ekonomi-politik bir modeldir. Bu teori, ikili ekonomi teorisi gibi bir hiyerarşi sınıflandırmasını benimser, ancak yöntem

olarak dualizmden ayrılır. MDS teorisi, dönemi itibariyle uluslararası tarihin algılanma şeklini temsil eder ve açıkladığı her bir kavram, saklı olan uluslararası tarihin algılanma biçimlerini ve safhalarını ifade eder. İkili ekonomik teoriden yola çıkarak açıklarsak, MDS teorisi modern öncesi ekonomik yapının modern ekonomik yapıdan farklı olduğu görüşünü savunur. Bu teori, modern ekonomik ve siyasal ilişkilerin modern öncesi dönemin ilişkilerinden temelde farklı olduğuna inanır. Ancak, MDS teorisi ikili/düalist ekonomi teorisinden ayrılır, çünkü sadece modern ve geleneksel üretim modelleri ile ülkelerin birbirleriyle olan üstünlüklerini belirlemez. Aynı zamanda, küresel "çok kültürlü" sistemlerin varlığını da siyasi bir kurum olarak belirler. Bu teoriye göre, kültürler arasındaki etkileşim, ekonomik ve siyasi ilişkilerin temel bir parçasıdır ve bir ülkenin kültürü, onun ekonomik ve siyasi gücünü belirleyen bir faktördür. MDS teorisi aynı zamanda küresel bir sistemi de tanımlar, çünkü kültürler arasındaki etkileşimler, sadece bir ülkenin içinde değil, aynı zamanda diğer ülkelerle olan ilişkilerinde de önemli bir rol oynar. MDS teorisi, küresel düzeydeki ekonomik ve siyasi eşitsizliklerin oluşumunu da açıklar. Teori, gelişmiş ülkelerin, daha az gelişmiş ülkeler üzerindeki ekonomik ve siyasi kontrolünün nedenlerini ve sonuçlarını inceler. Bu teori, dünya ekonomisindeki eşitsizliklerin nedenlerini anlamamıza ve bu eşitsizlikleri azaltmak için ne yapabileceğimize dair önemli bir katkı sunar (Wallerstein, 1974/2011a:86).

MDS teorisinin destekçileri ekol olarak Marksist olmasalar da sosyal gerçeklik açısından Marksist algılama biçimine yakındırlar. Teoriyi destekleyen ve teoriye katkı sunan bilim insanları, siyasi çatışmalarda ve gruplar arasındaki ideolojik çatışmalarda tarafların fikir yapısını iktisadi yapının ve sınıf mücadelelerinin oluşturduğunu savunurlar. Bu görüşle geleneksel Marksizm'in yerel sınıflandırmasına ve mücadelesine odaklanırlar. Uluslararası hiyerarşiyi ve iktisadi sınıfların mücadelesini Marksist ekolden alarak ülkeler arası düzeyde incelemektedirler. Teorinin Marksist bakış açısına sahip olduğunu gösteren bir diğer unsur ise kapitalizm üzerinden sistemi yorumlamasıdır. Geleneksel Marksizm'e göre uluslararası ekonomik ilişkiler kapitalizmin doğal sonucudur, piyasaya hakim emperyalist güçlerin sömürürü ile sistemin bir gelişim ürettiği görüşünü savunur fakat MDS teorisi modern ekonomilerin bir arada oluşturduğu, sınıf hakimiyetiyle oluşan bir sistemi benimser ve bu hiyerarşiyi açıklar. Hiyerarşide en üst seviyeyi temsil eden ülkeler ile bu ülkelere bağımlı olan görece az gelişmiş ülkeler arasında "geri kalmışlık" üreten ve aradaki gelişmişlik açığını sabit tutan bir uluslararası ekonomik sistem

olduğunu varsaymaktadır. Modern Dünya Sistemi Teorisi'nde ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin tarihsel gelişimi, tarihsel krizleri ve ilişkilerin bitmesi deterministik yasalara göre işlemektedir. Geleneksel Marksizm ile görüş farklılığı buradadır: Geleneksel Marksizm kapitalizmi dünyanın gelişiminde aracı, sömürü ile gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş ülkeler üzerindeki hakimiyetinin artmasıyla oluşan bir sistem olarak yorumlarken, MDS'nin öncü teorisyenleri, kapitalist sistemin, azgelişmiş ülkelerin gelişmelerine engel olan faktörlerden biri olarak nitelendirmektedir. Geleneksel Marksizm, uluslararası ilişkileri kapitalizmin doğal sonucu olarak ele alırken, Modern dünya sistemi teorisi, küreselleşmenin yol açtığı değişimlerin bir sonucu olarak ele alır. Modern dünya sistemi teorisi ayrıca, dünya sisteminin merkezi olan zengin ülkeler ile çevrede kalan fakir ülkeler arasındaki ilişkilere odaklanırken, Geleneksel Marksizm, sınıf mücadelesine odaklanmaktadır (Gilpin, 2017:91).

Modern Dünya Sistemi teorisi, modern dünya yapısının incelenmesi gerektiğini savunur ve modern yapıyı oluşturan ülkeleri, bir ekonomik ve siyasi yapının çeşitli parçalarının zorunlu biçimde birbiriyle ilişki içinde olduğu bir sistemin aktörleri olarak ele alır. MDS savunucuları, sektör temelli analizler yerine, uluslararası ekonomik ve siyasi yapıyı oluşturan kökenlerin, yapıların ve sistemin işleyişinin analiz edilmesi gerektiğini savunur. Teori, hem milliyetçi ulus devlet anlayışına hem de liberal piyasanın sosyal ve ekonomik güçlerden türetildiğini savunan klasik Marksist tezlere dayanır. MDS'nin temel argümanı, dünya ekonomisinin hakim bir "çekirdek/merkez" ve bu ülkelere entegre olan ve etkileşimde bulunan bağımlı bir "çevre" ile oluştuğudur. Sistem içerisindeki çelişkiler ve çevre ülkelerin sürekli geri kalmışlığı, kaçınılmaz krizlerini ve nihai bitişini/ölümünü yöneten deterministik yasalara göre işlemektedir. MDS'yi oluşturan ülkeler, bağımsız aktörler ya da değişkenler değil, fikirlerin, kurumların ve maddi kapasitelerin alışılmamış bir birleşimidir. Bu teoriye göre, modern ekonomik ve siyasal ilişkiler, modern öncesi dönemin ilişkilerinden temelde farklıdır ve küresel "çok kültürlü" sistemlerin varlığı siyasi bir kurum olarak belirlenir. Merkez ülkelerin, bağımlı çevre ülkeler üzerindeki baskısının geri kalmışlığı artırdığına inanılır ve bu da sistemin içerisindeki çelişkilerin kaçınılmaz sonucudur. MDS teorisi modern dünya yapısının incelenmesinde, merkez ve çevre ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin analiz edilmesinde ve bu ilişkilerin belirleyici yasalarının anlaşılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Frank, 1967: 146; Baran, 1973:295, 403; Wallerstein, 2012: 15; Cox, 1981: 134).

Dualizmin ‘gelenseksel ve modern sektörler’ ayrımına yeni bir yorum getiren ve ‘merkez-çevre’ ülkeler olarak uluslararası ekonomik ve diplomatik ilişkilerin incelemesi gerektiğini savunan MDS teorisyenleri, düalist teoride çevre ülkelerinin ekonomik izolasyonuna olan vurgusunun aksine, merkezin ve çevrenin yakın ilişkide olduklarını kabul ederler. Modern ve geleneksel sektörler birbiriyle ilişkilidir ve geleneksel sektörlerin işlevselliği, modern sektörler ile kurdukları bağlantılarla geliştirilmektedir. MDS teorisi bu açıdan üçüncü dünya ülkelerinin işlevini de sınıflandırmaktadır. Merkez ülkeler üçüncü dünya ülkelerindeki uluslararası iş bölümünü, çevre ülkelerde sınıf ve devlet yapılarını şekillendirmektedir. Merkez ülkelere nispeten üçüncü dünya ekonomileri iktisadi gelişmeyi engelleyen bağımlı ekonomilerdir. Bir diğer ifadeyle, ekonomik geri kalmışlığın sebebi iç faktörlerde değil, dış ilişkilerdedir. Dünya ekonomisi geliştikçe çevre ekonomilerinin gelişimi zorlaşmakta ve küresel piyasa güçlerinden kaçmaya yönelik hamleler/politikalar geliştirmeye çalışmaktadırlar. Sistem içerisinde merkez ülke, tahakkümü sebebiyle uydu/çevre ülkelerin artı ürününe el koymakta ve bu artı değeri kendi gelişimi için kullanmaktadır. Artı ürüne erişimi sınırlı veya merkez ülkenin iznine tabi olan çevre ülkelerin gelişimi bu şekilde sınırlandırıldığından dolayı görece geri kalmışlığı devam etmekte, bir diğer ifadeyle merkez ülkelerinin gelişmişliğine ulaşamamakta, aradaki gelişmişlik farkı korunmaktadır (Frank, 1967: 146; Gilpin: 2017:91-92).

MDS teorisi özü itibarıyla üçüncü dünya ülkelerini tahrif eden ve sömüren merkez ülkelerin incelenmesi üzerine kurgulanmıştır. Uluslararası işbölümü sayesinde üçüncü dünya ülkelerinin sınıf ve devlet yapıları şekillendirilmekte, iktisadi gelişmeleri engellenmektedir. Geri kalmışlığı pekiştiren, ekonomik gelişmeyi engelleyen unsur dış ilişkilerdir. Merkezin çevreye dayattığı politikalar ve ekonomik alan, geri kalmışlığı veya ekonomik/politik gelişimin sınırlarını belirlemektedir. MDS teorisinin İkili Ekonomi Teorisi’nden ayrılan bir diğer özelliği de burada görülmektedir. İkili Ekonomi Teorisi’nin aksine MDS teorisinde dünya ekonomisi geliştikçe çevre ülkeleri için ekonomik gelişim zorlaşmaktadır. Merkez ülkelerinin gücünü pekiştiren iktisadi ve politik araçların daha çok gelişmesi üçüncü dünya ülkelerinin sistemden çıkmaları veya özgün ekonomik politika geliştirmeleri için daha çok çaba harcamalarını gerektirecektir (Wallerstein, 1984: 2).

Uluslararası sistem, erken dönem modern Avrupa'da siyasal sistemin ulus devlete dayandığı, birbirini takip eden ve güç devriyle şekillenen dünya imparatorlukları ile tanımlanmaktaydı. Ancak, modern öncesi dönemde, ekonomide oluşan artı değer, yani sermaye birikimi ve üretim araçlarındaki gelişimden kaynaklı üretim fazlalığı, kimi bürokratlar veya yöneticiler tarafından usulsüz bir şekilde ele geçiriliyordu. Bu durum ekonomik ve siyasi gelişmeyi engelliyordu. Piyasayı siyasi iradenin kontrol etmesi sebebiyle toplum kendisini gerçekleştiremiyor, gelişmişlik alanında potansiyelini yakalayamıyordu. Bu düzensiz yapının yerine ulus devlet modeli geçti ve piyasa ile siyasi mekanizmalar birbirinden önceki döneme göre daha etkin bir şekilde ayrıldı. Piyasa kendi içinde farklı uygulamaları siyasi veya bürokratik baskılardan uzak bir şekilde gerçekleştirme imkanı buldu, yeni araçlar ve pazarların oluşmasını sağlayacak şekilde özgürleşti. MDS Teorisi ise ulus devlet anlayışına yeni bir bakış açısı geliştirerek dünya geneli sistematik bir ekonomi modelinin oluşmasında çoğulcu devlet sistemi önkoşul olarak ileri sürmektedir. Bu teoriye göre, uluslararası sistemin oluşmasında, ticaretin ve yatırım araçlarının etkileşiminde çoğulcu devlet sistemi karar alıcı olacak, sermayenin hareketini belirli normlara bağlayacak ve mekanizmanın işlerliğini kontrol edecektir. Uluslararası ekonomik ilişkilerde, karar alıcılar ile eşit olmayan devletler uluslararası etkileşimini sürdürürken iş bölümü için çevre ülkelerin seçildiği, ileri kapitalist devletlerde ise sermaye birikiminin yönetildiği bir süreç öngörülmektedir. Bu süreçte çoğulcu devlet sistemleri, karar alma mekanizmalarının adil ve şeffaf olması için gereklidir (Hopkins ve Wallerstein, 1977: 127; Scharpf, 2002: 650).

Uluslararası işbölümünün başlıca parametreleri devletlerin gelişmişlik düzeyini yansıtacaktır. İşbölümünden doğan bu hiyerarşik yapı resmi olmayan hiyerarşide değişik rolleri temsil etmektedir. Merkez ülke, sanayileşmede, fabrikasyonda ve sermayenin yönetiminde görevlidir. Çevre ülkeler ise hammaddenin üretimi ve işgücünün yetiştirilmesinden sorumludur. “Yarı çevre” ülkeler ise merkez ve çevre arasında kalan, aracı ülkeler olarak nitelendirilebilir. MDS teorisi, sistemi bütün bir halde, tek bir yapı şeklinde kodlamaktadır. Bütüncül ekonomik yapı, çevre ülkelerde artı ürünü seçip almakta ve merkez ülkelere transfer etmektedir. Özetle MDS teorisi, dünya ekonomisinin oluşturulmasında kurumların, çoğulcu devlet sistemiyle oluşturulması gerektiğini savunur. Uluslararası ticaret ve yatırımın gelişimini de bu kurumlar sayesinde yönetir. Wallerstein bu yapıyı kapitalist dünyada tekil iş bölümü ile tanımlar. Üretimin ve iş

kontrolünün küresel organizasyonu bölgesel uzmanlaşmayla sağlanır. Dünya ekonomisi eşit olmayan devletlerin uluslararası yapısı niteliğindedir ve uluslararası işbölümü, gelişmemiş ülkelerin kapitalist sistemin dışında kalarak sermaye birikiminden yoksun olduğu, ileri kapitalist devletlerin ise sermaye birikimini yönettiği “merkez-çevre” ilişkilerinin nizamın/düzeni ve işleyişi ile şekillenir. Sistemin işleyişinden ötürü ülkelerin bireysel kalkınması, bir diğer ifadeyle ulusal kalkınma söz konusu değildir. Teoride oluşturulan ülkeler arası ekonomik düzende, zengin ve fakir ülkeler arasındaki mesafenin korunması nedeniyle, sistemin içinde zengin ülkeler daha da zenginleşirken, fakir ülkeler ise daha da yoksullaşma eğilimi gösterir. Bunun nedeni, zengin ülkelerin ekonomik güçlerini kullanarak, sistemin avantajlarından daha fazla yararlanması ve fakir ülkelerin ise dezavantajlı konumda kalmasıdır (Wallerstein, 2011b: 8; Pendakur, 1983: 396; Coccia, 2019: 1-4).

1.3. Hegemonik İstikrar Teorisi

İlk olarak Kindleberger tarafından temelleri oluşturulan, Gilpin’in de dahil olduğu birçok bilim insanı tarafından daha kapsamlı hale getirilen Hegemonik İstikrar Teorisi (HİT), liberal ve açık bir dünya ekonomisinin sorumluluk sahibi bir lideri gerektirdiğini kabul etmektedir. Bir ülke tarafından oluşturulan hegemonik güç yapıları, normların ve işleyişin kesin olduğu uluslararası rejimlerin gelişimini sağlamaktadır. Hegemonun kurduğu yapının, bir diğer ifadeyle egemen güç yapılarının zayıflamasıyla hegemonun küresel hakimiyetinde de düşüş yaşanmaktadır. Hegemon, teorinin tasarlandığı dönem itibarıyla liberal ekonomik düzenin, kurallarının ve normlarının belirlenmesinde, sistemin işleyişinde oluşabilecek aksaklıkların giderilmesinde hem istekli hem de görevlidir. İnşasını ve işleyişini adım adım yürüttüğü küresel ekonomik düzen, hegemonun zayıflamasıyla popülerliğini kaybedecek ve zayıflayacaktır, bu sebeple sistemin işleyişinin devamı için gerekli politikaları geliştirmelidir (Keohane, 2019: 139; Kindleberger, 1973: 53).

Teori oluşturulduğu dönemin iktisadi görüşünü yansıtan liberal ekonomi politikalarının kabulüyle inşa edilmiştir. Hegemonun varlık sebebi liberal ekonomik düzenin inşası ve sürdürülebilirliği ile birebir ilintilidir. Teori, hegemonun varlığını sistemin inşasında zorunlu görürken, devamlılığı için göz ardı edilebilir bir unsur olarak değerlendirir. Bir diğer ifadeyle, hegemon, bir düzenin inşası için gerekli yapının kurulmasında, fikir

planında öncü olmalıdır fakat kurduğu yapının devamı için hegemonun varlığına ihtiyaç yoktur. Kurulan sistemde ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için hegemonun varlığı zorunludur. Hegemon, kurulan sistemin tüm aktörler için ekonomik büyümeye aracı olmasında ve ekonomik düzenin (liberal veya neoliberal) gelişimini tamamlamasında etkindir (Gilpin, 2017: 96).

Liberal ekonomik düzenin oluşumu ve sürdürülmesinde, bir hegemonun varlığı tek başına yeterli bir koşul değildir. Bunun yanı sıra, hegemonun kendi ülke sınırları içinde de liberal ekonomik düzeni inşa etmesi gerekmektedir. Hegemonun ülkesinde uygulayacağı politikalarla liberal ekonomik düzeni temsil etmesi ile sistemde yer alacak diğer ülkeleri ikna etmesi de son derece önemlidir. Bir diğer ifadeyle, hegemonik yapıya dahil olmak isteyen ülkelere örnek teşkil etmesi, diğer ülkeler için teşvik edici bir rol oynayacaktır. Bununla birlikte, sistemde yer alacak diğer ülkeler, aralarında karşılıklı bağımlılık ile ekonomik büyümelerinin birbirlerini etkileyecek şekilde ülkü birliğine sahip olmalıdırlar. Ekonomik birlikteliğin yanı sıra, sosyal amaç uyumu da ülkeler tarafından kabul edilmelidir. Hegemonun kuracağı sistemin temellerini, bir güçlü hegemonun varlığı, liberal ideolojide fikir birliği, fikir birliğinin realize edilmesi/uygulanması ve ortak çıkarların olması ile özetleyebiliriz. Liberal ekonomik düzenin oluşumu ve sürdürülmesi, dünya ekonomisinin belirli bir ülke veya ülke grubu tarafından yönetilmesi ile gerçekleştirilebilir. Sistemde yer alacak diğer ülkeler de liberal ekonomik düzenin değerlerini benimsemelidirler. Bu sayede, sistemdeki ülkeler birbirlerine ortak fayda ile bağlanacak ve kendi çıkarlarıyla birlikte diğer ülkelerin de çıkarlarını göz önünde bulundurarak hareket edeceklerdir. Buna ek olarak yapı içerisindeki ülkelerin birbirleriyle sosyal değerler açısından uyumlu olması, sistemin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşır (Ruggie, 1982: 381-401; Katzenstein, 1976: 2).

Teoride hegemonun başlıca rolü fikir ihracıdır. Hegemon, liderliğinin meşruiyetini genel bir fikir veya inanç üzerine kurar. Ekonomik ve politik sistemin işleyişini bu fikir temelinde dizayn eder ve kurulan düzenin devam etmesi için duyulan ihtiyacı sınırlandırır/belirler. Sistemde görev almaya hak kazanan ülkeler hegemonun yönetimini uluslararası statüsünden ve hegemonun yönetim rolünden kaynaklanan saygınlığından dolayı kabul etmektedirler. Burada dikkat edilmesi gereken husus, Gramsci'nin "ideolojik hegemonya" kuramının sistemin inşası için zorunlu olmasıdır. Hegemon, kurduğu sistemde görevini paylaştığı ülkelere karını da paylaştığını, sistemi ortak amaç

ve kar üzerine kurduğunu göstermelidir. Ayrıca Bir hegemonik düzenin sürdürülebilmesi için, hegemon ülkenin kendi vatandaşları dahil olmak üzere diğer ülkelerin de bu düzenin faydalarını anlaması ve kabul etmesi gerekmektedir. Bunun için hegemon, hem kendi ülkesinde hem de uluslararası alanda, liberal ekonomik düzenin işleyişini kanıtlamak için çaba göstermelidir. Hegemonun vatandaşları, uluslararası hegemonik düzenin sürdürülmesinin kendi ülkelerinin refahına katkı sağladığını anlamalıdır. Eğer vatandaşlar, hegemonik düzenin kendilerine zarar verdiğini düşünürlerse, bu düzenin sürdürülmesine olan istekleri azalacaktır. Bu durum, hegemonun kendi ülke sınırları içerisindeki gücünü de zayıflatacaktır. Bu nedenle, hegemonun, hem kendi ülkesinde hem de uluslararası alanda, liberal ekonomik düzenin faydalarını göstermesi ve diğer ülkeleri bu düzene ikna etmesi gerekmektedir. Böylece, sistemde yer alacak diğer ülkeler de karşılıklı bağımlılık ile birbirlerinin ekonomik büyümesine katkı sağlayacak ve sosyal amaç uyumunu sağlayacaklardır. Bu şekilde, ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket eden ülkeler, hegemonik düzenin sürdürülebilirliğini sağlayacaklardır (Milner, 1998: 113; Bates, 2014: 357; Stokes, 2018: 134-140).

Teori uluslararası ekonomik düzeni ekonomik mallar ve serbest mallar temelinde inceler. Dünya ekonomisinin bir ortak malı ya da kamu malını oluşturduğunu tartışmaktadır. Bir ortak malda ya da kamu malında her bir bireyin eşit kullanım hakkı vardır ve birinin kullanımı diğerini etkilemez. Yollar veya yaya kaldırımları bunlara örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, ortak malların ücretsiz tüketiminden kaynaklanan maliyetlerin de karşılanması gerekmektedir. Amortisman veya ürünlerin birim bazlı tüketimi olarak ele alabileceğimiz bu kullanımın tekrar sisteme kazandırılabilmesi için sistem içerisinde bir aktörün sorumluluk alması gerekmektedir. Hegemon bunu kendisi karşılayabilir veya bu ürünlerin hegemonik düzendeki aktörlerce ücretsiz kullanımını sağlayacak bir kurum tarafından karşılanmasını sağlayarak birden fazla ülkenin söz sahibi olacağı bir sistem kurabilir (Jervis, 1982: 358-359; Olson, 1971: 98-99).

Uluslararası ilişkilerde, ülkeler arasındaki işbirliğini artırmak ve uluslararası ticareti kolaylaştırmak amacıyla birçok ortak mal ve sistem kullanılmaktadır. Serbest ticaret anlaşmaları, gümrük birliği, ticari sınırlandırmaların kaldırılması ve standartların uyumu gibi uygulamalar ortak mal ve sistemler arasında sayılabilmektedir. Bu sistemler, ülkeler arasındaki işbirliğinin artmasına ve uluslararası ticaretin gelişmesine katkı sağlar. Uluslararası ticaretin genişlemesi için birçok ülke liberal ekonomik düzeni benimsemiştir.

Bu politikalar, gümrük ayrıcalıkları gibi ekonomik teşvikleri içerebilir ve ticaretin genişlemesine yardımcı olur. Ancak, ülkeler arasındaki ticaretin artması ve karşılıklı bağımlılığın oluşması, her ülke için ortak bir ticaret dilinin geliştirilmesi ihtiyacını doğurur. Bu amaçla, uluslararası para birimi belirlenerek ticaretin bu para birimi ile yapılması sağlanır. Amerikan Doları gibi bazı para birimleri, uluslararası ticarete sıkça kullanılan ortak para birimlerindendir. Kurulan ticari ve diplomatik ilişkilere ortak para biriminin de eklenmesiyle ülkeler tekdüze ticari ilişkilerle birbirlerinin bağlı/bağımlı hale gelirler (Kaltenbrunner ve Lysandrou, 2017: 664; Ferguson, 2003: 159).

Hegemonik İstikrar Teorisi'ne göre hegemon ya da lider güç, sabit para biriminin oluşturulması ve açık bir ticari sistemde ortak malların kullanılmasını sağlamalıdır. Teori liberal bir ekonomik sistemin kendi kendini devam ettiremeyeceğini varsaymaktadır. Kısa vade hegemon gücün olmadığı bir dünya ekonomisi düzeni büyüyemez, uzun vadede ise işlerliğini kaybedecektir. Teori, uzun vadede hakim ekonominin faaliyetleri aracılığıyla küresel ekonomik sistemin sürdürülmesi gerektiğini belirtmektedir. Açık bir dünya ekonomisi, ortak malların serbest kullanımından dolayı 'bedavacı' problemini de beraberinde getirmektedir. Bedavacılar ortak mallardan yararlanırlar fakat sistemin devamı için kendilerine verilen görevleri/ödevleri yapmaktan kaçınırlar. Bazı devletler ise dünya piyasasında tekelleri oldukları sektörlerde sömürüyle kendi gelişimlerini arttırabilmektedirler. Hegemonik İstikrar Teorisi, bedavacıların ve sömürü ile ekonomik ve siyasi üstünlük sağlayan ülkeler için 'karşılıklı fayda' normuyla ticaretin yapılacağı bir düzenin gerekliliğini, bu düzenin inşası için ise uzun vadede bir hegemon güce ihtiyaç olduğunu savunmaktadır (Frey, 1984: 122-142; Kindleberger, 1981: 249).

Hegemonik İstikrar Teorisi, uluslararası sistemin içinde merkezi bir hükümet gibi davranan hegemonun varlığını kabul eder. Söz konusu hegemon uluslararası sistemde anarşiyi, ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları hafifletir, çatışmaların ortaya çıkmasını engeller. Ülkeler arası ticareti, bir diğer ifadeyle serbest ticareti destekler ve tüm dünyada geçerli bir para biriminin kullanılmasını sağlar. Bu teoriye göre 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD bu işlevleri yerine getirmiştir. Küresel hegemon üretim ve teknolojiye öncü konumdaki devlet olduğu için serbest ticareti de teşvik eder ve hegemon olmak bu yüzden tercih edilir bir durumdur. Hegemon, tüm dünyada serbest ticaretin geçerli olmasını tercih eder ve tüm aktörleri oluşturduğu kurallar çerçevesinde serbest ticarete ikna eder veya zorlar. Sunduğu imkanlar diğer ülkelere faaliyet sahası açar ve ortak

mal/kamu malı gibi kullanımı –hegemonun kuralları ile faaliyet yürüttüğünüz sürece ücretsizdir (Bayar ve Kotelis, 2014: 224; Ogunnubi, 2017: 934).

Hegemon güç, hegemon ekonomi olarak dünya ekonomisinin işleyişi için birkaç önemli görevi yerine getirmelidir. Diğer ülkelerin ortak faaliyet yürütecekleri sahada “ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma işlemleri” gibi uluslararası rejimlerin/kuruluşların oluşumunda etkisini göstermeli/faaliyet alanını düzenlemelidir. Bir diğer ifadeyle, rejim içerisinde çatışmaların önlenmesi, adaletin sağlanması veya uzlaşının kolaylaşması için meşru olanı önermekte, gayrimeşru olanı yasaklamaktadır. Hegemon gücün bu düzenleyici rolü, dünya ekonomisinin istikrara ve istikrarı temin edecek bir güce ihtiyaç duyduğunu göstermektedir; bu güç üretimi, sorun teşkil eden ürünlerin piyasaya arzını üstlenmeli, düzenli sermaye akışını ve mali sistem krize girdiğinde likidite temin etmek için indirim mekanizmalarını kurmalıdır. Küreselleşmenin de etkisiyle bütünleşmiş sermaye hareketlerinin/piyasalarının ve esnek kur değerlerinin olduğu bir dünyada hegemon bir mali sistemin devamlılığını tesis etmelidir. Esnek döviz kuru sebebiyle ülkelerin yaşayabilecekleri kur şoklarını engelleyebilmek için hegemon, serbest ticaretten zarar edebilecek ülkelerin döviz kuru değerlerinin yapısını bir süre yönetmeli veya yönlendirmelidir. Kur şoku sebebiyle uluslararası piyasaya girmeyi reddetmesi muhtemel ülkelere gümrük engellerinin kaldırılması döviz kuru teşvikiyle aşılmalıdır. Bu sayede ülkelerin yerel para politikalarının koordinasyonunu ve uluslararası piyasalardaki entegrasyonunu sağlayacaktır (Krasner, 1982:186; Keohane, 1982: 354-355; Kindleberger, 1981: 247).

Teori, uluslararası rejimi yaratacak ve idare edecek bir egemen gücün yokluğunda uluslararası ekonominin istikrarsızlaşacağını öngörmektedir; zira böyle bir durumda liberalizm ve serbest ticaret ekonomik milliyetçiliğe yol verecektir. Robert Keohane’nin sözleriyle hegemon “*hammaddeleler üzerinde kontrol sahibi olmalı, sermaye kaynaklarını kontrol etmeli ve yüksek değerli ürünlerin üretiminde rekabet avantajına sahip olmalıdır.*” Hegemon, diğer ekonomiler üzerinde finansal sermayenin, belirli teknolojilerin ve doğal kaynakların kontrolü yoluyla liderlik kurabileceği araçlarla donatılmıştır (Keohane, 1984: 32).

Hegemonik istikrar teorisini de kendi içerisinde iki farklı akım temsil etmektedir. Hegemonun “iyi huylu despot” olarak nitelendirildiği ilk akımda gücün tesisi “rıza” ile

oluşturulmaktadır. Hegemonik güce sahip olan ülke diğer ülkelere karşı inisiyatif alırlar ve rıza gösterecekleri şartları oluşturarak iknayı/zorlamayı bir araç olarak kullanırlar. Hegemonik gücün bunu yapmasındaki amaç uluslararası ortak faydadır. Hegemon bu düzeni optimum seviyede işler bir şekilde inşa edebilmek için sistemi tek bir devlet gibi kurmakta ve yönetilen/sisteme dahil olan diğer ülkeleri, kurduğu sistemde birer kurum olarak nitelendirmektedir. Kindleberger tarafından temsil edilen bu akım üzerine yapılan çalışmalarda günümüz ekonomik sisteminin başarılı olduğu ve halihazırda yürürlükte olduğu görülmektedir (Peterson ve Lassi, 2017: 327)

Teorinin ikinci akımını temsil edenler ise hegemonik güce sahip olanın istikrarlı bir küresel ekonomik düzeni inşa etmesindeki amacının aslında kendi çıkarları olduklarını savunurlar. Hegemon, kurduğu uluslararası sistemin işleyişi ile ticari kazancını artırır, güvenliğini uluslararası düzeyde geliştirir ve yönettikleri sistemde yer alan diğer ülkelere (yönetilenlere) göre nispi daha çok kazanç elde eder. Bu bakış açısına göre hegemon serbest ticareti yaygınlaştırır ve liberal ekonomi politikalarının ülkelere benimsenmesini ister ve dikte eder. Bu akım daha şeffaf bir yönetim anlayışını benimsemektedir. Yönettiklerine kısmen yetki devrederek uluslararası işbirliğini sağlar ve yönetimde söz sahibi olmalarını isterler. Gilpin ve Krasner tarafından temsil edilen bu akım, Kindleberger'in Hegemonik İstikrar Teorisi'ne göre daha ılımlı bir hegemonik düzeni temsil etmektedir (Peterson ve Lassi, 2017: 328-329).

Karşılıklı bağımlılık, küreselleşmenin getirdiği ekonomik düzende ülkelerin ekonomik/siyasi faaliyetlerinde etkilerinin ülke dışında hissedilmesine sebep olmaktadır. Hegemonun, karşılıklı bağımlılığın sağladığı mekanizmalar yoluyla küresel ekonomi üzerindeki gücü, uluslararası piyasa ekonomisinin yönetim ve idaresini şekillendirmektedir. Hegemon, dost olarak tanımladığı ülkelere piyasasını açar ve küresel ekonomik düzende bir aktör olarak ticaret yapmasına izin verir. Düşman olarak nitelendirdiklerinin küresel ekonomik düzene erişimini engelleyerek o ülkeye yalnızlaştırma politikası uygulayabilir, hem düşman ülkeyi hem de düşman ülkeyle ticaret yapan ülkeler üzerinde etkili olabilir. Hegemonun esas rolü, rejimlerin alışlagelen devamlılığından ziyade kriz yönetimidir. Eğer liberal/neo-liberal bir dünya ekonomisi varlığını koruyacaksa, hegemon, sisteme yönelik tehditlere hızlı bir şekilde cevap vermek için yetenekli ve istekli olmalıdır. Örneğin, Büyük Britanya'nın "merkez bankası" rolü için sahip olduğu yetenek 1825, 1836, 1847, 1866 ve 1907 finansal krizlerinin yeterince

hafiflemesini sağlamıştır. Buna karşılık, ABD'nin 1929'da kriz yönetimindeki yetersizliği ve banka başarısızlıklarının giderilmesinde “merkez bankası” görevini üstlenmedeki isteksizliği uluslararası finans sisteminin çökmesinde ve Büyük Buhran'ın yaşanmasında temel nedenlerden biri olmuştur (Cooper, 1985: 1197; Kindleberger, 1986: 8; Levy ve Thompson, 2010: 98; Magaloni, 2008: 715).

Yukarıda verilen bilgiler ışığında şu sonuca varılabilir: Hegemon, bir siyasi-ekonomik/ekonomi-politik yapı inşa etmektedir. Yapı, belli bir dönemde, diğerlerine nazaran (diğer ekonomik kuruluşlar veya bir önceki hegemon gücün etrafında toplanan ülkeler) görece bir istikrarla ortaya çıkan ekonomik bir bütünün parçalarıdır. Aktörler, bu yapı içerisinde amaçlarını gerçekleştirebileceği fırsatlara bazı sınırlamalar eşliğinde ulaşabilmektedirler. Devletlerin ve güçlü organizasyonların temel hedeflerinden biri, yapıların kendilerini dönemin şartlarına uygun bir şekilde değiştirmektir. Hegemon açısından uzun vadede ekonomik ve ekonomiye bağlı olarak siyasi gücü elinde bulundurmanın yolu değişikliğe ayak uydurabilme ve değişimlere cevap vermek olacaktır. Hegemon, değişime adapte olabilmek için çeşitli kurumlar oluşturmali veya bizzat değişimi yöneterek müdahale etmelidir. Kuracağı yapılar içerisinde sosyal ve ekonomik kurumlar yer almaktadır. Mülkiyet haklarının dağılımını, işbölümünü ve ekonomik faaliyetlerin konumlanmasını, ekonomik faaliyetleri yöneten belirli piyasaların, normların ve rejimlerin örgütlenmesini içermektedir (Gilpin: 2017: 106-107). Hegemonun yapısal değişikliği yönetebilmesi ekonomi-politik literatürde hegemonik gücün aşınması, kriz süreci ve hegemonik gücün yeniden inşası üzerinden analiz edilmiştir. Hegemonun gücündeki azalmayı nasıl yönetebileceği ve siyasi-ekonomik üstünlüğünü koruyabileceğini Arrighi ve Wallerstein'in hegemonik dönüşüm analizleri üzerinden inceleyebiliriz.

1.4. Yapısal Değişiklik, Hegemonik Gücün Oluşum Süreci ve Teoriler Arasında Bir Kıyaslama

“Yapısal değişiklik” olarak ifade edebileceğimiz yeni düzene adapte olma süreci, hegemonun kurduğu yapının değişimine ayak uydurabilme kapasitesi, bir başka deyişle, hegemonik gücünden taviz vermeden yeni süreci yönetebilmesidir. Buradaki temel problem iktisatçıların bir ekonomik değişim teorisinden yoksun olmalarıdır. Marshall'ın kısa dönem varsayımlarından yola çıkılarak, ekonomi için sosyal ve politik çevrenin, en gelişmiş teknolojinin ve sabit kapasite düzeylerinin veri olarak kabul edildiği ve sabit

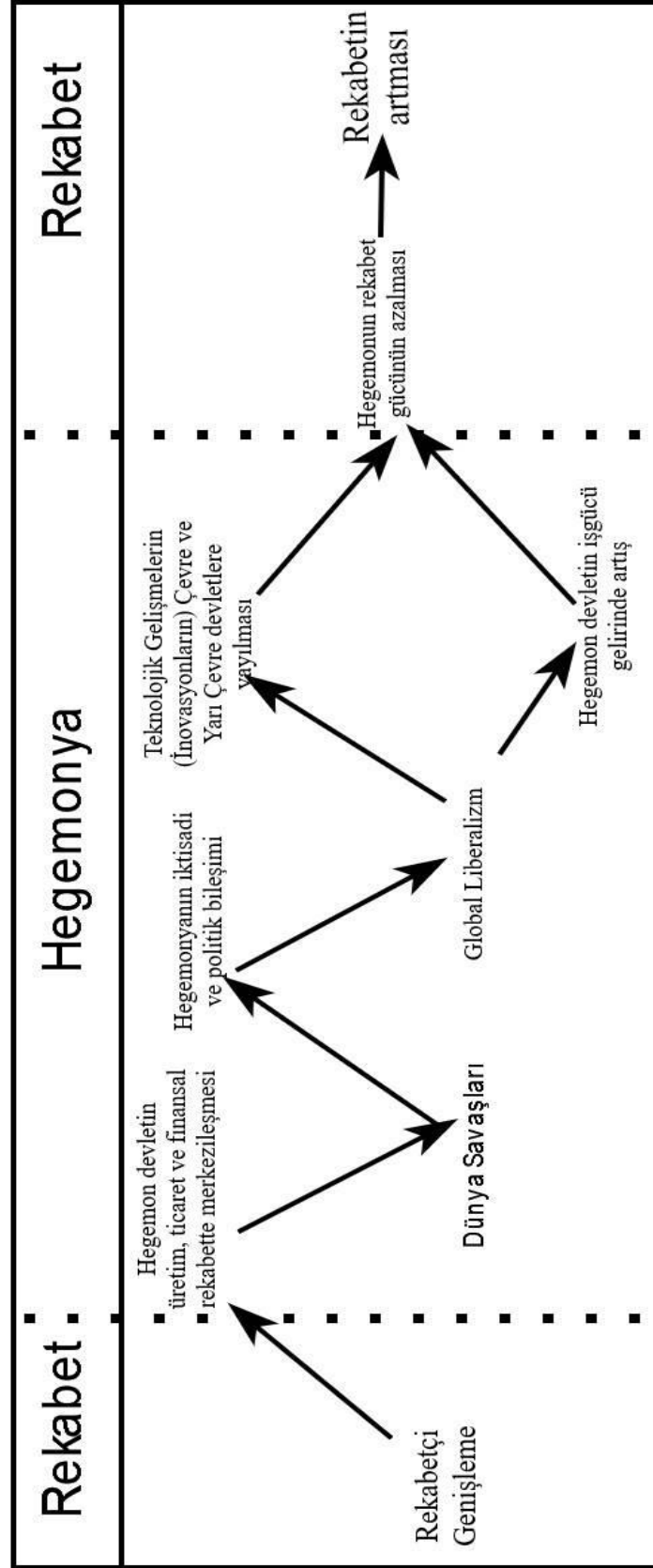
olduğu varsayımıyla hareket edilmektedir (Rostow, 1952: 16; Cameron, 1982: 29). Dünya ekonomisinin yapısını statik veri olarak kabul etmek doğru değildir. İkili Ekonomi teorisi ve Modern Dünya Sistemi teorilerinin referans aldığı Marksist ekonomi yorumu dahi piyasa ekonomisinin dünyayı geliştirdiğini açıklamaktadır. Tarih boyunca evrilen ve gelişerek yoluna devam eden bir sürecin sadece bir noktasından bakarak analiz yapılmamalıdır. Modern öncesi dönemden modern döneme geçiş sürecinin kolonyal imparatorluklarının çok küçük bir kesimi ‘Yeni Dünya Sistemi’ne girebilmişlerdir. Diğer ülkeler ise ikili ekonomi teorisinde savunulduğu üzere sistemin dışında yer almaktadırlar, bir diğer ifadeyle, geleneksel üretim tekniklerini geliştirememiş, modern üretim ve piyasa modeline geçememişlerdir (Ranis, 1988: 75-80).

Modern Dünya Sistemi teorisi, I. Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda, hakim sanayi ekonomilerinin ortaya çıktığı zamana kadar kendisini göstermemiştir. I. Dünya Savaşı’nın önemli ülkeleri 1945-II. Dünya Savaşı sonrasında da uluslararası etkin konumdaki ülkelerdir. Modern Dünya Sistemi teorisyenleri (Wallerstein vd.) tarafından çevre ülkeler olarak nitelendirilen ülkeler güç sahibi ülkeler tarafından –köleleri ve yer altı madenleri hariç- göz ardı edilmiştir. Kuzey, sanayileşmede büyük gelişme katetmiş, sanayileşemeyen güneyde ise işbölümü yirminci yüzyılın sonlarında şekillenmiştir. Bu açıdan kuzeydeki gelişmişlik, modern dünya sistemine dahil olmuş ülkeler için bir büyüme motoru görevi görmektedir. MDS teorisi bu dönemde ekonomik ve politik ilişkileri açıklamakta yetersiz kalmıştır (Brewer, 2001: 196).

Hegemonik İstikrar teorisinin en tutarlı tarafı, uluslararası ilişkilerde siyasi yapıya ve ulus devlet sisteminin rolüne odaklanmasıdır. Ulus devlet sistemi var olduğundan bu yana devletlerarası rekabet devam etmektedir. Teori, rekabetin ve siyasi ilişkilerin doğasının tanınmasıyla başlar. Modern ulus devlet, toplumun hayatta kalma güdüsünün, uluslararası anarşiden korunmanın bir aracı/ürünüdür. Devletlerin birbirleri ile ilişkilerinde ön koşullar güvenlik ve siyasi çıkarlarıdır. Modern piyasa ekonomi, hegemon gücün sağlayacağı düzen, kurallar ve normlar sayesinde inşa edilecektir. Hegemonik İstikrar teorisi, ulus devleti ve siyasi çıkarları ön plana çıkararak rekabetçi ortamı oluşturur, sonrasında rekabetçi piyasayı kendisine en çok fayda sağlayacak şekilde dizayn eder. Ekonomik ve politik ilişkileri düzenlerken sermayeyi (para birimini ve sermaye birikimlerini) ve teknolojik gelişmeleri yönetmektedir (Keohane, 2019: 131-133).

1.5. Yapısal Değişimin Dinamikleri ve Değişim Süreci

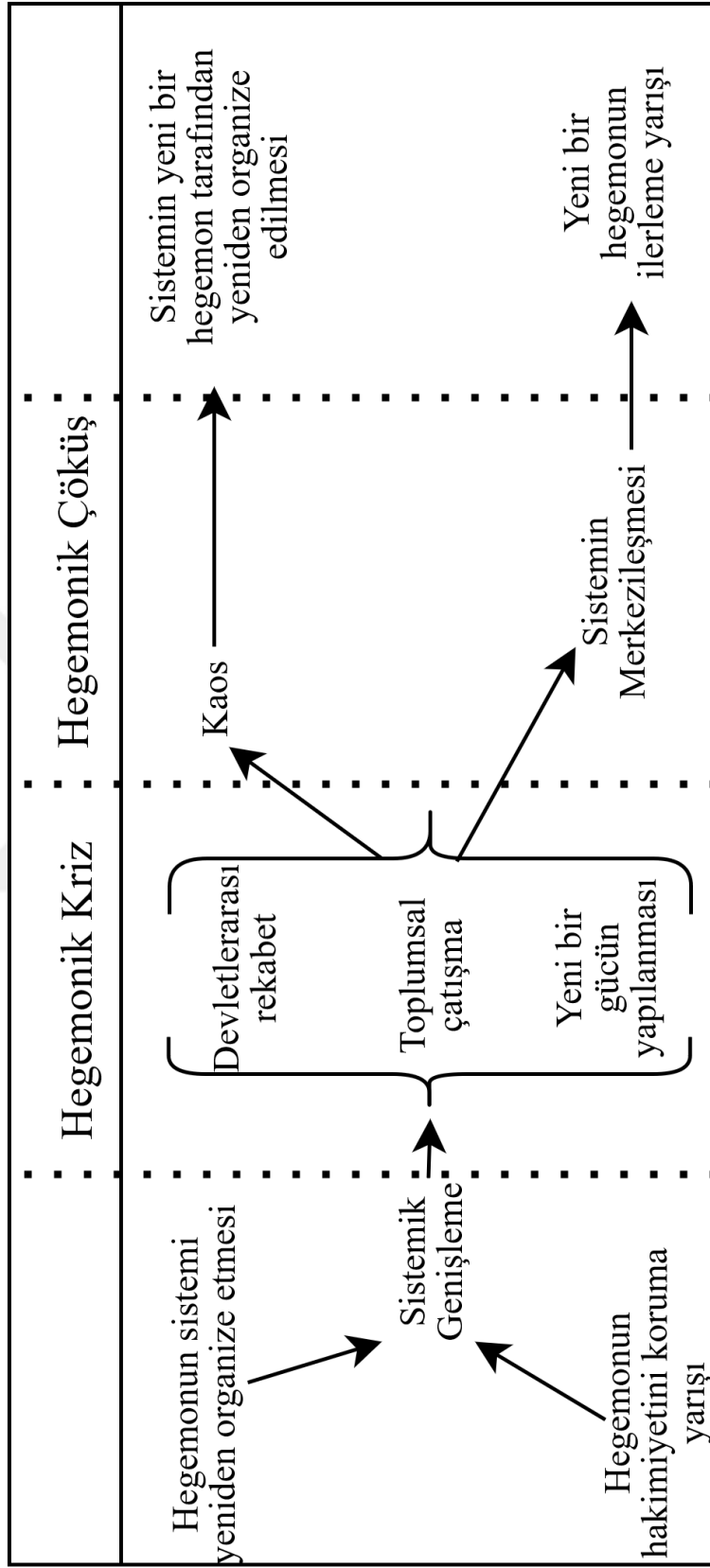
Hegemon gücün yapısal değişimi yönetebilmesi gücünün devamı için en önemli faktördür. Dönemin şartlarına göre yeni kurallar belirleyebilme, yönetim sistemini günün şartlarına uygun ve verimli bir şekilde değiştirebilme yeteneği hegemonun lider vasfını devam ettirebilmesini sağlayacaktır. Hegemonun değişim süreci rekabet ile başlamaktadır. Rekabetten galip çıkan gücün sistemi organize ederek reel ve finans piyasalarında merkezileşmesi ve sonrasında tekrar değişim sürecini beraberinde getirmektedir. Çalışmamızda yapısal değişim/dönüşüm teori bazında Arrighi ve Wallerstein'in hegemon gücün inşası ve çöküşünü içeren analizleri incelenmiştir. Wallerstein'in "Hegemonik Çevrim", Arrighi'nin ise "Hegemonik Dönüşümün Dinamikleri", hegemonun yapısal değişiklik ve inşa sürecini anlamada incelenmesi gereken çalışmalardır.

Şekil 1: Wallerstein'in Hegemonik Çevrimi

Kaynak: Arrighi ve Silver (1999:25)

Wallerstein'ın hegemonik çevrimi teorisinde hegemonyanın oluşabilmesinin ilk adımı, politikaları ile küresel etki yaratabilecek ülkeler arasında rekabetin başlamasıdır. Büyük ülkeler arasındaki rekabet hegemon olması muhtemel devletler arasında bir tanesinin: üretim, ticaret ve finans sektörlerinde merkezileşmesi ile oluşmaya başlar. Sonrasında dünya savaşlar ile eski hegemonun yerini yeni hegemonun teknolojisi, üretim teknikleri, ticareti, finansal araçları alır. Hegemonik güç bu adımı takiben merkezi bir konum elde eder ve merkez-çevre ülkeler gibi yanına diğer ülkelerin desteğini alır. Wallerstein şahit olduğu dönemi resmetmiştir, dolayısıyla o dönemde ABD'nin ekonomik üstünlüğü ve hegemonyasının inşası küresel liberalizmin de kabul görmesine sebep olmuştur. Hegemon devletin dünya sahnesinde rolünün artmasıyla birlikte savaş gibi ekstra maliyete sebep olan harcamalar azalır ve hegemon güç AR&GE yatırımlarının da öncüsü olma yolunda adımlarını atar. Teknolojik gelişmeler merkez ülkelerin mihenk taşı olan hegemon ülkeden çevre ve yarı çevre ülkeye doğru yayılır. İnovasyon dönemini takiben aynı dönemde teknolojik gelişmelerle nitelikli/katma değeri yüksek işgücü, hegemon gücün işgücü üzerinden elde ettiği gelirleri artırırken, teknolojik gelişmeler sayesinde işgücü maliyetleri de azalır. Teknolojik gelişmelerin çevre ve yarı-çevre ülkelere yayılması, hegemonun sağladığı huzur atmosferi, nitelikli işgücü sayesinde çevre ve yarı-çevre ülkelerin emek gelirlerinin artması ve AR&GE yatırımlarının artabilmesine imkan sağlaması gibi sebeplerden ötürü hegemonun rekabet gücü zayıflamaya başlar. Yeni aktörlerin söz sahibi olmaya başladığı bu dönemde hegemonik çevrimi döngüsü tekrarlanır ve politikaları ile birçok ülkeyi etkileyen, küresel etkiye sahip olması muhtemel güçler arasında rekabet artar. Bu süreci üretimde, ticarete ve finansal rekabette merkezileşme takip eder ve süreç bu şekilde sürekli tekrarlanır. Rekabet dönemi sonrası hegemon bir güç oluşmakta, hegemonik gücün zayıflamasıyla da tekrardan rekabet süreci başlamaktadır (Garst, 1985: 470; Wallerstein, 2011a:32; Wallerstein, 1984: 572). Hegemonik gücün dönüşüm sürecini anlatan bir diğer büyük bilim insanı ise Arrighi'dir. Arrighi'nin Hegemonik Dönüşümün Dinamikleri sürecini aşağıdaki şekil yardımıyla açıklayabiliriz.

Şekil 2: Arrighi – Hegemonik Dönüşümün Dinamikleri

Kaynak: Arrighi ve Silver (1999:29)

Arrighi'nin Hegemonik Dönüşümün Dinamikleri'nde anlattığı ise Wallerstein'a benzer bir şekilde kendi dönemini resmeder nitelikte ve kendini tekrar eden bir güç döngüsüdür. Wallerstein'daki gibi hegemon rekabet sürecinde hakimiyetini koruma adına güçler dengesinde bazı değişiklikler yaparak sistemi yeniden koordine eder. Hegemonik düzene yeni katılan aktörler sayesinde güç paylaşımı artar ve sistemik genişleme yaşanır. Hegemon bu süreçte karar alma mekanizmasında diğer ülkelerin de söz sahibi olduğu bir düzene doğru evrilen güç paylaşımını savunmak zorundadır. Hegemonik krizin çıkmaya başladığı süreç, küresel ekonomi-politiği etkileyebilecek güce sahip ülkeler arasında rekabetin artmasına sebep olur. Refah artışı, toplumsal sınıfların küresel etkileşimden etkilenmeleri neticesinde veya ülkeler arası ilişkilerin artması sonucu milliyetçi reflekslerin gelişmesi neticesinde toplumsal çatışmalar ülke içi veya ülkeler arası artar. Bu da yeni bir gücün yapılanmasına imkan tanır (Robinson, 2011:269; Montalbano, 2021: 84).

Yeni gücün yapılanma süreci kaosu beraberinde getirir. Eski hegemonun küresel hakimiyeti yerini başka bir aktöre bırakacağından dolayı kaos ortamı üretim, ticaret ve finans piyasalarında hissedilir. Yeni dönem farklı ittifakları/gruplaşmaları ve farklı düşmanlıkları beraberinde getirir. Hegemonik çöküşün yaşandığı bu dönemde eski hegemon yeni düzene ayak uydurmak zorundadır, eski gücünü yansıtamayacağı veya küresel hakimiyet kuramayacağı; fakat yeni kurulan düzende söz sahibi olabileceği hegemonik gücün inşa sürecinde yer alır. Sistem yeni bir aktörün çevresinde kümelenen ülkelerin merkezileşmesi ile oluşur. Yeni hegemon sistemi düzenler, kendi kurallarını ve anlayışını benimsetir ve gelişme/büyüme yarışında diğer ülkelere öncülük eder (Muradian, 2012: 564; Sherman, 1999:104). Hegemoninin ekonomi politiği üzerine yaptıkları çalışmalarla önemli teorilerin oluşmasını sağlayan Arrighi ve Wallerstein gibi düşünürler dünya genelinde diğerleri üzerinde söz sahibi ve dengeleyici bir gücün her zaman var olacağını, küresel hakimiyetin dönem dönem farklı devletler tarafından yürütüleceğini fakat hegemonya olgusunun istikrarlı bir şekilde varlığını sürdüreceğini öngörmektedirler (Modelska, 1988: 219, Webb ve Krasner, 1989: 3-14, Keohane, 2019: 132-160; Gilpin, 1988: 596). Teorik altyapısı ve halihazırdaki uygulamaları yansıtmaması açısından hegemonik istikrar teorisinin elverişli olması ve yukarıda bahsettiğimiz hegemonik dönüşümün adımlarını içeren literatür bize Hegemonik İstikrar Teorisi'ni kullanmayı önermektedir.

Çalışmanın bundan sonrası ÇHC'nin hegemon güç olma ihtimalini incelerken olumlu ve olumsuz taraflarını, bir bakıma, hangi etkenlerin hegemon güç olmasında etkili olabileceğini ve hangi eksikliklerin/problemlerin hegemon güç olmasına engel olabileceğini ekonomi-politika temelinde inceleyecektir. İncelemede hegemonik dönüşüm süreçleri Arrighi ve Wallerstein temelinde incelenecek, Cohen'in (2017) dikkat çektiği ekonomik argümanlar ile birlikte ÇHC'nin hegemonik süreci açıklanacaktır.

Yapısal değişiklik tanımı gereği devrimsel sürece adaptasyonu barındırmaktadır fakat önceki sayfalarda içeriğini verdiğimiz teorilerin her biri hegemonik gücün ayrı parametrelerce belirleneceğini belirtmektedir. İkili ekonomi teorisi, modern ve geleneksel sektör şeklinde ayırım yapıp hegemonyanın ekonomik, kurumsal ve teknolojik gelişmeleri bu iki kategoride; modern dünya sistemi teorisi, merkez ve çevre ekonomileri olarak ülkeleri iki kategoride, hegemonik istikrar teorisi ise bir ülkenin veya ülkeler grubunun hegemon olarak dünyayı yönettiği ve her türlü uluslararası ticari/politik ilişkileri düzenlediği bir ekonomi-politik çerçevede değerlendirmektedir. Hegemon bir gücün zorunluluğunu teorik temellerle anlattığından dolayı Hegemonik İstikrar Teorisi, çalışmamızın kuramsal/teorik bakış açısını yansıtmaktadır. Hegemonik İstikrar Teorisi'ni seçmemizin nedenlerinden biri, yapısal değişikliğin temel parametrelerinden, dünya ekonomisinin organizasyonunda ve idaresinde, ulus devletin rolüne ve uluslararası siyasi ilişkilere odaklanmasıdır. Bir diğer sebep ise, teorinin, uluslararası ilişkilerin yoğun rekabetçi doğasının tanınmasına imkan tanınmasıdır. Teori, hegemon ve diğerleri ayrımı ile devletlerin, siyasi ve ekonomik çıkarlarını ön planda tutar ve bu çıkarlar ekonomik güçlerin faaliyet gösterdiği uluslararası çerçeveyi belirlemektedir. Günümüz ekonomi sisteminin işlerliğini devam ettirmesinde piyasanın başarısı ve gelişimi, hegemon gücün sağlayacağı ideal politikalar olmadan sağlanamaz. Ayrıca, Hegemonik İstikrar Teorisi, tek bir hegemon ülkenin yokluğunda uluslararası işbirliğinin mümkün olmadığını söylememekte, bazı ülkelerin liderlik görevini birlikte üstlenerek meşruiyete katkı sağlayacağını, hegemonik gücün ödevlerini paylaşabileceğini belirtmektedir (Gilpin, 2017: 111; Kindleberger, 1981: 244). Bu durum çalışmamızı multidisipliner bir perspektifle yürütmemiz gerektiğini göstermektedir. Hegemonun siyasi alandaki etkinliği uluslararası ilişkiler alanının konusu iken, siyasi alandaki etkinliğini sağlayan en önemli etkenlerden biri ise ekonomik istikrarı/başarısıdır. Çalışma, rezerv/sabit para birimini, ortak malların kullanımını, ideolojik altyapıyı/ideal politik çevreyi yönetmesi beklenen

hegemonun sürecini inceleyecektir (Frey, 1984: 122-142, Olson, 1971:98-99; Gilpin, 2017: 111). Önceki bölümlerde değinildiği üzere, ÇHC'nin günümüz süper gücü/hegemonu ABD'nin yerini alma ihtimali Hegemonik İstikrar Teorisi çerçevesi temel alınarak Frey (1984), Olson (1971) ve Gilpin'in (2017) katkıları da dikkate alınarak, birçok teorinin bir araya getirilmesi ve yeni bir yorumla incelenecektir. Hegemonun değişim sürecinin incelenmesine katkı sağlayacak olan Wallerstein – Hegemonik Çevrim ve Arrighi – Hegemonik Dönüşümün Dinamikleri süreçlerinin incelenmesi gerekmektedir (Arrighi ve Silver, 1999: 25). ÇHC'nin ve ABD'nin hegemonik dönüşüm sürecinde hangi aşamada olduğu ve gelecek yıllarda karşılaşılması muhtemel senaryoları içeren bir analiz yapılacaktır.

Yapısal değişim sürecini yönetmek isteyen veya hegemon güç olmak isteyen bir ülke / ülkeler grubu, günümüz medeniyet yapısını dikkate alarak politikalarını şekillendirmelidir. Hegemonyanın kurulmasında öncelikle “ikna ve rıza” inşası yer almalıdır. Hegemonya, manevi temellerinin oluşturulması sonrasında maddi yapının inşası mümkün olan büyük bir uzlaş gerektiren olgudur. Fikir birliğinin tesis edilmesine engel olabilecek aykırı hegemonik fikirleri etkisiz hale getirmek de hegemonun görevidir. Bu sayede rekabet safhasını (bkz. Şekil 2) veya yeniden organizasyon sürecinin başlamasını (bkz. Şekil 3) engellemiş olur (Keohane, 1984: 44-45; Gökten, 2013: 53).

Değişen dünya düzeni, hegemon gücün tanımlanmasında yeni ifadelerin literatüre kazandırılmaktadır. Gramsci tarafından tanımlanan hegemonya gücün birleştiği ve yönetimin tek merkezden yürütüldüğü bir yapı olarak ifade edilirken Cox'un geliştirdiği hegemonya Gramsci'nin tanımını günümüz şartlarına daha uygun bir şekilde geliştirmiştir. Neo-Gramsci'ci perspektif olarak ifade edilen bu yaklaşımda gücün tek bir merkezce yönetilmesinin yanı sıra hükmeden ülke veya ülkeler grubunun çıkarları ön plandadır. Cox'un hegemonya tanımı, hegemonun çıkarlarının / faydasının yönetilen ülkelerin genel çıkarı / faydası olarak belirlenmesi ile kurulur. Hegemonya öncelikle ülke içerisinde hakim toplumsal sınıf tarafından kurulan, ardından “ikna ve rıza” ile kabul gören bir yapıdır (Morton, 2007: 111-113).

1.6. ÇHC'nin Hegemon Olma İhtimali'nin Ekonomi-Politik İncelemesi

Çin Halk Cumhuriyeti, son yıllarda dünya ekonomisindeki yükselişiyle dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu nedenle, ÇHC'nin küresel hegemonya için bir aday olduğu iddia

edilmektedir. Ancak, bu konuda farklı görüşler de mevcuttur. Bu metinde, ÇHC'nin küresel hegemonya olasılığını ekonomi-politik perspektif ile incelenmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti, dünya nüfusunun yaklaşık %18'ine sahiptir ve dünya ekonomisindeki payı son yıllarda artmaktadır. Özellikle 1978 yılında başlatılan ekonomik reformlar, Çin ekonomisini hızla büyötmüştür. Bu nedenle, Çin'in küresel hegemonya için bir aday olduğu düşünülebilir. Ancak, küresel hegemonya olgusu sadece ekonomik güçle açıklanamaz. Bir hegemon, diğer ölkeler üzerindeki politik, askeri, kültürel ve ekonomik etkisiyle dikkat çeker. ÇHC'nin ekonomik gücü tartışmasız olsa da, diğer alanlarda hala birçok zayıflığı vardır. Örneğin, ÇHC'nin askeri gücü, Amerika Birleşik Devletleri'ne kıyasla oldukça düşüktür. Ayrıca, ÇHC'nin insan hakları ihlalleri ve sınır anlaşmazlıkları gibi sorunları da mevcuttur. Bu nedenlerle, ÇHC'nin küresel hegemon olma ihtimali şu anda düşük bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir ve incelemeler bu perspektifle ele alınmalıdır. Çin Halk Cumhuriyeti, uluslararası alanda etkisini artırmak için çeşitli stratejiler uygulamaktadır. Özellikle, "Kuşak ve Yol Girişimi" gibi büyük altyapı projeleriyle küresel ekonomik-politik arenada etkisini artırmaya çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası örgütlerde daha fazla rol oynama çabaları projelerinin nihai hedeflerinden biridir. Bu nedenle, ÇHC'nin küresel hegemon olma olasılığı hala varlığını korumaktadır (Andornino, 2017:15; Mayer, 2018: 2-3).

Ekonomi politik bir çalışmanın incelemesi, ekonomik sistemlerin ve politikaların insanların deneyimlerini nasıl etkilediğini anlamaya odaklanır. Bu tür bir inceleme, toplumsal olguların temelinde yatan anlamları ve farklı grupların ve uluslararası kurumsal yapıların bu olgulara nasıl tepki verdiklerini keşfetmeye çalışır. Bu tür bir inceleme, belirli bir ekonomik sistemin tarihsel, politik ve kültürel bağlamını araştırarak başlar. Bu bağlam içinde, sistemde yer alan aktörlerin (örneğin hükümetler, işletmeler, işçi sendikaları ve tüketiciler) rolünü ve ekonomik sistem üzerindeki etkilerini analiz eder. Ekonomi-politik bir çalışma, küresel ekonomi politikte yer alan aktörlerin deneyimlerini anlamak için nitel araştırma yöntemlerini de kullanır. Belirli bir ekonomik sisteme veya politikaya maruz kalan toplulukların deneyimlerini anlamaya çalışarak gerçekleştirilir. Bu sayede hegemonik sistemde ölkelerin ve uluslararası kuruluşların deneyimlerini anlamaya odaklanarak, belirli bir ekonomik sistemin veya politikanın küresel planda sosyal ve ekonomik etkisini daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir (Rebel, 1989: 128; Cumpsty, 1988: 100-101; Dawson, 1982: 155).

Amartya Sen (1999: 90-92) gibi bazı ekonomistler, yoksulluğu ve eşitsizliği tahakküm biçimleri olarak incelemiştir. Sen'e (1999) göre, bu sorunlar insanların özgür olmasını engeller ve haklarını kullanmalarını önler. Sen, insanları ekonomi-politik sistemin öznelere olarak düşündüğü için, ekonomi-politik sistemdeki değişimlerin insanlar üzerindeki etkilerini anlamak için bu yaklaşımı benimsemektedir. Lisa Wedeen (1999: 181) gibi bazı siyaset bilimciler, Ortadoğu'da dini liderlerin kültürel etkisinin ekonomik ve siyasi alanda nasıl bir etkisinin olduğunu incelemiştir. Wedeen, İran'daki Ayetullahların ülkenin ekonomi politikaları üzerindeki etkisini araştırmış ve dini liderlerin ekonomi-politik sistemindeki yanlışlıkları vurguladığı bir dinamik yapı inşa ettiklerine işaret etmiştir. Max Weber (1978: 44) ve Alfred Schütz (1970: 137) gibi önde gelen bilim insanları, ekonomik sistemin farklı özneler tarafından nasıl algılandığını ve bu algıların ekonomik ve politik hayata nasıl yansıdığını araştırmıştır. Schütz'ün "diğer benlikler" kavramı, bir ekonomi-politik sistemdeki bireylerin veya kurumların birbirleri ile ve sisteme karşı nasıl bir etkileşim içinde olduklarını anlamamıza yardımcı olabilir. Bu kavram merkezi bir rol oynar çünkü bir ekonomi-politik sistemdeki bireylerin davranışlarında ve hareketlerinde, diğer bireylerin davranışlarından ve hareketlerinden güçlü bir şekilde etkilenirler. Dolayısıyla, ekonomi-politik sistemlerin analizi, bireylerin/ulusların diğer benliklerle/uluslarla ve sistemle nasıl etkileşim içinde olduğu konusunu içermelidir.

Hegemonya, uluslararası ilişkiler teorisinde önemli bir kavramdır ve ekonomi-politik parametrelerle (nicel ve nitel) incelenmesi de mümkündür. Bu inceleme, hegemonik güçlerin küresel düzeydeki politik, ekonomik ve askeri etkilerini anlamayı ve açıklamayı amaçlamaktadır. Ekonomi-politik alanda hegemonya, bir gücün diğer uluslararası aktörleri yönlendirebilme, kontrol edebilme ve etkileyebilme yeteneği olarak tanımlanabilir. Bu yeteneğin nasıl oluştuğunu ve sürdürüldüğünü anlamak için ise, küresel güçlerin ekonomik, askeri ve siyasi faaliyetleri incelenir. ABD'nin küresel hegemonyasını ele alırsak, küresel neo-liberal ekonomideki rolünü, uluslararası finans kurumlarındaki etkisini, askeri varlığını ve küresel politikalarını analiz etmeyi içerir. Bu analiz, ABD'nin küresel hegemonyasını sürdürmek için nasıl bir strateji izlediğini ve diğer ülkeler üzerindeki etkisini nasıl sürdürdüğünü açıklamayı amaçlar (England, 2019: 14; Cox, 1983: 163-164).

Sonuç olarak, küresel hegemonyanın ekonomi-politik incelemesi, bir ülkenin diğer uluslararası aktörleri yönlendirebilme yeteneğinin nasıl oluştuğunu, sürdürüldüğünü ve sonuçlarının neler olduğunu anlamayı amaçlar. Bu inceleme, uluslararası ilişkiler teorisi ve politikaları üzerinde derinlemesine bir anlayış sağlayabilir. Ayrıca çalışmamız politik olguları içeren nitel verilerin yanı sıra nicel verileri içeren ekonomik ve sosyal verileri de incelemektedir. Her iki yöntemin de birlikte kullanıldığı ‘çeşitleme’ yöntemi çalışmamızın araştırma yöntemi olarak belirlenmiştir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin küresel hegemonya olma ihtimali, sadece ekonomik güçle açıklanamaz. Diğer faktörler, özellikle politik ve askeri güç, kültürel etki ve insan hakları gibi konular da oldukça önemlidir. ÇHC, küresel hegemonya iddiasını sürdürmek amacıyla uluslararası alanda etkisini artırmak için çeşitli adımlar atmakta, hegemon olma iddiası hala varlığını korumaktadır.

BÖLÜM 2: ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NDE EKONOMİNİN SERÜVENİ

Çin Halk Cumhuriyeti, nüfus bakımından dünyanın en büyük (1 milyar 400 milyon), buna mukabil yüzölçümü bakımından ikinci en büyük (9 milyon 596 bin kilometrekare) ülkesidir. Bu devasa ülke, uzun süredir “bürokratik ve otoriter bir tek parti devleti” anlayışı ile yönetilmektedir. Daha açık bir ifade ile ülkede demokratik bir siyasi rejim söz konusu değildir. Bununla birlikte siyasi rejimin (bir kişinin veya dar bir grubun mutlak güç sahibi olması anlamında) diktatörlük olduğu da söylenemez. Bütün yetkiler, siyasi sistemin zirvesindeki Çin Komünist Partisi (ÇKP) tarafından kullanılmaktadır. ÇKP, yargı ve yürütme organları başta olmak üzere iş dünyası, üniversiteler, medya, dini kurumlar üzerinde etkili olan bir yapıdır. Yaklaşık 86 milyon üyesi (ülke nüfusunun yüzde 6’sı) olan bu güçlü yapı, 22 eyaleti, 5 otonom bölgeyi, doğrudan denetime tabi 4 belediyeyi (Beijing, Tianjin, Shaghai ve Chongqing) ve işlerinde kısmi özerkliğe sahip 2 özel bölgeyi (Hong Kong ve Macau) yönetmektedir. ÇKP’nin Genel Sekreteri, ülkenin siyasi lideri olarak, aynı zamanda, Merkezi Askeri Komisyon Başkanlığı ve Devlet Başkanlığı görevlerini de yürütmektedir. Bir başka ifade ile Genel Sekreter, devlet aygıtını etkin bir biçimde yönetme ve denetim altında tutma imkânına sahiptir (Lawrence ve Martin, 2013: 1-2; Savaş, 2016: 33; Doğan, 2017: 103-105; Kroeber, 2017: 16-17; Miller, 2015: 2-4).

Bürokratik ve otoriter bir rejimi benimsemiş bir ülke olarak biliniyor olmakla birlikte, Çin’de ademi-merkeziyetçi yönetim anlayışı hâkimdir.¹ Devlet harcamalarının dağılımı bağlamında merkeziyetçilikten hayli uzak, otoriter devletlerden çok federal demokratik devletleri çağrıştıran uygulamalar gözlenmektedir (Landry, 2008: 3-5). Bunun temel sebebi Çin’in yönetim stratejisidir. Ülkeyi yöneten parti (ÇKP), “sürdürülebilir siyasi gücün ön koşulunun iktisadi güç olduğu” anlayışından hareket etmektedir. Bu anlayışın

¹ IMF’nin 2004 yılı verileri temelinde yaptığı bir çalışma, yerel yönetim harcamalarının toplam devlet harcamalarına oranının demokrasiyle yönetilen ülkelerde yüzde 25’ler, diğer ülkelerde ise yüzde 18’ler düzeyinde olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan bürokratik ve otoriter bir parti tarafından yönetilen (yani demokratik olmayan) Çin’de bu oran 1958-2002 döneminde (yıllık ortalama olarak) yüzde 54 gibi son derece yüksek bir düzeyde gerçekleşmiştir. Dahası, söz konusu oran 2014 yılında yüzde 84 düzeyine yükselmiştir. Nitekim Landry bu çelişkili durumu şöyle ifade etmektedir: İktisadi gelişme sürecinin denetim altında tutulduğu realitesi dikkate alınır ise, Çin’in dünyanın en merkeziyetçi devletlerden biri olması gerekir. Ancak bu verilerin net bir biçimde ortaya koyduğu gibi, Çin’deki ademi-merkeziyetçilik olgusu, demokratik ülkeler ile aynı düzeydedir (daha ayrıntılı bilgi için bkz Lardy, 2008: 3-5).

bir uzantısı olarak siyasetçiler (parti yöneticileri), refah düzeyi ile halk desteği arasında doğru yönlü bir ilişki olduğunu düşünmektedir. Dinamik bir iktisadi sistem ile otoriter bir yönetim sistemi birbirini tamamlayan sistemler olarak görülmektedir. Toplum yoğun bir siyasi denetim altında tutularak oluşturulacak istikrar iklimi, ademi-merkeziyetçi iktisadi faaliyetlerin icra edilmesini ve yüksek tempolu büyümenin gerçekleştirilmesini mümkün kılacaktır. Sonuç itibariyle hayat standardı (refah düzeyi) yükseleceği için, partiye yönelik destek / teveccüh artacaktır (Kroeber, 2017: 24-25).

Siyasi kadrolar, bu zihinsel kurgu hayata geçirirken istikrarlı bir güzergâh izlemiştir. Bir tarafta nüfus, coğrafya ve ekonomi gibi devasa unsurlar, diğer tarafta kadim gelenek, ülkenin / partinin yöneticilerine, kaliteli üretim kaygısını ikinci planda tutan ancak hızlı büyümenin koşullarını oluşturan sosyalist ekonomi yaklaşımını benimseme imkânını vermiştir. Coğrafyanın (siyasi denetim altında tutulan toprakların) genişliği sayesinde, iktisat politikalarının önce bazı bölgelerde / yerel yönetim birimlerinde (pilot bölge) uygulanarak sınanması ve beklentileri karşılayan sonuçlar alındıktan sonra bütün ülkeye teşmil edilmesi söz konusu olmaktadır. Bir başka ifade ile politikalar deneme-yanılma yöntemi kullanılarak hayata geçirilmektedir; politikanın doğruluğu ya da yanlışlığı dar bir bölgede uygulama yapılarak test edilmektedir. Muhtemel bir politika başarısızlığı, sadece uygulamanın ilk yapıldığı bölgeyi etkilemektedir. Böylece, doğru olmayan politika uygulamalarının ülkenin tamamına tesir ederek sistemi kilitlemesinin önüne geçilmiş olmaktadır (Goodhart ve Xu, 1996: 6-8).

Bu çerçeve içinde 1980'lerin başından itibaren ciddi bir dönüşüm yaşayan Çin ekonomisi, farklı açılardan bakılarak farklı biçimlerde tanımlanmaktadır. Dönüşen / yenileşen Çin ekonomisini tanımlamak için yaygın olarak “post-komünist geçiş ekonomisi” kavramının kullanıldığını görüyoruz. Bu kavram ile Çin'in, siyasi düzlemde “bürokratik ve otoriter” anlayışı / uygulamaları sürdürürken iktisadi düzlemde komünist / planlamacı anlayıştan liberal / piyasacı anlayışa geçiş sürecinde olduğu ifade edilmektedir. Şöyle de söylenebilir: Çin'in yaşamakta olduğu geçiş süreci iktisadi alana ilişkindir. Siyasi alanda otoriter rejim varlığını korumaktadır (McMillan, 2004: 34-37). Söz konusu dönüşümü tanımlamak için kullanılan bir diğer kavram “Çin mucizesi”dir. Bu kavram, ÇKP'nin iktisadi alanı başarılı bir planlama ve koordinasyon ile yeniden yapılandırmış ve böylelikle üretim maliyetlerini minimum düzeye indirmiş olmasının bir sonucu olarak,

ülkede sürdürülebilir bir büyüme ikliminin / zemininin oluştuğuna vurgu yapmaktadır (bkz. Doğru, 2016: 2-7; Yıldırım, 2018: 95).

Nitekim son yıllarda Çin ekonomisi olağanüstü bir büyüme performansı ortaya koymuş bulunmaktadır. Bu performans, etkin bir reform sürecinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Efsane lider Mao'nun ölümünün (1976) hemen ardından ülke, komünist / otoriter rejimden çıkış arayışları içine girmiştir. Deng Xiaoping 1978 sonunda ülke yönetimini devraldığında² ekonomi, Mao döneminin merkezi planlama modelinin doğurduğu derin sorunlardan ötürü sıkıntılıdır. Emek-zengini ve dolayısıyla ucuz işgücüne sahip bir ülke olarak emek-yoğun sektörlere yoğunlaşması gerekirken, Çin ekonomisi hem sermaye-yoğun sektörlere aşırı bağımlıdır; hem de verimlilikten yoksun ve katma değer üretimi yetersiz devlet işletmelerinin denetimi altındadır (Watson, 1980: 59-64).

Bu sıkıntılı durumu aşmak için Deng Xiaoping'in geliştirdiği strateji şu unsurları ihtiva etmektedir (Kroeber, 2017: 72): (1) Sermaye-yoğun üretim teknolojisinin kullanıldığı ağır sanayi dallarından emek-yoğun üretim teknolojisinin kullanıldığı hafif sanayi dallarına yönelim. (2) Emek-yoğun sanayi mallarının ihracatının desteklenmesi ve bu ihracat sayesinde sermaye donanımı ithalatı için ihtiyaç duyulan yabancı paranın temin edilmesi.³ (3) Ülkeye doğrudan yabancı yatırım gelmesi için serbest bölgeler oluşturulması. (4) Fiyat reformu, merkezi planlamacıların siyasi gücünün azaltılması ve piyasa şartlarına uyum sağlama. (5) Özel teşebbüse daha fazla müsamaha gösterilmesi.⁴

Siyasi reform süreci de, tıpkı iktisadi reform süreci gibi, Mao'nun ölümünden sonra hayata geçirilmiştir. Deng, bu reformun bir unsuru olarak, sürekli siyasi demokrasiye vurgu yapmaktadır. Ne var ki Deng'in siyasi demokrasi vurgusu, çok partili bir rekabet ortamına yönelik değildir; Çin Komünist Partisi içinde farklı seslere izin verilmesi ile yetinen dar bir içeriğe sahiptir. Nitekim iktisadi ve siyasi alanda gerçekleştirilen reform

² O yıllarda Deng Xiaoping, ÇKP'nin Başkan Yardımcısı, Prömiyer Yardımcısı ve Merkezi Askeri Şura Yardımcısı olarak görev yapmaktadır. Üçüncü Genel Kurul Toplantısı'nda "üstün lider" nişanı alan Deng Xiaoping, "gölge başkan" olarak siyasi / bürokratik hayatını sürdürmeye başlamıştır. Başkanlık görevini resmi olarak yürüten ise, parti içindeki gücü ve etkinliği Deng'e göre daha zayıf olan Hua Guofeng'dir (ayrıntılı bilgi için bkz. Vogel, 2011: 247-248).

³ Bu 2 madde (1 ve 2) Doğu Asya Gelişim Modeli'nin benimsendiğine işaret etmektedir.

⁴ 4ncü ve 5nci maddeler komünist / planlamacı ekonomiden kapitalist / piyasacı ekonomiye geçişin olmazsa olmaz koşullarıdır (Çine özgü bu kapitalist kalkınma ekonomi modeli ayrıntılı bir biçimde incelenecektir).

süreci, yeni ve farklı düşüncelere açık öznelere siyaset sahnesinde daha fazla yer işgal etmelerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Coase ve Wang, 2015: 64).

İktisadi alanı yeniden yapılandırma sürecini doğru yönetebilmek için öncelikle hangi politikaların uygulaması gerektiğine ilişkin olarak bir kanaat oluşturmak gerekmektedir. Bu bağlamda Deng, 1978 yılı başından itibaren önce Bruma ve Nepal'i, ardından Kuzey Kore'yi, Japonya'yı, Tayland'ı, Malezya'yı, Singapur'u ve ABD'yi ziyaret etmiştir (To, 1981: 58; US-China Institute, 1979). Diğer taraftan ÇKP yetkililerine, mukayese ederek ülkenin iktisaden geri kalmışlık düzeyini görmeleri için, yurt dışı seyahatler yapmalarını önermiştir. Peş-peşe yaptığı ziyaretlerden sonra Deng, genel bir durum değerlendirmesi olarak şunu söylemiştir (Vogel, 2011: 245): “Yakın zamanda yoldaşlarımız yurtdışına geziler düzenlediler. Gezip gördüğümüz yerler arttıkça ülke olarak ne kadar geride olduğumuzu daha iyi anlıyoruz.”

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Çin ekonomisinin olağanüstü dönüşümü, Onbirinci Merkez Komitesi'nin 18-24 Aralık 1978 tarihinde Pekin'de düzenlediği Üçüncü Genel Kurul Toplantısı'nın son gününde yayınlanan 1978 Bildirisi ile başlamıştır. Bir başka ifade ile 1978 Bildirisi iktisadi yapıyı dışa açma sürecinin ilk adımı durumundadır. Bu bildiri, her şeyden önce “sosyalist toplum” yerine “sosyalist modernizasyon” kavramını gündeme taşımış olması itibarıyla ehemmiyet arz etmektedir Bildirinin bir diğer temel vurgusu, “tüm yönetim, eylem ve düşünce değişikliklerinin” sadece “üretici güçlerin büyümesi” için yapılması gerektiği şeklindedir. Nitekim daha sonraki yıllarda reform politikaları ve uygulamaları değerlendirirken, “üretici güçlerin büyümesi” temel kriter olarak alınacaktır.⁵ Daha açık bir ifade “üretici güçlerin büyümesine” maksimum düzeyde katkı yapan politikalar tercih edilecektir (People's Daily Online, 2008; Beijing Review, 1978).

Evet, Onbirinci Merkez Komitesi'nin düzenlediği Üçüncü Genel Kurul Toplantısı'nın son günü yayınlanan 1978 Bildirisi'nin çizdiği çerçeve içinde gerçekleştirilen reformlar, dünyanın bu en kalabalık ülkesini, yani Çin'i yoksul ve durağan bir ekonomi olmaktan

⁵ Mao, sosyalist ekonomi tercihinin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunun aşırı merkezileşme olduğu kanaatindeydi. Kaldı ki 1978 Bildirisi'nde Mao'nun bu görüşü aynen benimsenmiştir. Bununla birlikte bu bildiri, yukarıda da belirtildiği gibi, Mao'nun fazlaca önemsemediği bir olguyu, Marxist terminolojide “üretici güçlerin büyümesi” olarak adlandırılan iktisadi kalkınma olgusunu ön plana çıkarmaktadır.

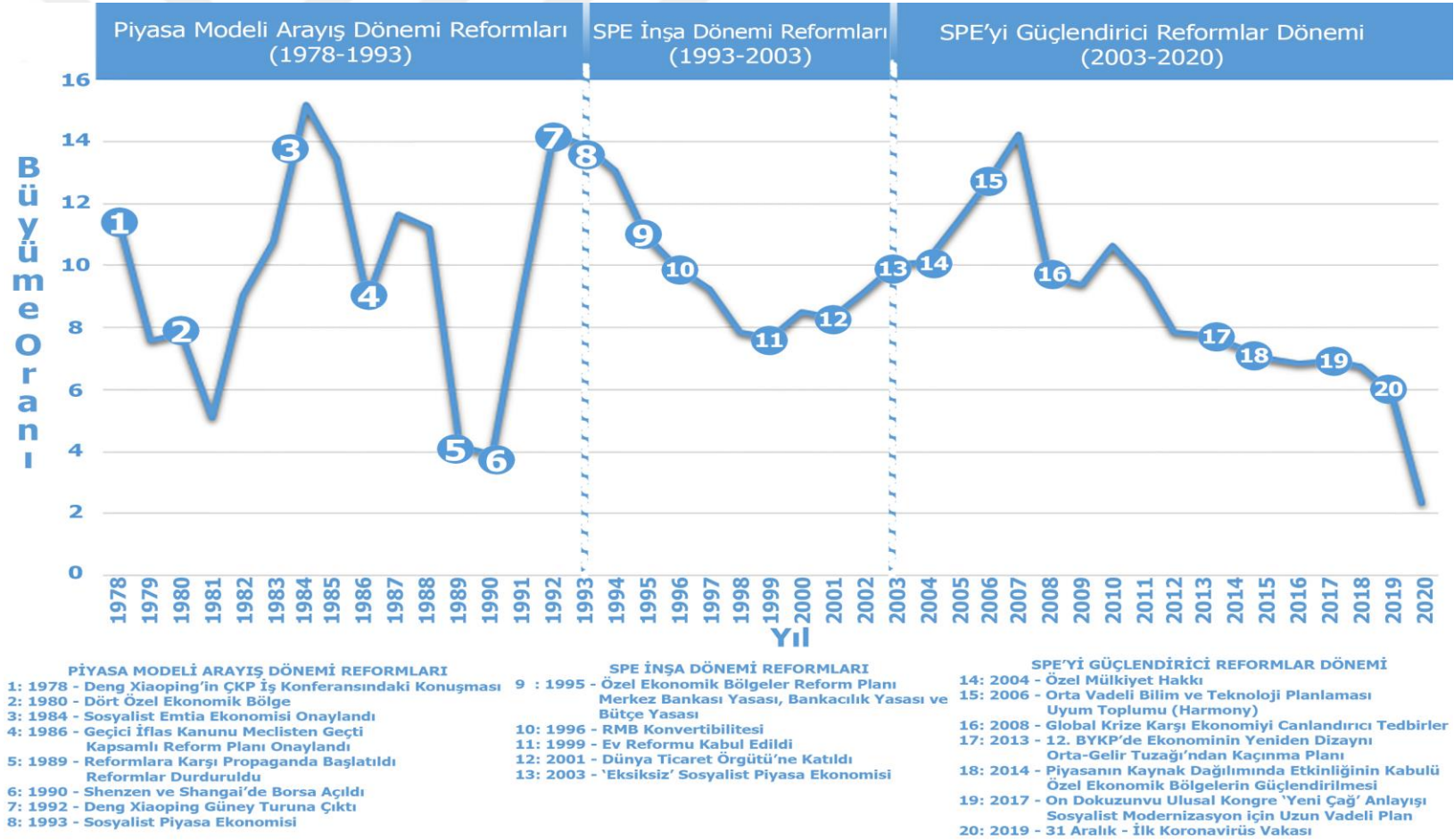
ıkarıp gl ve dinamik bir ekonomiye dönüştürecekler (bkz. Chow, 2004: 127-128; Studwell, 2013: 224-225).

Bu nedenledir ki, 1978 yılı dönüşüm sürecinin başladığı tarih olması itibariyle çalışmamızın mihenk taşını temsil etmektedir. Çalışmanın ikinci bölümü Çin’in başarılı ekonomik performansını/GYH büyüme oranlarını yansıtan bir şekil ile, reform sürecini üç alt bölümde inceleyecektir. 1978-1992 yılları Çin ekonomisinin model arayışı içerisinde olduğu dönemdir. Bu dönemde, Deng’in demokratik ve reformist politikalarının şekillendiği, sektörel ve bölgesel reformlar görülmektedir. 1993-2002 yılları arasında “piyasa ekonomisi”ne yönelik reformlar görülmektedir. Sektörel ve bölgesel reformlar piyasa ekonomisinin en verimli politika olduğu konusunda KP yetkililerini ikna etmiştir. 2003-2020 yılları arasında ise piyasa ekonomisini güçlendiren, ekonomik sistemde yetkinin arz-talep eşitliğine devredildiği/piyasa ekonomisinin işlediği dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Hofman, 2018:61)⁶.

Piyasa modeli arayış dönemi, ekonominin “toparlanma” dönemidir. Deng Xiaoping’in öncülüğünde, kapitalist uygulamaların kısmen başladığı, özel ekonomik bölgelerin oluşturulduğu, her mal ve hizmetin emtia olarak satılabileceği ekonomik uygulamalar başlamıştır. SPE’nin inşası döneminde bir önceki dönemde memnun kalınmayan uygulamaların reformlarla verimliliğinin artırılması ve kamu sektörünün elinde olan büyük çaplı mal ve hizmetlerin piyasa şartlarında satılması dikkat çekmektedir. SPE döneminde ise ekonomide Çin’e özgü kapitalist ekonomi politikalarının her alanda işlerliği görülmektedir.

HC ekonomisi belirli bir program çerçevesinde kapitalizmi zmsemektedir. Kendi kültürüne ve yönetim yapısına uygun bir yönetim tarzı ile HC “Leninci kapitalizm” olarak da isimlendirilen (Kroeber, 2017: 318), “HC karakteristiğinde kapitalizm” olarak ifade edebileceğimiz sübjektif bir piyasa modeli benimsemişlerdir. Çalışmamızda bu ekonomi modeline kaynaklarda en çok rastladığımız “Sosyalist Piyasa Ekonomisi” ile isimlendirilmektedir. Büyüme rakamları ile ekonomi reformlarının hangi tarihlerde yapıldıkları şekil 3’de belirtilmiştir.

⁶ Reform sürecinde amaç, planlı ekonomide yapılan çeşitli reformlardan başlayarak planlı meta ekonomisine ve devamında sosyalist pazar ekonomisine geçiştir. Sosyalist pazar ekonomisi ise bu reformlar uygulanırken şekillenen Çin’e özgü bir piyasa ekonomisidir (Jiang, 2013: 80).

Şekil 3: 1978-2020 Yılları Arasında Çin Ekonomisindeki Önemli Reformlar/Olaylar

Kaynak: Hofman 2018: 62; 2014 sonrası tarafımızca eklenmiştir.

2.1. Piyasa Modeli Arayış Dönemi: 1978-1992

1980’li yılların başında Çin hükümeti iki temel sorunun, daha doğrusu ikilemin kıskacı altındadır. Şöyle ki: Bir tarafta bir iktisadi özne olarak özel sektörün mevcudiyetine ve faaliyetlerine izin verilirken, diğer tarafta devlet sektörünün daraltılmasını (yani iktisadi alandaki ağırlığının azaltılmasını) engelleme gayretleri söz konusudur. Bir anlamda bu ikilemin izdüşümü olarak, piyasa ilişkilerinin gelişmesini hızlandırıcı hamleler ile bu ilişkilerin merkezi planlamacı (sosyalist) ekonominin zeminini çürütücü / aşındırıcı açılımlarına yapılan itirazlar birlikte yürümektedir (Pu, 2009: 108).

Bu ideolojik ikilem, 1980’li yıllar boyunca hem Çin ekonomisini sarsmıştır hem de sosyalist / planlamacı anlayışı içselleştirmiş siyasi kadronun zihin dünyasını meşgul etmiştir. Siyasi kadro, bir ekonomi-politik düzen tasavvuru olarak sosyalizmin liberal / piyasacı yaklaşıma göre üstün olduğu inancını her şeye rağmen ve güçlü bir biçimde taşımaktadır. Bununla birlikte sosyalist Çin’in, iktisadi gelişmişlik düzeyi bakımından, liberal kapitalist sisteme mensup ülkelerin bir hayli gerisinde kaldığı da ayan beyan ortadadır. Zihin dünyaları Mao’nun düşünceleri ile şekillenmiş olan bürokratik ve siyasi özneler, bu fiili duruma rağmen, liberal kapitalist sistemin baştan çıkarıcı cazibesine karşı direnç oluşturulması gerektiği kanaatindedir (Coase ve Wang, 2015: 152).

Buna mukabil “üstün lider” Deng Xiaoping, ekonomiyi yeniden yapılandırma (reform) sürecinin Çin’in geleceğini güvence altına alacağından emindir. Nitekim 1978 yılının hemen başında Deng Xiaoping, kurguladığı reform sürecinin ilk hamlesi olarak, (1978 Şubatında gerçekleştirilen Çin Milli Kongresi’nin de kabul ettiği) “Dört Modernizasyon Programı”nı deklare etmiştir. Bu programın ortaya koyduğu temel hedefler şunlardır (bkz. Hsü, 1990: 841; Kennedy, 2010: 454): (1) Modern (intensif) teknikler kullanılarak tarımsal üretimin arttırılması. (2) Sanayi üretiminin geliştirilmesi. (3) Bilim ve teknoloji alanında ilerlemeler kaydedilmesi. (4) Savunma sanayinin güçlendirilmesi.

“Dört Modernizasyon Programı” çerçevesinde, yoğun işgücü barındıran kırsal kesimde büyük araziler bölünerek küçük arazi sahipliği statüsü oluşturulmuştur. Bu sayede ürün verimliliği (dönüm başına elde edilen hasat miktarı) artırılarak zirai ürün fazlası elde edilmiştir. Tarımsal üretimden kazanılan gelirlerin artmasının kamu maliyesine de olumlu etkileri olmuştur. Daha açık bir ifade ile devletin tarımsal üretimden topladığı vergiler

artmıştır. Böylece sanayi ve altyapı yatırımlarının finansmanında kullanılacak bir kaynak havuzu oluşmuştur (Bramall, 2004: 108-109).

1978-83 döneminde “hanehalkı sorumluluk sistemi” hayata geçirilmiştir. Bir taraftan tarım ürünlerinin fiyatları artırılırken diğer taraftan da bu yeni sistem üzerinden çiftçi ailelerine bölünmüş arazilerin kullanım hakkına sahip olma imkânı verilmiştir. Tarımsal üretimden elde edilen gelirlerin artmasının bir yansıması olarak, makine ve teçhizat kullanımı da büyük ölçüde yaygınlaşmıştır. Çiftçilerin uzun süreli kiralama yöntemi ile kullanım hakkına sahip olduğu arazilerde, doğal olarak ürün çeşitliliği de artmıştır. Öte yandan kullanılan yeni teknolojilerin verimlilik ve üretim miktarı (hasat) üzerinde müspet tesirleri söz konusu olmuştur. Nitekim bütün bu gelişmelerin bir sonucu olarak, 1980’li yıllar boyunca tarım alanında hızlı bir büyüme ve gelir artışı yaşanmıştır (bkz. Naughton, 2007: 258-265).

Tarımsal üretimde makine ve teçhizat kullanımının yaygınlaşmasının, bütün bunların dışında, diğer üretim alanlarını hareketlendirici etkileri de olmuştur. Emek sahiplerinin tarımsal katma değerden aldıkları payın gitgide azalıyor olması, bu kesimin tarım-dışı üretim alanlarında faaliyet gösterme / iş kurma arayışını hızlandırmıştır. Bu arayışın tezahürlerinden biri olarak ortaya çıkan küçük ölçekli kasaba ve köy işletmeleri, ilk sanayi dalgasını oluşturmuştur. Tarımsal üretimin dışladığı sınıfların girişimciliği ile kurulan bu işletmeler, Çin ekonomisinin ‘90’lı yıllarda ortaya koyduğu yüksek tempolu büyüme performansını mümkün kılan unsurlardan biridir. Bu küçük ölçekli işletme yapısı, bazı temel tüketim mallarının yurtiçinde üretilmesine (ve dolayısıyla büyümeye) katkı yapmanın yanı sıra, piyasa ekonomisine geçiş sürecinin temel öznelerinden biri olmuştur. Bilhassa, ülkenin (nispeten daha gelişmiş) doğu bölgelerindeki kasabaların ve köylerin yöneticileri bu işletmeleri büyütme, hatta yenilerini kurmaya odaklanmıştır. Öyle ki esasen siyasetçi / bürokrat kimliği taşıyan bu insanlar bir müddet sonra “holding yöneticileri” olarak anılmaya başlamıştır (Oi, 1995: 1135-1136).

Piyasa modeli arayışları bağlamında başlatılan reform sürecinin önemli aşamalarından biri de farklı eyaletlerde özel ekonomik bölgeler’in oluşturulmasıdır. İlk uygulama olarak Merkez Komitesi ve Devlet Konseyi, yayımladığı ortak bir bildiri (15 Temmuz 1979) ile Guangdong ve Fujian eyaletlerinde birer özel ekonomik bölge kurulmasına onay vermiştir. Bu iki bölge, Çin’in uluslararası ekonomiye eklemlenme gayretini hızlandırıcı

tesirler ortaya koymuştur. Zaman içinde yukarıda temas ettiğimiz “Dört Modernizasyon Programı”nın fiziki altyapısını oluşturacak olan bu bölgeler, ihracata dönük üretim yapan firmalar için birer mekân olmanın ötesinde eğitim, ticaret, hukuk ve bürokrasi alanlarında her türlü hizmeti de sunacak biçimde planlanmıştır. Zira Çin yönetimi, özel ekonomik bölgeler girişimi ile “tam donanıma sahip, kendi kendine yetebilen ve sürdürülebilirliği olan” üretim yapıları oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu amaca ulaşılabilmesi için de söz konusu bölgelerde yapılacak yatırımların hukuki olarak tam güvence altına alınması gerekmektedir. Nitekim Ulusal Halk Kongresi, 26 Ağustos 1980’de “Guangdong Eyaletindeki Özel Ekonomik Bölgeler İçin Düzenlemeler” başlığı altında oluşturulan hukuki metni onaylayarak bu güvenceyi vermiştir (bkz. Yeh ve Wu, 1995: 529; Yeung ve diğerleri, 2009: 223-224). Böylelikle hukuki olarak da güvence altına alınan özel ekonomik bölgeler, doğrudan yabancı yatırım (FDI) girişleri için müsait bir zemin oluşturarak ülkenin kalkınma çabalarına katkı yapmıştır. şÖyle de söylenebilir: Doğrudan yatırım girişleri, bir taraftan ülkenin döviz ihtiyacını karşılayan ciddi bir kaynak oluştururken diğer taraftan da teknolojiye erişimin maliyetini düşürerek sanayinin gelişme sürecini hızlandırmıştır.⁷

Görünen o ki “Çin Mucizesi”ni, yurtiçi üretim ilişkilerinin yasal ve kurumsal olarak yeniden düzenlenmesi, açık kapı politikası ile teknoloji transferinin kolaylaştırılması, küresel ticaret ve finans şebekeleri ile güçlü bağlantılar kurulması, yabancı yatırımlar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması veya azaltılması gibi hamleler doğurmuştur. Bir başka ifade ile “doğrudan yabancı yatırım ve bilgi girişi”, iktisadi kalkınmanın en güçlü lokomotiflerinden biri olmuştur (bkz. Cook, 2000: 3; Coase ve Wang, 2015:167). Bu çerçeve içinde, 1979’dan itibaren adım-adım, piyasacı ekonomi modelini yerleştirmeye yönelik bazı politikaların hayata geçirildiği görölmektedir. Mesela piyasa ekonomisinin işler vaziyette olduğu izlenimini oluşturarak yabancı yatırımcılara güven telkin etmek için, Çin Merkez Bankası’nın üç alt birimi özelleştirilmiştir. Ne var ki bu tür politik hamlelere pek sıcak bakmayan ve kapitalizmi kendi kültürüne göre yorumlayan parti yetkilileri “sosyalist piyasa ekonomisi”nin temellerini atma arayışı içindedir. şÖyle de

⁷ şunu da ifade etmeliyiz: Özel ekonomik bölgeler, özel mülkiyet temelli iktisadi yapıların gelişmesine imkân veriyor olduğu için, ağırlıklı olarak kırsal kesimde faaliyet gösteren kolektif mülkiyete dayalı küçük ölçekli işletmeleri ciddi anlamda sıkıntıya sokmuştur.

söylenebilir: Mao'nun öğrencileri, Çin'in kadim kültürüne uygun olmadığı gerekçesi ile yeni ekonomi anlayışına itiraz etmektedir (bkz. Sáez, 2004: 106-107).

Oluşan bu baskı ortamı bir süre sonra siyasi özneleri / kurumları harekete geçirmiştir. Merkez Komitesi, “üstün lider” Deng Xiaoping’in çerçevesini çizdiği politikalar sonucu iktisadi alanda elde edilen kazanımları yok sayan, hatta bu kazanımlara savaş ilan eden bir bildiri yayımlamıştır (11 Ocak 1982). Bu bildiri ile sosyalist ekonomik düşüncenin temellerini çürütme / aşındırma ihtimali olan her faaliyet, sonuç itibarıyla “kapitalizme hizmet edeceği için”, “suç” kapsamına alınmıştır. Bildiride, sosyalist ekonomik düzenin varlığını sürdürebilmesi için bu “suçlara” karşı ivedilikle tedbir alınması gerektiği ifade edilmiştir.⁸ Bildirinin yayımlanmasının ardından bu “hassasiyetler” üzerinden ulusal düzeyde bir kampanya başlatılmıştır. Kampanyanın ana amacı, sahil bölgelerinde piyasa ilişkileri temelinde iktisadi faaliyet gösteren ve dolayısıyla “suç işleyen” özel iktisadi işletmelerin büyüme sürecini denetim altına almaktır (Ziyang, 2009: 102-103).

Özelleştirme karşıtlığı temelinde yürütülen bu kampanya, bazı özel işletmelerin faaliyetlerine son verilmesi ile sonuçlanmıştır. Fakat bir müddet sonra bu işletmelerin, faal oldukları dönem boyunca, Çin ekonomisinin büyüme sürecine ne denli ciddi katkılar yaptığı görülmüştür. Şöyle de söylenebilir: İktisadi faaliyetlerini sürdürmesine izin verilen özel işletmeler ile mukayese edildiğinde, devlet işletmelerinin düş kırıklığı yaratan bir performans ortaya koydukları somut olarak kanıtlanmıştır. Performans verileri, Çin hükümetinin, iktisadi alanı boğan sorunların temel kaynağının devlet işletmeleri olduğunu bir kez daha anlamasını temin etmiştir. Sonuç olarak, yaklaşık bir sene sonra Çin ekonomisi yeniden Deng Xiaoping’in belirlediği güzergâh üzerinde yürümeye başlamıştır (Ziyang, 2009: 162-170). Bu bağlamda merkezi planlama anlayışı gevşetilmiştir. Ekonomi bürokrasisi, sosyalist idealleri içeren “zorunlu ekonomik plan” ile liberal / piyasacı idealleri içeren “tavsiye niteliğindeki ekonomik plan”ı içeren yeni bir metin hazırlamıştır. Zaman içinde, özel işletmelerin faaliyetlerine daha fazla önem atfeden “tavsiye niteliğindeki ekonomik plan” kendine alan açmaya başlamıştır. Öyle ki bu sayede artan iktisadi özgürlük ortamı içinde devlet işletmeleri de faaliyet alanını genişletme imkânı bulmuştur (Lardy, 2014: 162-163).

⁸ Şehirlerdeki özel ticari faaliyetlerin “ekonomik suçlar” kapsamında değerlendirilmesi ile ilgili *örnek bir olay* için bkz. Huang, 2008: 50-51.

Öte yandan 12nci Merkez Genel Komitesi'nin Ekim 1984'te gerçekleştirdiği Üçüncü Genel Kurul Toplantısı'nda tasdik edilen “Ekonomik Sistem Reformu” da Çin'in piyasa modeli arayışları döneminin bir başka önemli dönüm noktasıdır. Çünkü bu metin, yani “Ekonomik Sistem Reformu”, yıllardır Çin ekonomisine kılavuzluk etmekte olan “saf sosyalist ekonomi” politikalarının aslında uygulanabilir olmadığından ikrarından başka bir şey değildir; kasaba ve köy işletmelerinin, devlet işletmelerini “tamamlayıcı” yapılar olarak, önemli bir iktisadi gücü temsil ettiğine vurgu yapmaktadır. Söz konusu metinde, bu yapıların yanı sıra, kırsal kesimde hanehalkları tarafından yürütülen özel girişimlerin de desteklenmesi gerektiği belirtilmektedir (bkz. Naughton, 1995: 9; Wong, 1988).

Bu anlayış çerçevesi içinde 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren Çin'in benimsediği model “sosyalist piyasa ekonomisi” olarak isimlendirilmektedir. Devlet, büyük ve orta ölçekli işletmelerin mülkiyetini / yönetimini elinde tutmaya ve birtakım stratejik malları üretmeye devam etmektedir. Bununla birlikte stratejik olmayan bazı sektörlerde üretim ve bölüşüm ilişkilerinin teşekkül etmesinde (mal ve hizmet fiyatları ile emek fiyatlarının oluşumunda) piyasa güçlerinin belli ölçülerde etkili olmasına izin verilmektedir. Sosyalist Çin'in kapitalist / piyasacı ekonomi anlayışına biraz daha yakınlaşması anlamını taşıyan bu radikal girişim, merkezi planlama modelinin geleneksel mekanizmasının temellerini aşındırıcı etkiler doğuracağı için, son derece önemli bir kırılmaya tekabül etmektedir (bkz. Guo, 2013: 157-158; Zhiming, 2014).

“Genişletilmiş yönetsel özerklik” ya da “ademi-merkeziyetçilik” olarak adlandırılan bu girişim, doğal bir teşvik ortamı oluşturmıştır. Daha açık bir ifade ile üretim miktarı ve faktör verimliliği artmaya başlamıştır. Bu gelişme, yıllarca sabit tutulmuş olan emek fiyatlarının yani ücretlerin, kısmi ölçüde etkili olmaya başlayan piyasa süreçlerinin bir yansıması olarak artmış olmasının bir sonucudur. Üretim ve verimlilik artışı sağlayan bir diğer unsur, 1980 senesinin sonunda, işletme yöneticilerinin özerkliklerini güvence altına almayı amaçlayan “yönetsel sorumluluk sözleşme sistemi”nin uygulamaya konmuş olmasıdır. Yeni sistem, işletme yöneticilerinin, hem sorumluluklarını spesifik olarak tanımlamaktadır; hem de (devletin belirlediği üretim hedefine ulaşma koşulu ile) istediği üretimi yapabilmesini mümkün kılmaktadır. Bu durumda, sosyalist ekonominin, merkezi planın dışına çıkılarak, büyümesi için ciddi fırsatlar ortaya çıkmıştır. “İki raylı sistem” olarak adlandırılan bu üretim modeli, devleti üretim faaliyetlerini koordine eden aktör konumuna indirgemektedir; piyasa ise üretime ilişkin kararların alınmasında daha fazla

söz sahibidir. Yeni üretim modeli, öyle anlaşıyor ki, yönetsel desentralizasyon yaklaşımı yerine girişim özerkliği yaklaşımını öne çıkarmaktadır (bkz. Lau ve diğerleri, 2000: 120-143; Qian ve diğerleri, 2006: 369-372; Coase, 2015: 91-95).

1984 senesinde “sosyalist piyasa ekonomisi” oluşturmayı amaçlayan reform önerileri hukuki metinlere dönüştürülerek (yasalaştırılarak) meşru bir zemine oturtulmuştur. İlk olarak, sekiz kişiden daha az işçi çalıştırmaları şartı ile özel işletmelere iktisadi faaliyet yapma izni verilmiştir. Diğer taraftan “vergi sözleşme sistemi” olarak bilinen bir yasa maddesi ile yerel yönetim birimlerine vergi toplama yetkisi tanınmıştır. Bu yeni sistem, doğaldır ki, yerel yönetim birimlerinin mali özerkliğini artırıcı sonuçlar doğurmuştur. Zira toplanan vergilerin bir bölümü merkezi hükümete verildikten sonra kalan bölümü yerel düzeyde kullanılabilmektedir. Ayrıca, devlet işletmelerinin de mali bakımdan bağımsız olmalarını mümkün kılacak hukuki düzenlemeler yapılmıştır. Bu işletmeler, kârlarının vergiden arta kalan kısımlarını kasalarında tutabilmektedir (Lin, 2004: 14).

1986 senesine gelindiğinde ÇKP, farklı bölgelerde ve farklı otoriteler altında faaliyet gösteren işletmelerin birleşmesini temin etmek için, “Yatay Ekonomik Bütünleşmeyi Biraz Daha İlerletmekle İlgili Sorunlar Hakkındaki Karar” başlığı altında yeni bir hukuki düzenleme yapmıştır. Parçalı iktisadi yapının üretim ve ticaret üzerindeki menfi tesirlerini ortadan kaldırmak (ya da en azından hafifletmek) ve ölçek ekonomilerinden istifade etmek için yapılan bu düzenleme, yatay ekonomik bütünleşme olgusunun reform uygulamalarının temel bileşenlerinden biri olarak görülüyor olduğunun bir kanıtıdır. Piyasa mekanizmasının henüz tam olarak fonksiyonel olmadığı bir ortamda, bu tür birleşmelerin kaynak kullanımında etkinliği ve verimliliği artıracığı düşünülmektedir. Nitekim bu düzenlemenin uygulama sonuçları en fazla emek kullanımında etkinlik ve verimlilik bağlamında hissedilmiştir. Sosyalist modelin “tek işverene tabi ömür boyu istihdam” temelinde cereyan eden işçi-işveren ilişkileri zamanla değişmeye başlamıştır; Marxist terminoloji ile emeğin metalaşması yaygınlık kazanmıştır (Hinton, 1982: 469-472).

1986 senesinin sonuna doğru devlet işletmelerinin yöneticilerine, çalışanların ücretlerini belirleme inisiyatifi tanınmıştır. Emek piyasasının esnekleştirilmesine dönük reform çabalarının önemli bir adımı olarak bu uygulama, devlet işletmeleri arasındaki birleşme

eğilimini de hızlandırıcı sonuçlar doğurmuştur.⁹ Bu birleşmeler sayesinde, yukarıda da ifade edildiği gibi, ölçek ekonomilerinden daha fazla istifade etmenin mümkün olacağı ve kaynak kullanımında etkinsizliğin büyük ölçüde azaltılacağı düşünülmektedir. Kaldı ki daha önce (1984) çıkarılmış olan “Geçici İflas Kanunu” ile yeni konjonktüre, yani piyasa koşullarına intibak etme güçlüğü çeken devlet işletmelerinin belli bir süre için faaliyetlerini dondurmalarına izin verilmiş bulunmaktadır (Xiaoping, 1994: 157-162).

Şunu ifade etmek gerekir ki, 1986 senesinde hayata geçirilen reformlar, Çin’in piyasa modeli arayışları döneminin önemli dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Zira bu reformlar ile hem yarı özel işletmelerin hem de devlet işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatlandırılması piyasa koşullarına bırakılmıştır. Bir başka ifade ile piyasa odaklı (kapitalist) üretim modelinin ilk uygulamaları devlet işletmelerine de yansımaya başlamıştır. Bu işletmelerin, üretime ve satışa ilişkin kararları kısmen kendi iradesi ile alabildiği ve merkezi plan ile tespit edilmiş olandan daha fazla üretim yapabildiği yeni bir zemin ortaya çıkmıştır. Yukarıda temas edilen “iki-raylı mekanizma”nın bir tezahürü olarak, üretimin önemli bir bölümü (merkezi plan tarafından belirlenen kadarı) devlet için yapılmaktadır; geriye kalan bölümü ise piyasa koşullarında satışa arz edilmektedir.¹⁰ Şöyle de söylenebilir: Bir tarafta merkezi planlama birimi kaynak tahsisi fonksiyonunu sürdürürken, diğer tarafta paralel bir piyasa teşekkül etmiştir. Piyasa mekanizması, iktisadi devlet işletmelerine hangi malları ne miktarda ve nasıl üretmelerinin kendilerine üstünlük sağlayacağına (yani kaynak kullanımında etkinlik düzeyini artıracığına) ilişkin olarak ufuk açmaktadır (Bennett ve Dixon, 1996: 292).

1987 senesinde, reform sürecini aşındırması muhtemel bir olgu olarak, fiyatlar genel düzeyinde ciddi bir yükselme eğilimi yani enflasyon gündeme gelmiştir. Keza 1987’de yüzde 5.05 düzeyinde olan enflasyon oranı, alınan tüm tedbirlere rağmen, 1988’de yüzde 12.09 düzeyine ulaşacaktır. Bu olgu, piyasa modeli arayışları çerçevesi içinde yapılan reformlara yönelik itirazların daha güçlü bir biçimde telaffuz edilmesine imkân veren bir zemin oluşturmuştur. Enflasyonun temel sebebinin, piyasa ekonomisini yerleştirmek için yapılan reformlar ve bu reformların bir uzantısı olarak kısmen piyasaya bırakılmış olan

⁹ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz. Selected Works of Deng Xiaoping, Volume 3, 1982-1992: “Reformu Hızlandırmalıyız” (“We Shall Speed Up Reform”), s. 157

¹⁰ Sonuç olarak iki farklı fiyat söz konusu olmaktadır: devletin kendi alımları için belirlediği fiyat ile piyasada geçerli olmasına izin verdiği fiyat. Bu durum, “iki-raylı mekanizma” olgusuna atıfla “iki-raylı fiyatlandırma sistemi” olarak adlandırılmaktadır (detaylı bilgi için bkz. Peng ve Chen, 2008: 388).

fiyatlandırma sistemi olduğu söylenmektedir. Bir diğer itiraz (yatırımları finanse etmek ve çalışanların tazminatlarını ödemek için), devlet işletmelerinin kasalarında para tutmalarına izin veren uygulamaya dönüktür. Bu uygulamanın devletin vergi gelirlerini düşürüp kamu maliyesini bozduğu ve enflasyona karşı yürütülen mücadeleyi zayıflattığı ileri sürülmektedir. Esasen söylenen şudur: Enflasyon tehdidi, söz konusu uygulamadan ötürü devlet bütçesinin açık vermeye başlamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu itirazların toplumun önemli kesimleri tarafından da benimsenmesi, yani toplumsal meşruiyet kazanması ve baskıların yoğunlaşması nedeniyle sıkıntıya düşen hükümet, reformları belli bir süre için dondurmaya başlamıştır (bkz. World Bank, 2019; Peng ve Chen, 2008: 433-434).

Bu koşullar altında Çin Hükümeti, 1988 Eylül’ünde acilen bir “kemer sıkma programı” yürürlüğe koymuştur. Bu programın temel amacı, bir taraftan enflasyonist tırmanışı ve oluşan panik ortamının beslediği tüketim artışını durdurup diğer taraftan banka mevduat hesaplarını kapatma eğilimini tersine çevirmektir. İktisadi alanda yaşanan bu sıkıntılar ile bağlantılı olarak siyasi / ideolojik alanı tesiri altına alan gerilimler, reform sürecini ciddi anlamda geriletmiştir. Eski iktisadi yapıya geri dönüş taleplerini güçlendiren bir siyasi iklim oluşturmuştur. Kemer sıkma programı, hem para ve kredi arzını daraltarak büyüme hızını düşürmüştür, hem de özel iktisadi işletmelere dönük olarak kurgulanmış reformların ertelenmesine sebep olmuştur. Kısacası, 1988’in son çeyreğinden itibaren, piyasa ekonomisi odaklı reformlara karşı başından beri yürütülmekte olan propaganda ivme kazanmıştır (Peng ve Chen, 2008: 353-356).

Piyasa odaklı reformlara karşı yürütülen bu propagandanın 1990 senesinde bütün ülkeyi kapsayan bir siyasi kampanyaya dönüştürüldüğünü ve eski ekonomi politikalarına geri dönüşün güçlü bir seçenek haline getirildiğini görüyoruz. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1984 senesinden itibaren hayata geçirilen reformların, denetlenemez hale gelen fiyat artışlarının temel sebebi olduğuna ilişkin bir mutabakat söz konusudur. Burada bir kez daha vurgulayalım: Yerel yönetim birimlerinin desteği sayesinde aşırı büyüyen özel işletme yapısı (bilhassa kasaba-köy işletmeleri), “iki raylı sistem”in bir uzantısı olarak hükümetin oluşmasına izin verdiği piyasa fiyatları ve krediye erişim bağlamında artan imkânlar, enflasyonist baskıların tohumlarını atmıştır (Baum, 1994: 18).

1989 senesinde ÇKP Genel Sekreteri olan Jiang Zemin, “açık kapı politikası” izlemeye devam edileceğini içeren bir açıklama yapmıştır. Piyasa odaklı reformların aleni olarak kınandığı bir ortamda yapılan bu hamle, Çin’in iktisadi dönüşümü sürecinde önemli bir dönüm noktasıdır. Nitekim söz konusu politikanın (“açık kapı politikası”) sürdürülmesi, 1970’lerin sonlarından itibaren ülke gündeminde olan reform yani piyasa ekonomisine geçiş arayışlarını, hem kemer sıkma programının, hem de siyasi belirsizlik ikliminin menfi tesirlerine karşı korumuştur. Bu bağlamda altı çizilmesi gereken temel gelişme, 1990 senesinin başında Şanghay’da Pudong Kalkınma Bölgesi’nin kurulmuş olmasıdır. Bu önemli gelişme ile birlikte Şanghay, ülkenin finans ve ticaret merkezi olarak yeniden canlanmıştır (Marti, 2002: 23).

1988-1992 döneminde uygulanan kemer sıkma politikasının ardından reform sürecinin (fiyatlandırma reformu, işletmelerin mülkiyetine ve yönetimine ilişkin reform, vergi reformu ve bankacılık reformu) mütevazı bir tempo ile devam etmesi beklenmektedir. Bununla birlikte ABD merkezli liberal kapitalist sistemin, 1989 Haziranından itibaren uygulamaya koyduğu ambargonun¹¹ uzun dönemli etkileri, Çin ekonomisinin büyüme performansını düşürmektedir. Bu durum yurtiçi siyasi dengeleri, muhafazakâr (reform sürecine yani değişime sıcak bakmayan) cephe lehine değiştirmektedir. Deng Xiaoping ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışan Jiang Zemin bile, bir müddet reformlara ara verilerek planlı / sosyalist ekonomi uygulamalarına geri dönülmesi talebi üzerinden şekillenen bu muhafazakâr cepheye yaklaşma eğilimi içindedir (Suettinger, 2003: 120-125).

Bu hadiseler yaşanırken Deng Xiaoping, devlet yönetiminde etkin değildir. 17 Aralık 1992’de Pekin’den kalkarak, yeni ekonomi anlayışının en fazla içselleştirildiği ve kemer sıkma programına karşı en güçlü direnişin sergilendiği güneye bir tren seyahati yapan Deng, uğradığı her yerde reformların yeniden başlatılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Şöyle söylemek daha doğru: “Güney Turu” olarak bilinen bu yolculuk boyunca Deng, Çin’in geleceğini teminat altına alacağını öngördüğü “piyasa sosyalizmi” modelinin erdemlerini anlatmıştır. Piyasa sosyalizmi, Deng’in zihin dünyasını şekillendiren bir olgu olarak, işletmelerin mülkiyetinin devlete ait olduğu, buna mukabil üretilen mal ve

¹¹ 1989’da yoğunlaşan ekonomik sıkıntılara tepki olarak öğrencilerin başlattığı protesto eylemleri, ülke gündemini bir hayli meşgul etmektedir. Protestoların bastırılmasında güvenlik güçlerinin orantısız güç kullanmış olmasının yanı sıra, reformlardan vazgeçip kapalı ekonomi modeline geri dönmüş ve nükleer teçhizat üretiminin artırılmış olması gerekçe gösterilerek, ABD’nin girişimleri sonucu BM nezdinde ambargo kararı alınmıştır (detaylı bilgi için bkz. Suettinger, 2003, 120-121).

hizmetlerin rekabetçi bir piyasada tüketicilere sunulduğu bir senteze tekabül etmektedir. Bir başka ifade ile Deng'in kurguladığı model, yani piyasa sosyalizmi, (liberal kapitalist sistem tarafından üretilmiş olanlar dâhil) diğer bütün kültürlerden bir şeyler öğrenmeyi ve kazanılmış başarılarından istifade etmeyi amaçlayan bir içeriğe sahiptir. Deng'e göre sosyalizmin, sadece kolektif mülkiyet ve merkezi planlama olgularına atıf yapılarak tarif edilmesi yanlıştır; doğru olan, sosyalizmi "herkesin refahını güvence altına alacak nihai bir kazanım elde etme" temelinde tanımlamaktır. Deng'in uzun "Güney Turu" süresince kullandığı bu güçlü söylem, ÇKP'nin üst düzey yetkililerinin bir bölümünü ikna etmeyi başarmıştır. Sonuç olarak reform sürecinin yeniden başlatılmasına ilişkin bir siyasi irade ortaya çıkmıştır (Zhang ve Qin, 2008: 4-6).

"Güney Turu" sayesinde oluşan politik iklim, ekonominin yeniden toparlanmasını temin edecek koşulları hazırlamıştır. Piyasa ekonomisine geçişin ülkeyi "kurtaracağını" ısrarlı bir biçimde savunan Deng Xiaoping, 1992'nin sonuna doğru, yeni bir reform paketi ile gündemi belirlemiştir. Yeni reform paketi, mali disiplini sağlamayı amaçlayan birtakım düzenlemelerin yanı sıra, mal ve hizmet fiyatlarının piyasa koşulları dikkate alınarak belirlenmesinin temellerini atan düzenlemeler ihtiva etmektedir. Paket, diğer taraftan da mülkiyeti devlete ait işletmelerinin küçültülmesi ve bu işletmelerde istihdam edilmekte olan işgücünün özel işletmelere aktarılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bir diğer vurgu, doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesinedir (bkz. Kroeber, 2017: 72-75). "Çin Mucizesi" olarak adlandırılan süreç, büyük ölçüde Deng Xiaoping'in gayretleri sonucu ortaya çıkan bu konjonktürden aldığı enerji ile yeniden hareketlenmiştir.

Bu değerlendirmelerin ardından, inişli-çıkışlı bir trend izlediği görülen piyasa modeli arayış döneminde ortaya konan performansı, bir önceki dönem (1960-77) ile mukayese ederek incelemeye çalışalım. Öncelikle belirtmek gerekir ki, 1960-77 döneminde (yıllık ortalama olarak) 95.5 milyar USD düzeyinde olan gayrisafi yurtiçi hâsıla (GYH) reform sürecinin ilk yıllarında (1978-81) 178.7 milyar USD düzeyine ve bu sürece ilişkin sert tartışmaların yapıldığı 1990-92 alt döneminde 390.4 milyar USD düzeyine yükselmiştir (bkz. Tablo 1). Öte yandan aşağıdaki tabloda (2.1) görüldüğü gibi, söz konusu dönem boyunca Çin ekonomisi, olağanüstü yüksek bir büyüme ivmesi yakalamıştır. Bir önceki dönemin (1960-77) büyüme hızı (yıllık ortalama olarak) yüzde 5 düzeyinde iken, piyasa modeli arayış döneminde (1978-92) yüzde 10'lar düzeyinde seyretmiştir. Büyüme hızı bağlamında, model olarak "sosyalist piyasa ekonomisi"nin benimsendiği 1984 yılını da

kapsayan 1982-85 alt-dönemi ön plana çıkmaktadır. Nitekim bir bütün olarak piyasa modeli arayış döneminin en yüksek büyüme hızı bu alt-dönemde (yüzde 12.1) tahakkuk etmiştir. Büyüme hızının, önceki alt dönemde (1978-81) yüzde 8.1 düzeyinde, sonraki alt-dönemde (1986-89) ise yüzde 9.0 düzeyinde olduğunu görüyoruz (bkz. Tablo 1).

Tablo 1: Piyasa Modeli Arayış Dönemine İlişkin Temel Veriler: 1960-1992

Yıllık Ortalama	1960-77	1978-81	1982-85	1986-89	1990-92
1. GYH, Milyar USD	95.5	178.7	251.3	308.5	390.4
2. Büyüme Hızı, %	5.0	8.1	12.1	9.0	9.1
3. Para Arzı (M ₂) / GYH	26,41	33,27	47,56	64,03	83,92
4. Enflasyon Oranı, Yüzde	0.5	2.8	4.1	7.6	6.9
5. İşsizlik Oranı, Yüzde	-	4.9	2.3	2.2	2.4
6. Reel Faiz Oranı, Yüzde	-	1.9	3.3	1.4	1.9
7. Tasarruf / GYH	31.1	36.3	33.8	36.5	38.3
8. İhracat / GYH	3.8	5.8	9.6	11.9	14.6
9. Döviz Kuru (\$)	2.07	3.66	5.34	8.39	8.28
10. Doğrudan Yabancı Yatırım / GYH	-	-	0.4	0.9	1.6
11. Reel Ücretler, USD	-	470	440	444	568
12. Kişi Başına GYH, USD	116	183	243	282	339
13. Kişi Başına GYH Artış Oranı, %	-	57.7	32.8	16.0	20.2
14. Gini Katsayısı	-	0.283	0.278	0.306	0.330

Kaynak: 1-7 için Worldbank China Database (2020); 8-11 için Worldbank China Database (2020); China: National Bureau of Statistics (2020); 12-16 için Worldbank China Database, (2020); NBS, (2019); SWIID, (2022)

Dikkat çeken bir diğer husus, piyasa modeli arayış döneminde ortaya konan bu büyüme performansının enflasyonist bir zeminde gerçekleşiyor olmasıdır. Kaldı ki bu durum, yukarıda da belirtildiği gibi, 1987'den itibaren reform sürecinin kesintiye uğramasının temel sebeplerinden biri olacaktır. Enflasyon oranı, sosyalist modelin uygulandığı 1960-77 döneminde sadece yüzde 0.9 iken, piyasa odaklı reformların başlaması ile birlikte ciddi bir artış eğilimine girmiştir. Keza enflasyon oranının 1986-89 döneminde yüzde 7.6 düzeyine ulaştığını görüyoruz. Para arzının GYH'ye oranla 1978-81 yılları arasında yüzde 33.27'den 1990-92 yılları arasında yüzde 83.92 seviyesine çıkmasının da bunda etkisi olduğu gözlenmektedir (bkz. Tablo 1). Buna mukabil reformların istihdam piyasasına yansımaları müspet yönde olmuştur. Modern tarımın yaygınlaşmasının menfi etkilerine rağmen, büyüyen imalat sanayinin işgücü talebinin artması, işsizlik oranını yüzde 4.9'lardan yüzde 2.2'lere kadar düşürmüştür (bkz. Tablo 1).

1970'lerin sonunda başlayan piyasa odaklı reformlar, bütün bunların yanı sıra, ihracat hacmini ve doğrudan yabancı yatırım (FDI) girişlerini artırmıştır. Uluslararası şirketler, 1990'ların başından itibaren, doğrudan yatırım mekânı olarak, öncelikle Çin'i tercih etmektedir. Öyle ki Çin, "dünyanın atölyesi" olarak adlandırılmaya başlamıştır.¹² Bu tercihin temel sebeplerinden biri, yatırımcılara ucuz işgücü imkânı sunuluyor olmasıdır. Sonuç olarak Çin, bir yıldan diğerine, daha fazla doğrudan yatırım alan ve daha fazla ihracat yapan¹³ yani dışa açılan bir ekonomi konumuna gelmiştir (Brandt ve diğerleri, 2014: 77-78. Doğrudan yatırım girişlerinin GYH'ye oranı, 1982-85 döneminde yüzde 0.4 iken 1990-92 döneminde 1.6'ya kadar yükselmiştir. Aynı şekilde ihracat gelirlerinin GYH'ye oranı, reform öncesi dönemde (1960-77) yüzde 3.8 iken 1990-92 döneminde yüzde 14.6 olarak gerçekleşmiştir (bkz. Tablo 1). Şunu da hemen belirtelim ki, ihracat performansında görülen bu ciddi artış, Deng Xiaoping'in piyasa odaklı reformlarda ısrar etmiş olmasından kaynaklanmıştır.

1970'lerin sonuna kadar uzunca bir süre planlı / sosyalist ekonomi modelini uygulamış olduğu için, Çin'in yurtiçi tasarruf oranları yüksektir. Dönem boyunca, üretici birimler tarafından elde edilen kârlar ülke bankalarına yatırılmaktadır. Para transferi, sadece ülke içinde yapılabilir. Bu koşullar altında, doğaldır ki, yüksek büyüme performansını mümkün kılan yüksek yurtiçi tasarruf oranları söz konusu olmuştur. Yukarıda tabloda (1.1) görüldüğü gibi yurtiçin tasarrufların GYH'ye oranı, 1960-1992 döneminde, yıllık ortalama olarak, yüzde 35'ler düzeyindedir.

Piyasa ekonomisine geçiş girişimleri, emek gelirlerini (ücretleri) de artırmıştır. Reform sürecinin başladığı 1978-81 döneminde (yıllık ortalama olarak) 470 USD düzeyinde olan reel ücretler, 1990-92 döneminde 568 USD düzeyine yükselmiştir (bkz. Tablo 1). Bu bağlamda dikkat çeken husus, reel ücretlerin 1982-89 döneminde durağanlaşmış hatta

¹² Daha önce de ifade edildiği gibi Çin, 1980'li yılların başında imalat sanayi üretimini artırmak için güney vilayetlerinde (Guangdong ve Fujian) kısmi özerklik tanınmış özel ekonomik bölgeler kurmuştur. Daha sonra doğrudan yabancı yatırım girişlerine izin verilmesi ile birlikte, (işgücü maliyetleri düşük olduğu için) genellikle ihracata dönük emek-yoğun malların üretildiği bu bölgeler yeni bir ivme yakalamıştır. Daha açık bir ifade ile uluslararası doğrudan yatırımcılar bu bölgelere yönelmeye başlamıştır. Sonuç olarak Çin, "dünyanın atölyesi" olarak anılır hale gelmiştir (bkz. Brandt ve diğerleri, 2014: 77-78).

¹³ Şunu da ifade etmek gerekir ki ihracatın GYH'ye oranı, tek başına anlamlı bir kriter değildir. İhracatın büyüklüğünün yanı sıra, ihraç edilen malların üretiminde kullanılan girdilerin hangi ölçüde yerli olduğu da önemiyet arz etmektedir (Oktay, 2017: 248; Akyüz, 2010: 23). Ne var ki ekonomik model arayışları döneminde ihracata dönük malların üretiminde yerli girdi kullanımına ilişkin veriler olmadığı için, böyle bir değerlendirme yapamıyoruz.

düşmüş olmasıdır. Bunun en önemli sebebi, muhafazakâr (yani eski / sosyalist Çin’e geri dönülmesini isteyen) cenahın, bilhassa tarım üretimini yeniden yapılandırma girişimlerini sabote etmeye dönük olarak ağır bir baskı ortamı oluşturmuş olmasıdır. Reel ücretlerin düşmesinin bir diğer sebebi ise, söz konusu dönemde fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen yükselmedir (bkz. Tablo 1).

1980’lerin başından itibaren kişi başına GYH değerlerinin düzenli olarak artıyor olması, ekonomiyi yeniden yapılandırma girişimlerinin toplumsal refah düzeyini olumlu yönde etkilediğinin bir kanıtıdır. Nitekim kişi başına GYH değerlerinin, reformların başlangıç yıllarında (1978-81) bir önceki döneme (1960-77) göre yüzde 57.7 düzeyinde arttığı görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu oran, reform sürecine itirazların yükseldiği 1986-89 döneminde, bir önceki döneme (1982-85) döneme göre yavaşlayarak, sadece yüzde 16.0 düzeyinde gerçekleşmiştir. Kaldı ki, reform sürecine son verilmesi kararının ardından Deng’in çabaları ile açık kapı politikasının sürdürülmesi ve istikrar ortamının teşekkül etmeye başlaması sayesinde, 1990’dan itibaren kişi başına GYH artış oranı, yeniden yükselmeye başlamıştır (bkz. Tablo 1).

Ekonomiyi yeniden yapılandırma sürecinde kişi başına GYH’nin artıyor olması, genel refah düzeyinin yükselmekte olduğunu ortaya koyan önemli bir gelişmedir. Ne var ki bu gelişmenin gelir bölüşümünü nasıl etkilediğine bakılmadan yapılacak değerlendirmeler, çok da anlamlı olmayacaktır. Bilindiği gibi Gini Katsayısı üzerinden büyüme sürecinde gelirin nasıl bölüşüldüğüne (gelir dağılımı) dair bir kanaat oluşturulabilir.¹⁴ Yukarıdaki tablodan (2.1) da takip edilebileceği gibi, piyasa odaklı reformların başladığı tarihten itibaren, kişi başına GYH değerleri yükseliyor olmakla birlikte, 1982-85 dönemi istisna, gelir dağılımı sürekli olarak bozulmuştur. Reformların başladığı 1978-81 döneminde 0.283 olan Gini katsayısı, bir sonraki dönemde (1982-85) 0.278’e düşmüştür. Yeniden yapılandırılan ekonominin büyüme sürecinde gelir dağılımının düzeldiğini ortaya koyan bu gelişme, bireysel girişim özgürlüğünü güvence altına alan hukuki uygulamaların hayata geçirilmesi ile bağlantılı olarak ücret gelirlerinin artmış olmasının bir sonucudur.

¹⁴ Gini katsayısı sıfır ile bir arasında bir değer almaktadır. Bu katsayının sıfır olması, gelirin tam olarak eşit bölüşüldüğünü ifade etmektedir. Buna mukabil katsayının bir olması, gelir bölüşümünün tamamen eşitsiz olduğunun kanıtıdır. Bir başka ifade ile katsayının sıfıra yaklaşması gelir dağılımının düzelmekte olduğunu, bire yaklaşması ise gelir dağılımının bozulmakta olduğunu göstermektedir (Gini katsayısının hesaplanma yöntemi için bkz. Yitzhaki, 1979: 321-324).

Ne var ki, 1986 senesinden itibaren Gini katsayısının bire yaklaşmakta olduğunu, yani gelir dağılımının bozulmaya başladığını görüyoruz (bkz. Tablo 1).

2.2. “Sosyalist Piyasa Ekonomisi” İnşa Dönemi: 1993-2002

1992 senesi sonu itibariyle, daha önce de ifade edildiği gibi, reform sürecinin yeniden başlatılması ve (bu sürecin önemli kaldıraçlarından bir olarak) açık kapı politikasının sürdürülmesi yönünde güçlü bir siyasi irade oluşmuştur. Belli ölçülerde düşürülmüş olmakla birlikte halen güncelliğini koruyan enflasyon, “üstün lider” Deng Xiaoping’in girişimleri sonucu teşekkül eden bu siyasi iradenin karşısında ciddi bir engel olarak durmaktadır. Nitekim muhafazakâr cenah, yeniden başlatılacak reformların, enflasyonist etkiler doğuracağından ve Tiananmen hadisesinde olduğu gibi toplumsal gerilimi artırıp gidişatı kötüleştireceğinden endişe etmektedir. Bu endişenin giderilebilmesi için reform uygulamalarının anti-enflasyonist politika araçları ile tahkim edilmesi gerekmektedir. Kaldı ki ÇKP yönetimi de, Deng Xiaoping’in önerdiği “piyasa sosyalizmi” (“sosyalist piyasa ekonomisi”) modelinin, enflasyonist zemini kurutucu tedbirler alındıktan sonra hayat geçirilebileceğini düşünmektedir (bkz. Hofman, 2018: 57).

Bu çerçeve içinde cereyan eden tartışmaların ardından ÇKP Merkez Komitesi, piyasa sosyalizminin altyapısını oluşturunca içeriğe sahip birtakım kararlar¹⁵ almıştır (14 Kasım 1993). Bu kararlar, devlet aygıtının işletmelerin yönetimini fiilen elinde tutması yerine iktisadi faaliyetlerin çerçevesini belirleyici denetim politikaları izlemesinin daha doğru bir seçenek olduğu anlayışından beslenmektedir. Daha açık ifade edelim. Söz konusu kararlar, planlama yetkisinin devletin inhisarında kalması koşulu ile işletmelerin özel girişimciler tarafından piyasa koşulları altında yönetilmesine müsaade eden yeni bir model önermektedir: sosyalist özünü muhafaza ediyor olmakla birlikte üretim alanına piyasa ilişkilerini hâkim kılan “sosyalist piyasa ekonomisi” ya da “piyasa sosyalizmi” (bkz. Guo, 2017: 182). Daha sonra, bu modelin kurumsal ve hukuki temellerini atmak için Merkez Bankası Yasası’nda, Bankacılık Yasası’nda ve Bütçe Yasası’nda birtakım değişiklikler yapılmıştır. Aynı bağlamda uluslararası sermayenin doğrudan yatırım ya da

¹⁵ Bu kararlar ile iktisadi devlet işletmelerinde vazifeli olan memurların istifa etmesinin ve yönetimin özel girişimcilere bırakılmasının hukuki zemini hazırlanmıştır.

finansal yatırım biçiminde ÷lkeye gelmesini teşvik etmek için özel ekonomik bölgeleri canlandırmaya dönük politika tedbirleri alınmıştır (Ge, 1999: 1270-75).

Aynı amaca (sosyalist piyasa ekonomisini tesis etmeye) dönük olarak, 1994 senesinde ÷lkenin vergi ve kur politikasını değiştiren birtakım yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılmıştır. Uluslararası ekonomiye eklemlenme sürecini hızlandırıcı bir hamle olarak bu girişimler, Çin'in kalkınma tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir. Çin, yukarıda da ifade edildiği gibi, liberal kapitalist sisteme mensup ÷lkelerde olduğundan farklı bir vergi sistemine sahiptir. İktisadi işletmelerin her biri, sosyalist ekonomi uygulamasının bir gereği olarak elde ettiği kârın tamamını devlete aktarmaktadır. 1994'de yapılan yasal bir düzenleme ile bu uygulamaya son verilerek (liberal kapitalist sistemde olduğu gibi) gelir vergisi uygulamasına geçilmiştir. Artık, yerli işletmelerden kârının yüzde 33'lük kısmı, yabancı ortaklı işletmelerden ise kârının yüzde 15'lik kısmı gelir vergisi olarak tahsil edilecektir. Öte yandan toplanan vergilerin merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasında nasıl paylaşılacağını belirleyen saydam ve standart kurallar konmuştur. Tüm bu uygulamaların kurumsal altyapısını oluşturmak için de (merkezi yönetime bağlı olarak çalışacak biçimde) vergi denetiminden ve tahsilâtından sorumlu bürokratik bir yapı kurulmuştur (bkz. Wong ve Bird, 2008: 455).

1994 senesinde yapılan bir diğer yasal düzenleme, Çin parasının (RMB) yabancı paralar karşısındaki değerinin belirlenmesine (döviz kuru) ilişkindir. Düzenleme öncesinde iki farklı döviz kuru söz konusudur: Bir tarafta devletin (başta ihracat olmak üzere döviz kazandırıcı faaliyetleri teşvik etmek için) düşük düzeyde belirlediği resmi kur, diğer tarafta piyasa koşulları altında (resmi kura göre) yüksek düzeyde teşekkül eden kur... 1994 düzenlemesi ile ÷lke parasının yabancı paralar karşısındaki değerini daha gerçekçi bir biçimde yansıtan piyasa kuru esas alınarak, sabitlenmiş tek döviz kuru uygulamasına geçilmiştir (bkz. Yu, 2018: 316). Bir başka ifade ile ihracata dönük üretimi özendiriyor olmakla birlikte piyasa koşullarından kopuk olan kur politikası kısmen terk edilerek, piyasa koşulları temelinde şekillenen ve doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) için müsait bir zemin hazırlayan kur politikası benimsenmiştir. Şunu da ifade etmek gerekir ki, bu yeni anlayışa göre kur, hem yerli üretimin uluslararası rekabet gücünü aşındırmayacak kadar düşük olmalıdır, hem de piyasa koşullarından kopmamalıdır. Bu iki parametre arasında optimum bir dengeye oturtulması halinde, döviz kurunun uzun dönemde

sürdürülebilir olacağı ve özel ekonomik bölgelerde gerçekleştirilen üretimin etkinliğini artıracığı düşünülmektedir (bkz. Xu, 2000: 264; Kroeber, 2017: 197).

1995 senesine gelindiğinde iktisadi devlet işletmelerini reforma tabi tutmayı amaçlayan bazı yasal düzenlemelerin hayata geçirildiğini görüyoruz. Bu çerçevede içinde, “büyüğe sahip çık, küçüğü serbest bırak” sloganı ile yürürlüğe konan “devlet işletmeleri reform programı” ön plana çıkmaktadır. Özelleştirme odaklı bu programın arka planında şöyle bir yaklaşım söz konusudur: Devlet işletmelerinin bir kısmı, özel işletmelerde üretilmesi mümkün olan bazı tüketim mallarını ve hizmetleri üretmektedir. Bu işletmelerin küçük ölçekli olanları özelleştirilmelidir; özelleştirmek mümkün olmuyor ise, bu birimlerin iflas etmelerine göz yumulmalıdır.¹⁶ Böyle yapıldığı takdirde iki önemli kazanım elde edilecektir: (1) Faaliyetini sürdürmeye devam eden büyük ölçekli devlet işletmelerinin, daha stratejik üretim alanlarına ve çok daha etkin bir biçimde yönelmeleri için uygun koşullar ortaya çıkacaktır. (2) Özelleştirme ya da iflas mekanizmaları ile tasfiye edilecek devlet işletmeleri üzerinde birikmiş olan devasa borç yükünün hafifletilmesi mümkün olacaktır (bkz. Oktay, 2019: 90).

1996 senesinde ekonomiyi yeniden yapılandırma (reform) girişimleri hızlandırılmıştır. Bu girişimlerin en önemlisi, iktisadi devlet işletmelerinin daha düşük maliyetler ile girdi temin etmesini mümkün kılan iki-raylı fiyatlandırma sisteminin yürürlükten kaldırılmış olmasıdır. Bu düzenleme, küçük ölçekli devlet işletmelerinin bir bölümünün faaliyetine son verilmiş olmasının tezahürü olarak, alan genişletme imkânı bulan özel işletmelerin kârlılık düzeyini yükseltici sonuçlar doğurmuştur (bkz. Peng ve Chen, 2011: 41). Daha sonra hükümet IMF’ye, finansal sermaye (sıcak para da denilebilir) girişlerinin kısıtlanmayacağını taahhüt eden bir niyet mektubu vermiştir (27 Kasım 1996). Sonuç olarak, bir taraftan Çin parasının (RMB) konvertibilitesinin önündeki engeller kalkarken diğer taraftan da üretici birimlerin finansman ihtiyacını karşılayan güçlü bir mekanizma ortaya çıkmıştır (bkz. Shuki, 1997: 1; Yam, 2011: 9).

Takip eden seneler, özelleştirmelerin yaygınlaştırılması ve içselleştirilmesi biçiminde idrak edilmiştir. 2000’lerin başına gelindiğinde, iktisadi devlet işletmelerinin önemli bir

¹⁶ “Büyüğe sahip çık, küçüğü serbest bırak” sloganı eşliğinde yürütülen özelleştirme programı, takip eden senelerde yeni boyutlar kazanmıştır. 1999 senesinde yapılan “konut reformu” düzenlemesinin ardından, mülkiyeti devlete ait olan konutlar satışa sunulmuştur (bkz. Davis, 2003: 183-184).

bölümünün özelleştirilmiş olduğunu görüyoruz. Geriye kalanlar ise, hâkim hissedarın devlet olduğu, piyasa şartları altında faaliyet yürüten kâr amaçlı holdinglere / şirketlere dönüştürülmüştür. Bu holdinglerin yönetim kademelerinde devleti temsil eden birimler oluşturma çalışmaları yapılmaktadır. Merkezi hükümet kısaca SASAC (State-owned Assets Supervision and Administration Commission / Devletin Varlıklarını Kollama ve Yönetme Komisyonu) olarak bilinen bu idari birimler üzerinden, iktisadi alanı denetim altında tutmaya devam edecektir. Kaldı ki, merkezi hükümetin yanı sıra, her eyalet yönetimi, aynı yaklaşım doğrultunda yerel SASAC’lar oluşturup işletmelerin yönetimini elinde tutmayı amaçlamaktadır (bkz. Garnaut ve diğerleri, 2005: 32-33).

Özelleştirme cephesinde yaşanan bu gelişmeler, 2001 senesinde Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne (WTO) üye olarak kabul edilmesi sonucunu doğurmuştur. Kaldı ki Çin, bu örgütün ilk hali olarak, 1947 senesinde düzenlenen Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) metninin altına imza koymuş ülkelerden biridir. 1970’lerde (yani sosyalizm döneminde) kopan bu ilişkiyi yeniden tesis etmek için, 1980’lerin başından itibaren piyasa odaklı reformlar yapan Çin yönetimi 1986 senesinde başvuru yapmıştır. Yaklaşık 15 sene süren müzakerelerin ardından Çin, bu arada dönüşüm geçirmiş ve isim değiştirmiş olan yapıya, yani WTO’ya üye olabilmıştır. Müzakerelerin bu kadar uzun sürmesinin sebebi, Çin’in uygulamakta olduğu ticaret-karşıtı politikalarlardır. Söz konusu dönemde ithal ürünler, son derece yüksek gümrük vergisi oranlarına (ortalama yüzde 40) tabidir. Diğer taraftan çok sayıda ürünün ithalatı, hükümet izin vermediği takdirde yapılamamaktadır (Yang ve Cheng, 2001: 300-306).

Daha önce de vurgulandığı gibi, Deng Xiaoping’in çabaları sonucu, Çin 1993 senesi itibariyle yeni bir ekonomik düzen kurma girişimlerini hızlandırmıştır. Bu nedenledir ki, 1993’den başlayarak 2003’e kadar uzanan dönem, “sosyalist piyasa ekonomisinin inşa edildiği dönem” olarak isimlendirilmektedir. Önceki döneme göre daha yüksek bir büyüme performansının ortaya konduğu 1993 sonrasında adım-adım kapitalist üretim ilişkilerinin içselleştirildiği görülmektedir.

Tablo 2: Sosyalist Piyasa Ekonomisinin İnşa Edildiği Döneme İlişkin Temel Ekonomik Veriler: 1993-2002

Yıllık Ortalama	1993-95	1996-99	2000-02
1. GYH, Milyar USD	581.2	987.1	1 340.4
2. Büyüme Hızı, %	12.6	8.7	8.7
3. Para Arzı (M ₂) / GYH	98,51	119,69	140,69
4. PPP'ne göre GYH, Milyar USD	1 987.4	2 927.7	4 117.5
5. PPP'ne göre Büyüme Hızı, %	54.4	47.3	40.6
6. Enflasyon Oranı, Yüzde	16.49	1,49	1.57
7. İşsizlik Oranı, Yüzde	2.77	3.08	3.57
8. Reel Faiz Oranı, Yüzde	-4.4	6.2	4.0
9. Tasarruf / GYH	41.5	39.4	37.9
10. İhracat / GYH	17.7	18.5	21.3
11. Döviz Kuru (\$)	7.58	8.29	8.28
12. Doğrudan Yabancı Yatırım / GYH	5.7	4.3	3.5
13. Reel Ücretler, USD	727	1 389	2 310
14. Kişi Başına GYH, USD	487	798	1 054
15. Kişi Başına GYH Artış Oranı, %	43.5	64.0	32.0
16. Gini Katsayısı	0.352	0.367	0.392

Kaynak: 1-7 için Worldbank China Database (2020); 8-11 için Worldbank China Database (2020); China: National Bureau of Statistics (2020); 12-16 için Worldbank China Database, (2020); NBS, (2019); SWIID, (2022)

Deng Xiaoping'in girişimleri sonucu yükselen reform dalgası, 1993 senesinden itibaren Çin ekonomisini oldukça yüksek bir büyüme düzlemine taşımış bulunmaktadır. 1993-95 döneminde kaydedilen büyüme hızı (yıllık ortalama olarak) yüzde 12.6 düzeyindedir. Bu yüksek büyüme dönemini takip eden dönemlerin (1996-99 ve 2000-02) büyüme hızı da (yıllık ortalama olarak) yüzde 8.7 düzeyinde gerçekleşmiştir (bkz. Tablo 2). Ne var ki 2000'den itibaren bir durağanlaşma eğilimi ortaya çıktığı söylenebilir. Buna rağmen veriler, Deng Xiaoping'in önerdiği sosyalist piyasa ekonomisi modelinin istikrarlı bir büyüme ivmesi yakalamayı mümkün kıldığını gösteriyor olması bakımından son derece anlamlıdır. Nitekim 2000'li senelere girilirken Çin, 1990-92 döneminde sadece 390 milyar USD düzeyinde olan gayrisafi yurtiçi hâsılasını 1 trilyon USD düzeyine taşımayı başarmıştır (bkz. Tablo 1 ve 2).

GYH değerleri satınalma gücü paritesine (PPP) göre hesaplandığında, Çin ekonomisinin gerek 2000'li senelerde ulaştığı büyüklüğün, gerekse reform uygulamaları sürecinde

ortaya koyduğu büyüme performansının çok daha etkileyici olduğu anlaşılmaktadır.¹⁷ Dünya Bankası'nın PPP'ne göre oluşturduğu seri, GYH değerinin 1993-95 döneminde yaklaşık 2 trilyon USD düzeyini, 1996-99 döneminde yaklaşık 3 trilyon USD düzeyini, 2000-02 döneminde ise 4 yaklaşık trilyon USD düzeyini yakaladığını göstermektedir.¹⁸ Benzer şekilde 1993-2002 dönemi boyunca Çin ekonomisinin büyüme hızı yüzde 40'ın altına düşmemiştir (bkz. Tablo 2).

Tasarrufların önemli bir kısmı devlet tarafından yapılıyor (tasarruf ve yatırım kararları parti / siyasi kadro tarafından alınıyor) olduğu için, 1993-95 döneminde negatif faiz söz konusu olmasına rağmen tasarrufların gayrisafi yurtiçi hâsılaya oranı artmıştır. 1990-92 döneminde yüzde 38.3 olan tasarruf oranı, 1993-95 döneminde yüzde 41.5 olmuştur (bkz. Tablo 1 ve 2). Bu verilerden hareket ederek sosyalist piyasa ekonomisinin inşa sürecinin ilk yıllarında reel faiz oranı ile tasarruf oranı arasında herhangi bir ilişki olmadığını söyleyebiliriz. Nitekim 1996'dan itibaren bu parametreler arasında doğru yönlü bir nedensellik ilişkisi kurulduğu, daha açık bir ifade ile hem reel faiz oranının hem de tasarruf oranının düşmeye başladığı görülmektedir (bkz. Tablo 2).

Sosyalist piyasa ekonomisinin inşa döneminde ihracat performansı, bir önceki dönem yakaladığı ivmeyi istikrarlı bir biçimde sürdürmüştür. İhracatın GYH'ye oranı (yıllık ortalama olarak), piyasa modeli arayış döneminin son alt döneminde (1990-92) yüzde 14.6 düzeyinde iken, sosyalist piyasa ekonomisi inşa döneminin ilk alt döneminde (1993-95) yüzde 17.7 düzeyine, ikinci alt döneminde (1996-99) yüzde 18.5 düzeyine ve üçüncü alt döneminde (2000-02) yüzde 21.3 düzeyine yükselmiştir (bkz. Tablo 2). Bu oranın 1960-77 döneminde (yıllık ortalama olarak) sadece yüzde 3.8 düzeyinde olduğu (bkz.

¹⁷ Satınalma gücü paritesi (PPP), aynı malın aynı zamanda farklı yerlerde farklı fiyatlardan satılmayacağı varsayımından ("tek fiyat yasası") doğmuştur. Şöyle de ifade edilebilir: PPP yaklaşımının esin kaynağı, uluslararası arbitraj imkânlarının olduğu bir ortamda, herhangi bir para biriminin bütün ülkelerde aynı satın alma gücüne sahip olması gerektiğine ilişkin kanaattir. PPP yaklaşımına göre satın alma gücündeki farklılıklar, yani aynı malın farklı ülkelerde farklı fiyatlardan satılıyor olması, nominal döviz kurlarından kaynaklanabilir (Mankiw, 2017: 156). PPP'nin matematiksel formülü şu şekildedir: $P = \frac{Y}{Y^*}$; Bu denklemde , P: Yurtiçi Fiyat Düzeyi ve Yurtdışı Fiyat Seviyesini ifade etmektedir. Mutlak PPP'de $P = 1$ 'dir. Nispi PPP'de ise reel döviz kuru sabit tutulacağından formül $P = \frac{Y}{Y^*}$ olacaktır (detaylı bilgi için bkz. Yıldırım ve diğerleri, 2016: 458-462). Dünya Bankası, PPP'ye göre GYH hesabını yaparken ABD'yi temel almakta ve ABD'nin GYH'sini satınalma gücü paritesiyle hesaplanmış olan GYH'ye eşit kabul etmektedir (detaylı bilgi için bkz. <https://www.worldbank.org/en/programs/icp/brief/methodology-calculation>).

¹⁸ Dünya Bankası, PPP yaklaşımına göre hesaplanmış GYH verilerini 1990 senesi itibariyle yayınlamaya başlamıştır. Bu nedenledir ki, bir önceki döneme ilişkin veriler yoktur.

Tablo 1) dikkate alınır ise, 1970’lerin sonunda başlayan reform girişimlerinin ihracata dönük üretimi nasıl uyardığı görülebilir. Kaldı ki Çin’i “dünyanın atölyesi” konumuna taşıyan gelişmelerden biri de ihracat performansındaki bu artıştır. Bir diğer gelişme, doğrudan yabancı yatırım (FDI) girişlerinin, tıpkı ihracat gibi, artıyor olmasıdır. FDI girişlerinin GYH’ye oranı (yıllık ortalama olarak), piyasa modeli arayış döneminin son alt döneminde (1990-92) yüzde 1.6 düzeyinde iken sosyalist piyasa ekonomisi inşa döneminin ilk alt döneminde (1993-95) yüzde 5.7 düzeyine yükselmiştir. Daha sonra düşme eğilimine giren bu oran, 1996-02 alt döneminde yüzde 4’ler düzeyinde tahakkuk etmiştir (bkz. Tablo 1 ve 2).

1993 senesi itibariyle (bu defa “sosyalist piyasa ekonomisi” oluşturma amacına dönük olarak) reformların yeniden başlatılması, üretim eğilimini yükselterek işgücü talebini artırmıştır. Bu durumda, doğaldır ki, reel ücretler artmıştır. Reel ücretler (yıllık ortalama olarak), bir önceki dönemin son alt döneminde (1990-92) 568 USD düzeyinde iken, inşa döneminin ilk alt döneminde (1993-95) 727 USD düzeyine, ikinci alt döneminde (1996-99) 1389 USD düzeyine ve üçüncü alt döneminde (2000-02) 2310 USD düzeyine yükselmiştir (bkz. Tablo 1 ve 2). Diğer taraftan benzer artışlar kişi başına GYH değerlerinde de görülmektedir. Kişi başına GYH (yıllık ortalama olarak), 1990-92 döneminde 339 USD iken, 2000-02 döneminde yaklaşık 3 kat artmış ve 1054 USD olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte aynı zaman aralığında (1990-92 dönemine göre 2000-02 dönemi) reel ücretler yaklaşık 4 kat artmıştır (bkz. Tablo 1 ve 2). Reel ücret artış oranının kişi başına GYH artış oranından daha büyük olmasından hareket edilerek, sosyalist piyasa ekonomisi inşa döneminde gelir dağılımının bozulduğu iddia edilebilir. Nitekim Gini katsayısı, dönem boyunca sıfır’dan uzaklaşarak bu iddiayı destekleyici bir değişim sergilemiştir. Bu katsayı, piyasa modeli arayış döneminin son alt döneminde (1990-92) 0.330 iken, sosyalist piyasa ekonomisi inşa döneminin son alt döneminde (2000-02) 0.392 olmuştur (bkz. Tablo 1 ve 2).

2.3. Sosyalist Piyasa Ekonomisini Güçlendirici Reformlar Dönemi: 2003-2020

Çin 16ncı Ulusal Kongresi’nde, “Eksiksiz Sosyalist Piyasa Ekonomisi” başlığı altında sunulan kararın onaylanması ile birlikte yeni bir dönem, “sosyalist piyasa ekonomisini güçlendirici reformlar dönemi” başlamıştır. Bu karar, piyasanın ekonomide yegâne söz sahibi özne olduğuna vurgu yapıyor olduğu için, reform sürecinin önemli aşamalarından

biri olarak kabul edilmektedir (China Daily, 2013). Piyasanın belirleyiciliğinin siyasi iradenin teminatı altında olduğuna yapılan bu vurgu, finansal sermaye (yani sıcak para) girişlerinin kesintiye uğraması ya da yavaşlaması ihtimaline karşılık alınmış bir tedbir olarak mütalaa edilmelidir. Zira bir taraftan da devlet işletmelerini güçlendirici nitelikte ilave tedbirler alınarak, hükümetin iktisadi alanı etkin bir biçimde denetlemeye devam edeceği mesajı verilmektedir. Nitekim dönem boyunca hükümet, devlet işletmelerini güçlendirici birtakım uygulamaların yanı sıra, büyük ve kapsamlı altyapı projelerine destek vermiştir. Önceki dönem elde edilmiş kazanımların muhafaza edilmesi ve yüksek tempolu büyümenin sürdürülmesi mümkün olduğu için, 2003’den 2008 Küresel Finans Krizi’ne kadar uzanan bu dönem, Çin ekonomisinin kalkınma sürecinin “altın dönemi” olarak isimlendirilmektedir (Kroeber, 2017: 75).

Devlet işletmelerini güçlendirici ilave tedbirler alınması, planlamacı / sosyalist anlayışın reformların derinlik kazandığı 2003 senesinde bile etkili olduğunun kanıtıdır. Bilindiği gibi söz konusu işletmelere dönük olarak 1995 senesinde “büyüğe sahip çık, küçüğü serbest bırak” sloganı eşliğinde bir reform programı başlatılmıştır. İktisadi alanı denetim altında tutma hassasiyeti, bu programın son adımı olarak 2000’lerin başında tasarlanan ve “devlet işletmelerini güçlendirici ilave tedbirler” kapsamında 2003 senesinde hayata geçirilen SASAC (State-owned Assets Supervision and Administration Commission / Devletin Varlıklarını Kollama ve Yönetme Komisyonu) ile somutluk kazanmaktadır. Bu yapının (SASAC), kısmen özelleştirilmiş devlet işletmeleri üzerinden iktisadi alanın denetimini elde tutmayı sağlayacağı düşünülmektedir (bkz. Lardy, 2014: 65). Döneme damga vuran bir başka gelişme, bölgesel kalkınma planlarını kaldırıp gibi kullanarak iktisadi faaliyetleri sahil kesimlerinden iç kesimlere kaydırma arayışıdır. Yoğun ve kapsamlı altyapı yatırımları içeren bölgesel kalkınma planları, “batı’yı kalkındıralım, kuzey’i canlandıralım” sloganının şekillendirdiği bir anlayıştan beslenmektedir. Başka bir ifade ile doğrudan yabancı yatırım girişleri ve ihracata dönük üretim sayesinde sahil kesimlerinde artan gelişmişlik düzeyinin altyapı yatırımları (inşaat sektörü) üzerinden iç kesimlere taşınması gibi bir amaç söz konusudur (bkz. Harney, 2008: 175).

Piyasacı sosyalizmin inşa edildiği dönemde ekonominin aşırı ısınmış ya da hararet yapmış olması, 2003 senesi itibarıyla başlayan yeni dönemde hassasiyet gösterilen bir diğer meseledir. Hükümet, harareti düşürmek için birtakım tedbirler alınması gerektiğini düşünmektedir. Ancak burada aşırı ısınma (hararet) ile kastedilen, talep fazlası kaynaklı

enflasyonist baskılar değildir. Aşırı ısınma, aktarım mekanizması düzgün çalışmadığı (sadece ÇKP yetkilileri söz sahibi olduğu) için tasarrufların, ağırlıklı olarak, etkinlikten uzak ve verimsiz devlet işletmelerinin yaptığı yatırımların finansmanı için kullanılıyor olmasının bir sonucudur (Pingyao, 2006: 22-25).

Diğer taraftan, özel mülkiyet hakkını teminat altına alan hukuki düzenlemeler de bu dönemde yapılmıştır. Eski dönemin planlı / sosyalist ekonomi anlayışını benimsemeyi sürdüren bürokratik ve siyasi kadroların direnmesinden ötürü uygulamada birtakım aksaklıklar yaşanıyor olmasına rağmen, özel mülkiyet hakkının yasal olarak tanınması, iktisadi alanda yeni ufuklar açmış olması itibariyle önemli bir gelişmedir (Kielsgard ve Chen, 2013: 101). Nitekim bu yasal düzenlemenin ardından özel finansman birikiminin reel sektör dışında değerlendirilebileceği yeni alanlar oluşmuştur. Mali serbestleşmenin ilk adımları olarak, 2005 senesinde İmar Bankası ve Çin Merkez Bankası tahvil ve hisse senedi satışına başlamıştır (New York Times, 2005).

Görüldüğü gibi, piyasa ekonomisinin pratikleri, 2003 senesinden itibaren yükselen bir ivme ile tek-tek hayata geçirilmektedir. Bir başka ifade ile iktisadi alanı dönüştürücü bir süreç yaşanmaktadır. Toplumsal yapının bu dönüşümlere intibakında / uyumunda bazı sorunlar ortaya çıkması ihtimal dâhilindedir. Çin yönetimi, “toplumsal uyum” politikası ile bu ihtimali sıfırlamaya çalışmıştır. Bu bağlamda Hu Jintao tarafından 2004 senesinde teklif edilen bir proje, 2006 senesinde nihai şekli verilerek resmileştirilmiştir. Projenin amacı, Çin toplumun uyum içinde yaşamasını temin etmektir. Bu amaca ulaşılabilmesi için de hızlı ekonomik büyümenin doğurduğu gelir eşitsizliklerini azaltıcı (yani gelirin yeniden dağıtımını ve orta sınıfin gelişmesini sağlayıcı) politikaların izlenmesi gerektiği belirtilmektedir (Caprioni, 2012: 112; Liu, 2012: 91-92).

Bu projenin hayata geçirilmesinin ardından ÇKP yönetimi, Deng Xiaoping’in 1978 senesinde geliştirdiği “Dört Modernizasyon Programı”nın son aşaması olan “Bilim ve Teknoloji Planlaması”na odaklanmıştır. 2005 senesinde orta vadeli bir plan hazırlanarak bilim ve teknoloji üretme sürecine ilişkin yeni bir politika belirlenmiştir. Bu politika ile doğrudan yabancı yatırımların (FDI) teknoloji-yoğun üretim alanlarına yönlendirilmesi amaçlanmaktadır. Nitekim uygulama sonuçları da bu beklenti doğrultusunda olmuştur. Çin’in teknoloji-yoğun ürünler ihracatı içinde yabancı sermayeli şirketlerin payı ciddi ölçüde artmıştır (Kroeber, 2017: 77).

Küresel Finans Krizi'nin yaşandığı 2008 senesine kadar, kısmen özelleştirilmiş devlet işletmelerine verilen desteklerin de katkısı ile ihracat hacminin genişlediğini görüyoruz. Ne var ki Çin'in ihracat yaptığı ülkelerin söz konusu krizden etkilenmesi, bu olumlu konjonktürü kesintiye uğratmıştır. Bunun üzerine “kamu sektörü yükseliyor, özel sektör daralıyor” etiketi ile tanıtılan yeni bir program yürürlüğe konmuştur. Üzerindeki bu etiket, yeni ekonomik programın, özel sektörün uzun zamandır reformlar sayesinde elde ettiği kazanımların geri alınması ve devletin yeniden baskın özne haline getirilmesi için kapsamlı ve sistematik hamleler içerdiğini ifade etmektedir. Nitekim bu programın bir gereği olarak, Finans Krizi'ni takip eden senelerde devlet işletmelerini kayırmacı birtakım uygulamalar yapılmıştır. Fakat buna rağmen özel sektörün büyüme ivmesi yükselmeye devam etmiştir (Lardy 2014: 101-105).

2008'den 2013'e kadar, devletin etkin müdahaleleri temelinde yapılan bazı hamleler, ekonominin toparlanmasını sağlamıştır. Bununla birlikte yeni bir sorun ortaya çıkmıştır: “orta gelir tuzağı”¹⁹. Artık bu tuzaktan kurtulmayı sağlayacak politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda ilk olarak piyasanın kaynak dağılımındaki etkinliğine vurgu yapan anlayış canlandırılmıştır. Bunu gerçekleştirmek için piyasanın daha güçlü kılınması kararlaştırılmış, 2014 yılında piyasanın kaynak dağılımında etkinliği kabul edilmiştir. Burada asıl hedef ekonomiye piyasanın yön vermesidir fakat sosyalist pratiği terk edemeyen ÇKP yetkililerinin bu konuda da belli alanlarda kısıtlamalarla ekonomide devletin gücünü kaybetmemesini garanti altına almak istemektedirler (OECD, 2013, Schuman, 2013; Hofman, 2018:58).

Çin ekonomisindeki sosyalist refleksler, kaynakların piyasa aktörlerince dağıtımına onay verdikten sonra ekonomide gidişatı kontrol edemediğini görünce tekrardan devreye girmiştir. Bu dönemde birçok Ç menşeli marka kabul görmüştür. 2016 yılında On Altıncı BYKP'de büyümeyi arttıran sektörlerde inovasyon ve verimliliğin artırılması gerektiğinin savunulması, teknoloji ve bilim modernizasyonunun devam ettiğini

¹⁹ “Orta gelir tuzağı” kavramı ilk kez, Dünya Bankası'nın Doğu Asya Rönesansı: İktisadi Büyüme İçin Fikirler (2007) isimli raporunda kullanılmıştır. Bu raporda orta gelirli ülkelerin 20nci yüzyılda vuku bulan iktisadi değişimlere yeterince uyum sağlayamadığı vurgusu üzerinden şöyle bir tespit yapılmaktadır: Söz konusu ülkeler, ne ücretlerin düşük olduğu az gelişmiş / yoksul ülkelerle rekabet edebilmiştir; ne de yenilikçi sektörlerle sahip gelişmiş / zengin ülkeler sınıfına terfi etmeyi [yakınsama] becerebilmiştir. Bir başka ifade ile orta gelirli ekonomiler bu iki gelir grubu arasına sıkışıp kalmıştır. Orta gelirli ekonomilerin içinde bulunduğu bu durum, Dünya Bankası'nın raporunda orta gelir tuzağı olarak isimlendirilmektedir (Aydın ve Yalın, 2018).

göstermektedir. Nitekim 2017 yılında On Altıncı Ulusal Kongre’de “yeni çağ” olarak nitelendirilen Çin’in uzun dönem amaçları sosyalist modernizasyon temalıdır. Başka bir deyişle, Çin karakterinde bir sosyalizmin, ileri demokrasiyi tesis edecek yeni, gelişmiş, güçlü, demokratik, ileri kültür seviyesine ulaşmış, uyumlu ve güzel kelimelerinde tanımlanan "büyük modern sosyalist bir ülke" haline getirilmesi planlanmaktadır (Huanqiu, 2018; Shirk, 2018:26-29).

Çin ekonomisi 2003 yılında SPE’yi resmîyette kabul etmesinden sonra bir dizi reformlara başlamıştır ve ekonomide artık amaç büyüme ve inovasyondur. Ekonomik modelin belirlenmiş olması bu dönemde ekonomi politikalarında kararlı adımların atılabilmesine imkan sağlamıştır. Bir başka deyişle, sosyalizm-kapitalizm arasında gidip gelen ekonomi politikaları bu sayede düzene girmiştir. 1970’lerden itibaren uygulanan ekonomi stratejisi 2 yaklaşımı bir araya getirmektedir. Bunlardan birincisi, kamu güdümünde endüstriyel kalkınmayı esas alan “Doğu Asyalı Kalkınmacı Devlet”²⁰ modelidir. İkincisi ise esasen komünist modelin aşamalı olarak dönüştürülmesi ile ortaya çıkan merkezden planlanan ekonomiden pazar kurallarını ve piyasa ekonomisine geçişi esas alan, kapitalizmin Çin’in sosyalist ekonomisine uyarlanmış “Sosyalist Piyasa Ekonomisi” modelidir²¹ (Kroeber, 2017: 43-44).

²⁰ Doğu Asya Kalkınmacı Model için bkz Berger, 1988: 3-11.

²¹ Kroeber’e (2017) göre bu model “Leninci Kapitalizm” olarak adlandırılmalıdır. Her ne kadar ekonomide piyasa kurallarının geçerliliği kabullenilmiş olsa da hala ÇKP’nin egemenliği vardır ve bir karar/genelge ile eski uygulamalara dönülmesi mümkündür.

Tablo 3: Sosyalist Piyasa Ekonomisinin Güçlendirildiği Döneme İlişkin Temel Ekonomik Veriler: 2003-2020

Yıllık Ortalama	2003-06	2007-10	2011-14	2015-18	2019-20
1. GYH, Milyar USD	2 163	4 833	9 023	11 976	14 501
2. Büyüme Hızı, %	11.1	11.0	8.1	6.7	4.1
3. Para Arzı (M ₂) / GYH	152,98	162.36	183.22	201.55	204.63
4. PPP'ne göre GYH, Milyar USD	6 296	10 669	16 086	22 459	23 858
5. PPP'ne göre Büyüme Hızı, %	52.8	69.5	50.8	39.6	6.22
6. Enflasyon Oranı, Yüzde	4.34	5.55	3.34	1.98	0.95
7. İşsizlik Oranı, Yüzde	4.20	4.15	4.09	3.90	5.15
8. Reel Faiz Oranı, Yüzde	1.3	0.5	2.7	2.4	3.36
9. Tasarruf / GYH	45.2	50.6	49.6	46.1	44.6
10. İhracat / GYH	32.0	29.7	25.0	19.9	18.5
11. İhracatta Yerli Girdi Kullanımı, %	73.9	77.9	79.4	83.0	-
12. Döviz Kuru (\$)	8.18	7.03	6.28	6.56	6.90
13. Doğrudan Yabancı Yatırım / GYH	4.0	3.7	3.0	1.7	1.31
14. Reel Ücretler, USD	3 962	8 108	14 313	18 868	24 844
15. Kişi Başına GYH, USD	1 662	3 636	6 659	8 660	10 289
16. Kişi Başına GYH Artış Oranı, %	57.8	118.7	83.1	30.0	18.8
17. Gini Katsayısı	0.422	0.433	0.419	0.411	0.414

Kaynak: ▪ 1-8 için Worldbank China Database (2021); 9-13 için Worldbank China Database, (2021); China: National Bureau of Statistics, (2019); OECD, (2019); 14-17 için Worldbank China Database, (2021); NBS, (2019); SWIID, (2022)

SPE'yi güçlendiren reformlar döneminde ekonomi büyüme serüvenine devam etmektedir. 2003-06 yılları arasında GYH ortalama iki trilyon doların üzerindedir. GYH, bu yılları takip eden 2007-10 ve 2011-14 yılları arasında toplam dört kattan fazla büyümüş, dokuz trilyon doları aşmıştır. 2015-18 yılları arasında ise yaklaşık on iki trilyon dolara çıkmıştır. Bir diğer yandan, SPE döneminde GYH büyüme oranlarındaki düşüş göze çarpmaktadır. Başka bir deyişle, büyüme ivmesi yavaşlamıştır. 2003-06 yılları arasında yüzde 11.07 olan büyüme oranı süregelen yıllarda sürekli azalmış, 2015-18 yılları arasında yüzde 6.75 olmuştur. Yaklaşık on iki trilyon dolarlık bir ekonomide bu büyüme rakamları gayet büyük bir başarıdır fakat Çin'in SPE dönemi başında yakaladığı büyüme ivmesi yavaşlamaktadır (Bkz. Tablo 3).

SAGP verilerine göre ise Çin ekonomisi 2007-10 yılları arasında on trilyon dolardan fazla GYH'ye sahiptir. 2003-06 yılları arasında altı trilyon dolardan yüksektir. SAGP'ye göre

GYH rakamları da 2003-06 döneminden itibaren süregelen dönemlerde yaklaşık dört kat arttığını göstermektedir. SAGP'ye göre GYH ve SAGP'ye göre GYH büyüme oranlarına bakıldığında, Çin ekonomisinde reel sektörün büyüklüğü ve büyüme ivmesi görülmektedir (Bkz. Tablo 3).

Reel faiz oranlarının bir önceki döneme göre hayli düşük olmasına rağmen tasarruf oranlarının yüksekliği dikkat çekmektedir. 2003-06 yılları arasında ortalama 1.27 olan faiz oranında tasarrufların GYH'ye oranı yüzde 45.16 iken, 2007-10 yılları arasında ortalama yüzde 0.49'a düşmesine rağmen tasarrufların GYH'ye oranının yüzde 50.60'a çıkması sosyalist ekonomi modeline yakın anlayışın etkisini, bir başka deyişle Çin'e özgü kapitalist model olan SPE'nin pratiklerini göstermektedir. 2011-14 yılları arasında reel faiz oranı artmasına, 2.68 olmasına rağmen tasarrufların GYH'ye oranının yüzde 49.60'a düştüğü görülmektedir. Şüphesiz bunda 2013 yılında orta-gelir tuzağından kurtulmak için planlanan politikalar da etkili olmuştur. Ekonomide bu dönem, tasarruftan ziyade ekonomiyi canlandıracak tüketim ve yatırım harcamalarının arttığı dönemdir. 2015-18 yılları arasında reel faiz oranı 2.35 iken tasarrufların GYH'ye oranı yüzde 46.63'tür. Tasarruf oranlarındaki bu düşüşe bir diğer sebep de kaynak dağılımında piyasanın etkinliğinin kabulüdür. Ayrıca özel ekonomik bölgelerin güçlendirilmesi ve katma değerinin artırılması için yapılan harcamalar da tasarruf oranlarının azalmasında etkili olmuştur (Bkz. Tablo 3).

2003-06 yılları arasında ihracatın GYH'ye oranı yüzde 31,98'dir. Bu oran bir önceki döneme göre (2000-02) yüzde ondan daha fazla artmıştır. SPE'nin fiilen ekonomide tek söz sahibi olduğu kabul edildikten sonra ekonomide ihracat artmıştır. Fakat yıllar geçtikçe ihracatın GYH'ye oranı azalmaktadır. 2007-10 yılları arasında yüzde 29.66, 2011-14 yılları arasında yüzde 24.98, 2015-18 yılları arasında ise yüzde 20.25'tir. İhracatın GYH'ye oranla düşüşü iki şekilde açıklanabilir. Birincisi, ihracatın GYH kadar hızlı büyüyemiyor olmasıdır. Bir başka deyişle GYH'deki büyüme oranı ihracattaki büyüme oranından yüksektir ve ihracatın GYH'ye oranı bu sebeple azalmaktadır. İkinci sebep ise ihracatı yerli mal ve hizmetlerle üretme politikasıdır. 2003-06 yılları arasında ihracatın yerli katma değeri yüzde 73.92'dir. Bir başka deyişle, ihraç edilen mal ve hizmetlerin yüzde 73.92'si yerli mal ve hizmetlerden sağlanmaktadır. Bu oran 2007-10 yılları arasında yüzde 77.93, 2011-14 yılları arasında yüzde 79.39, 2015-18 yılları arasında yüzde 83.02'dir. İhracatın millileştirilmesi adına uygulanan bu politikalar da ihracatın

kısmi olarak azalmasına veya GYH'ye oranla daha yavaş büyümesine sebep olmuştur (Bkz Tablo 3).

DYY'lerin GYH'ye oranlarının da bu dönemde kademelli olarak azaldığı görülmektedir. 1993 yılında SPE'nin inşası ile başlayan DYY furyası bu dönemde azalmıştır. Bir diğer yandan GYH'deki muazzam artış da DYY'lerin GYH'ye oranının azalmasına sebep olmaktadır. 2003-06 yılları arasında yüzde 4.01 olan DYY/GYH oranı, 2007-10 yılları arasında yüzde 3.68, 2011-14 yılları arasında yüzde 3.04, 2015-18 yılları arasında yüzde 1.65 olmuştur. Özellikle 2015-18 yılları arasında DYY/GYH oranı önceki dönemlere göre hayli azalmıştır. Bunda özel ekonomik bölgelerin güçlendirilmesi politikası etkili olmuştur. Bu politika yeni özel ekonomik bölgelerin kurulmasından ziyade inovasyon ve yeni teknolojilerin AR&GE ile katma değerinin artırılmasını hedeflemektedir. Bu da DYY'lerin bu dönemde GYH'ye oranla önceki dönemlerden çok daha az bir orana sahip olmasını açıklamaktadır (Bkz. Tablo 1, 2 ve 3).

Bu dönemde para arzının GYH'ye oranının devam ettiği görülmektedir. 2000-02 yılları arasında GYH'ye oranla ortalama yüzde 140.69 olan para arzı, 2003-18 yılları arasında artmaya devam etmiş ve 2015-18 yılları arasında ortalama yüzde 203.39 seviyesine gelmiştir. GYH'deki muazzam artış da düşünüldüğünde bu oran ekonomide genişletici para politikaları ile iç piyasada, ikili anlaşmalarla, renminbi ile ticaret yapılmasını mümkün kılan dış piyasada etkinliğin artırılması hedeflenmiştir (Bkz Tablo 2, 3).

İşgücü reel ücreti 2003-06 yılları arasında bir önceki döneme göre yüzde 71.50 artarak 3961.8 dolar olmuştur. 2007-10 yılları arasında bir önceki döneme göre iki katından fazla artan işgücü reel ücreti (8108 dolar), 2011-14 yılları arasında 14313.2 dolara çıkmıştır. 2010 yılı itibariyle büyüme ivmesi azalmaktadır fakat büyümeye devam etmektedir. Nitekim 2015-18 yılları arasında işgücü reel ücreti artışı devam etmiş ve 18868 dolar olmuştur (Bkz. Tablo 3).

İşgücü reel ücretindeki artışa paralel bir gelişme KBGYH'de de görülmektedir. 2000-02 yılları arasında ortalama 1053,66 dolar olan KBGYH, 2003-06 yılları arasında bir önceki döneme göre %57,78 artarak 1662,49 dolar olmuştur. En yüksek büyüme 2007-10 yılları arasındadır. 2007-10 yılları arasında ortalama 3636,24 dolar olan KBGYH bir önceki döneme göre %118,72 artmıştır. Büyüme oranı takip eden yıllarda 2007-10 yıllarındaki oranlara yaklaşmamıştır. 2011-14 yılları arasında 6659,27 dolar olan KBGYH bir önceki

döneme göre %83,41 artmıştır. 2015-18 yılları arasında ise KBGYH 8660,52 dolar olmuştur ve bir önceki döneme göre %30,05 artmıştır. 2019-20 yıllarında koronavirüs salgınının etkisiyle büyüme oranı satın alma gücü paritesine göre [39,6'dan 6,22'ye] ve reel nominal hespalamada azalmıştır [6,7'den 4,1'e]. Ülkelerin dışa kapanması ve ticari faaliyetlerin, karantina dolayısıyla sınırların kapatılması neticesinde, azalması halihazırda azalan İhracat/GYH oranının daha da azalmasına sebep olmuştur. İşsizlik oranının %1'den aşağıda tutulabilmesi 2019 yılı verileri sebebiyle olsa da ÇHC, koronavirüs salgını sürecinde büyümeyi sürdürebilen sayılı ülkelerden biri olmuştur (Usman, 2020: 3; Tablo 3).

SPE döneminde İşgücü reel ücretlerinin artışı ve KBGYH artışı devam etmektedir, fakat bir diğer tarafta gelir adil dağılımı sorunu hala çözülebilmemiş değildir. Bir diğer ifadeyle, kişi başına gelir miktarı artmış; fakat ekonomik büyümeden elde edilen refah artışı itibariyle düşük gelirli grup daha az faydalanmıştır. 2003-06 yılları arasında Gini katsayısı 2000-02 yıllarına göre artarak 0,392'den 0,422'ye çıkmıştır. Bu artış 2007-10 yıllarında da devam etmektedir. Gini katsayısı 2007-10 yılları arasında 0,433 olmuştur. Uyum toplumu uygulamalarının gecikmesi ve global krizin de etkisiyle ekonomide gelirin adil dağılımı adına uygulanan politikaların etkisi bir sonraki dönem itibariyle, 2011 yılında başlamıştır. 2011-14 yılları arasında Gini katsayısı 0,419'a, 2015-18 yılları arasında ise 0,411'e düşmüştür. Fakat bu veriler SPE'nin inşası döneminden ve Piyasa arayış dönemi verilerinden yüksektir. Çin'in kendi kültürüne özgü kapitalist ekonomik uygulamaları gelirin daha adaletsiz dağılmasına sebep olmuştur (Bkz. Tablo 3).

BÖLÜM 3: ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN GÜNÜMÜZ HEGEMON GÜCÜ ABD İLE İLİŞKİLERİ

Yükselen güç olarak kabul edilen ÇHC’nin hegemonik güç olabilmesinin incelenmesi, mevcut hegemon olan ABD’nin ekonomik, siyasi ve askeri gücüne yakınsaması ile açıklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, günümüz hegemon gücü ABD ile ÇHC arasındaki ilişkinin analiz edilmesi gerekmektedir. ÇHC son yıllarda gittikçe daha önemli bir devlet haline gelmiştir. Hegemon güç olma ihtimali ile ilintili olan uluslararası para ilişkilerinde ne tür bir güç elde edeceği, ekonomik-siyasi alanda öncelikleri ve tercihleri bu bölümde incelenecektir. ÇHC’nin kısa ve uzun vadeli planları içerisinde ABD’nin yeri ve ABD’nin günümüz şartlarında hegemonik gücünü zayıflatabilecek para ve iletişim gelişmeleri incelenecektir (Helleiner ve Kirshner, 2017: 13-15, Arrighi, 2009: 16,21).

Batı’nın yükselen kapitalizmi sömürgeci aşamaya ulaştığında iki medeniyetin karşılaşması gerçekleşmiştir. 1839 Afyon Savaşları ve 1842 Nanjing Antlaşması, ÇHC için birçok açıdan bir ilki temsil etmektedir. İlk defa tabiiyet (Haraç Sistemi) ilişkisi içinde yer almayan yabancılarla yaptığı savaşta yenilmesi sonucunda, diplomatik ilişkilerde muhatabını eşit kabul etmek zorunda kalmıştır. Yapılan barış antlaşmalarının ÇHC’in içişlerine müdahale edebilecek maddeleri içermesi ve bu anlaşmalarla, Batılı güçlerle bir bağımlılık ilişkisine girmesi ÇHC’nin ilk defa eşit düzeyde diplomatik ilişki geliştirmesini ve yerel yönetimde tavizler vermiştir (Ergenç, 2019: 656-657; Kissinger, 2016: 243-251). ÇHC, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren diğer ülkelerle diplomatik ilişkilerinde kendi faydasını öncelemek yerine ortak paydada/kazançta buluşmak zorunda kalmıştır. Geliştirdiği ilişkiler neticesinde uluslararası meselelerde etkinliği artmış ve günümüzde etkin politikalar izleyebilecek bölgesel güç haline gelmiştir.

ÇHC’nin artan etkisi bir dizi farklı ama birbirine bağlı güç birimlerine dayalı olmuştur. Bunlar arasında tartışmasız en önemlisi ekonomik gücüdür, bu güç onun çok daha büyük kültürel ve ideolojik etki -yumuşak güç- sahibi olmanın koşullarını yaratmanın yanı sıra, askeri kapasitesindeki/gücündeki artışın koşullarını da oluşturmaktadır. Hegemonik uluslar evrensel bir liderlik, etki, çekim, bastırma, ikna etme, diğer ulusları zorlama ve yatıştırma politikaları geliştirmek zorundadır. Ve diğer ulusların ister gönüllü ister gönülsüz, hegemonik ulusun üstünlüğünü ve onunla bağımlılık ilişkisini kabul etmeleri

de dahil, kabul edecekleri bir dünya görüşü öngörebilmeleri gerekir. ABD’de gördüğümüz gibi, bu politikaları gerçekleştirmek, ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel güçlerin bir araya getirilmesine dayanmaktadır. Bu sürecin ÇHC için halihazırda -her ne kadar henüz çok erken bir evresinde olsa da- başladığını söylemek gerekmektedir (Jacques, 2016: 622; Hıraoğlu, 2012: 34).

ABD’nin söz sahibi olduğu kapitalist dünya sistemi bir “dünya ekonomisi” olarak işlemektedir, içerisinde tek bir hakim siyasi yapının bulunduğu bir “dünya imparatorluğu” yerine çeşitli siyasi yapılar bulunmaktadır. Bu özelliğine binaen ÇHC’nin hegemonik güç olma ihtimalinin analizinde dünya ekonomisindeki yeri ve öneminin yanı sıra ABD ile ilişkilerinin de analiz edilmesi gerekmektedir. ÇHC-ABD arasındaki ekonomik ilişkiler üç temel dinamik üzerinde analiz edilmektedir. Bunlar: iki ülke arasındaki ihracat-ithalat oranları -birbirlerine ekonomik bağımlılıkları/birbiriyle ekonomik ilişkilerinin hacmi (ticaret hacmi)-, ÇHC’nin mevcut ekonomik düzende ABD ile üretim ve sermaye ilişkileri -ABD’ye üretici ve finansör olması, ABD’nin tedarik zincirinde ÇHC’nin yeri ve önemi- ve ÇHC’nin -ABD’nin hakimiyetindeki- dolar üzerindeki etkisidir (Henning, 2006:2; Li, 2017:8).

3.1. ÇHC-ABD Arasındaki Ekonomik İlişkiler

ÇHC-ABD arasındaki ekonomik ilişkiler, küreselleşmenin getirisi olan, uluslararası ekonomik yapının birer parçası olma gerekliliği göz önüne alınarak, “karşılıklı bağımlılık” temelinde analiz edilmelidir. Özellikle 1970’lerden itibaren uluslararası ekonomik düzende yaşanan değişimler, kapitalizmin etkisiyle çok uluslu şirketlerin artan rolü, uluslararası ekonomi-politik analizlerde yeni bir alanın/literatürün oluşmasına sebep olmuştur (Keohane ve Nye, 2012:2-7). ÇHC-ABD arasındaki ekonomik ilişki de “karşılıklı bağımlılık” ifadesini yansıtmaya itibariyle konumuza örnek teşkil etmektedir.

Küreselleşme, genel kabul gören uluslararası ekonomi politikalarına uyum sağlama, günümüzde ABD’nin söz sahibi olduğu bir yapının parçası olmayı gerektirmektedir. Küresel bilgi ve inovasyon ağını ABD yönetmekte/şekillendirmektedir. Bilgi çağı olarak nitelendirilen günümüzde en büyük meta aracı olarak inovasyonu sağlayan araç, AR&GE yatırımlarını destekleyecek maddi yeterlidir. ÇHC-ABD arasındaki ilişkinin ekonomik ilişkileri, firmalar bazında bilgi iletişimini de beraberinde getirmektedir. Bu sebeple iki

ülke arasındaki ticaret hacmi önemli parametrelerden biridir (Keohane ve Nye, 2012: 231).

Tablo 4: ÇHC'nin ABD ile Mal Ticareti Verileri: 1985-2001

Yıllık Ortalama*	1985-88	1989-92	1993-96	1997-2001
İhracat	5 859	17 981	41 846	83 562
İthalat	3 870	6 065	10 448	15 116
Ticaret Fazlası	1 989	11 916	31 398	68 446

Kaynak: US – Foreign Trade: Trade in Goods with China (2019)

*: Milyon dolar

1980'li yıllar ile bir yandan devletler, ekonomik yapılar ve kültürler arasında diğer yandan bireyler arasındaki ilişkilerde “yaygınlaşma”, “derinleşme” ve “hızlanma” (özetle adım adım küreselleşme) süreçleri teşekkül etmeye başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren serbest pazar ekonomisinin dünya çapında kabul görmesi, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile Soğuk Savaş'ın sona ermesi iki kutuplu dünya düzeninin aşınmasına sebep olmuştur. Kültür, iletişim ve bilişim sektörlerinde ortaya çıkan reformlar açısından coğrafi mesafelerin kısılması ile küreselleşme, son derece önemli bir değişim ve dönüşüm süreci ortaya çıkarmıştır (Köksoy, 2011:11).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın bitişiyle ortaya çıkan Rusya Federasyonu'nun büyük oranda ülke içerisindeki sorunları çözmeye çalışması, 1991-2000 yılları arasında ABD'nin hareket serbestisini çok büyük bir oranda artırmıştır. Bu süreç, tek süper güç olarak küresel bir imparatorluğa evrilmesini hızlandırmıştır. ABD'nin küresel hegemonyasının pekiştiği bu dönem ÇHC açısından dünya ile ilişkilerinin ve ticaretinin de arttığı dönem olarak karşımıza çıkmaktadır (Strayer, 2001:385).

ABD Başkanı Reagan'ın 1984'ün Nisan ayında Çin'i ziyaret etmesi, iki ülke arasındaki iş birliğinin artması adına önemli adımlardan biri olmuştur²² (Kan, 2007: 4-5). İki ülke arasındaki ekonomik ve politik ilişkiler 1989 Tiananmen Meydanı olaylarına kadar olumlu bir atmosferde geliştirilmiştir. Tiananmen Meydanı'nda halka kaba-kuvvet ile

²² Reagan dönemi itibarıyla ÇHC-ABD ilişkileri ilk olarak nükleer iş birliği anlaşması ile başlamıştır. 23 Temmuz 1985'te Enerji Bakanı John Herrington tarafından imzalanmış ve ertesi gün Kongre'ye sunulmuştur. Anlaşma, bazı maddelerle ilgili yönetim içerisinde çıkan fikir ayrılıklarından dolayı, ancak 13 yıl sonra 1998 yılının mart ayında Clinton yönetimi tarafından uygulamaya koyulmuş olmasına rağmen 1984 itibarıyla iki ülke arasında ilişkilerin bir ileri safhaya taşınmasına ön ayak olmuş, ticaretin gelişmesini sağlamıştır (Detaylı bilgi için bkz Kan, 2007).

müdahale edilmesinden dolayı politik ilişkiler zarar görse de ticaret hacmi artmaya devam etmiştir. ÇHC, ABD ile ticaretinden 1985-88 yılları arasında yıllık ortalama 1,989 milyar dolar, 1989-92 yılları arasında ise yıllık ortalama 11,916 milyar dolar ticaret fazlası gelir elde etmiştir (Bkz. Tablo 4).

1993'te yeni seçilmiş Başkan Clinton, ÇHC'ye ilk olarak 1980'de verilen En Çok Kayırılan Ülke (EKÜ) statüsünü ülkenin -Tiananmen Meydanı'ndan beri gündeminde olan- insan hakları konusunda kaydettiği iyileşmelere bağlama kararı almıştır. Ne var ki, EKÜ statüsünün reddinin ABD'nin ihracatına zarar vereceğini ama insan hakları politikasını pek etkilemeyeceği yönündeki baskılar karşısında Clinton 1994'te geri adım atarak iki konunun gelecekte birbirine bağlanmayacağını ilan etmiştir ve iki ülke arasındaki ticaret herhangi bir kurala/kıstasa bağlı olmadan, sorunsuz bir şekilde devam etmiştir (Noland, 1996).

1993'te Seattle'da gerçekleşen, Jiang Zemin ve Clinton'ın bir araya gelmesini sağlayan APEC²³ toplantısı, 1989'dan bu yana iki ülke arasındaki en üst düzey temas olmuştur. Bundan sonraki iki ülke arasındaki görüşmeler artmıştır. Soğuk savaş sonrasında tek kutuplu dünya tahakkümünü tesis etmeye çalışan ABD, ilişkilerde ekonomik çıkarlarını ön planda tutmuş, ÇHC buna itiraz etmemiştir. ÇHC ve ABD, ekonomik ilişkilerini geliştirme/ticaret hacimlerini artırmaya devam etmişlerdir (Wu, 1997: 105-107).

1990'ların sonlarındaki Asya Finans Krizi'nde, diğer yükselen Asya ekonomilerindeki büyük oranlı devalüasyonlara rağmen ÇHC'nin sabit dolar kurunu korumaya devam etmesinin de bir getirisi olarak bölgedeki önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Bu durum ABD'nin tutumunda etkili olmuş, Clinton sonrası ABD hükümetleri ÇHC'de siyasi reformları desteklemenin en iyi yolunun küresel ekonomiyle ilişkilerinin geliştirilmesi olduğunu kabul etmişlerdir (NEI, 2010). Bu açıdan düşünüldüğünde 1993-96 yılları arasındaki yıllık ortalama ticaret fazlası daha anlamlı hale gelmektedir. ÇHC bu dönemde ABD ile ticaretinden yıllık ortalama 31,398 milyar dolar ticaret fazlası gelir elde etmiştir (Bkz. Tablo 4).

²³ 1989 yılında kurulan Asia-Pacific Economic Cooperation/ Asya Pasifik Ekonomik İş Birliği Örgütü, 21 üyeye sahiptir. Bölgesel kalkınma, ekonomik, ticari yatırım, iş birliği konularında dayanışma sağlamak için APEC üyesi ülkelerin başkanlarıyla gerçekleştirilen toplantılar düzenlemektedir. Detaylı bilgi için bkz. APEC – <https://www.apec.org/About-Us/About-APEC/>

ÇHC, kendisini uluslararası sermaye piyasalarına açma konusunda her zaman temkinli olmuştur ve uyguladığı kontrollerin kendisini Asya finans krizinden ve 1990'ların ortalarından bu yana küresel finansı sarsan bir dizi krizin kargaşasından koruduğunu anlamıştır. Asya'da kopan kriz, temkinli ÇHC ekonomisini bu açıdan diğer Asya ülkelerine nispeten çok daha az etkilemiştir. Bölgesel kriz olarak bakıldığında dahi ÇHC'ye sınırlı etkisi olmuştur. ÇHC bu dönemde uluslararası piyasayla hareket etmenin ve küresel ekonomik konsensüse bağlı olmanın önemini idrak etmiş, krizin ABD ile ticaretini etkileyemesine engel olmuştur. 1998-2001 yılları arasında ÇHC, ABD ile ticaretinden yıllık ortalama 68,445 milyar dolar ticaret fazlası gelir elde etmiştir (Walter ve Howie, 2011:3; Wang: 1999:551; Bkz. Tablo 4).

Tablo 5: ÇHC'nin ABD ile Mal Ticareti Verileri: 2002-2020

Yıllık Ortalama*	2002-05	2006-09	2010-13	2014-18	2019-20
İhracat	179 445	310 841	407 593	491 798	442 754
İthalat	31 529	63 960	107 074	121 014	115 466
Ticaret Fazlası	147 916	246 881	300 519	370 784	327 288

Kaynak: US – Foreign Trade: Trade in Goods with China (2021)

*: Milyon dolar

2000'lerin başlarından itibaren ÇHC, RMB'nin kontrollü şekilde revalüe edilişiyle/değerinin artırılmasıyla finansal liberalleşmeye yönelik mütevazı adımlar içeren - ABD'nin sisteme uyumdan kaynaklanan ödev ve maliyetleri diğer ülkelere yükleme isteğine dair kaygıları göz önünde bulundurarak- temkinli bir yol izlemiştir. Bir diğer yandan 2000'lerden itibaren hükümette hakim olan büyüme politikası, hızlı ekonomik büyüme için mümkün olan en kısa zamanda çokça insanın tarım dışı istihdama geçirilmesi, bu sayede daha fazla katma değer üretilmesi ve bu katma değerın sanayi kollarında kullanılması ile yeni teknolojilerin - AR&GE planlarının- hayata geçirilmesidir. 2000 yılı itibariyle ÇHC'e, üretim bandında inovasyon merkezli ürünlerin yer almasını hedef edinmiş, yerli patente sahip, ÇHC'de icat edilmiş veya geliştirilmiş ürünlerin ihracatının yapılması istenmektedir (Kroeber, 2017:59; Walter ve Howie, 2011:3).

ÇHC, “Çin’de üretilmiştir” modelinden “Çin’de inove edilmiştir” modeline geçiş yapmak istemektedir. Bu anlamda, Çin, dış teknolojiye olan bağımlılığını mutlak surette ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Program kapsamında belirlenen “yerli inovasyon, öncelikli

alanlara herkesten önce erişme, kalkınmanın sağlanması ve geleceğe liderlik etme” gibi amaçlar, temel politika hedeflerini ifade etmektedir (Morrison, 2019:33-34). Bu tür yatırımlar şüphesiz ihrac ürünlerine teveccühü de arttırmıştır. 2000 sonrasında sanayi ürünleri ihracatının hammadde ihracatından daha fazla olduğu gözlenmektedir. Nitekim ÇHC, ABD ile ticaretinden 2002-05 döneminde yıllık ortalama 147,916 milyar dolar ticaret fazlası gelir elde etmiştir. Bu dönemden sonra -2005 tarihinden itibaren- dış ticaret gelirindeki artış hızı yavaşlamaya başlamıştır (Bkz. Tablo 5).

Burada dikkat edilmesi gereken husus 2008 Finansal Krizi’nin iki ülke arasındaki ticareti etkilemesidir. ÇHC’nin ABD’ye ihracatındaki artış ABD’den ithalatındaki artıştan daha fazladır. Bir diğer ifadeyle, 1998-2001 yılları arasında ortalama 83,562 milyar dolar olan ihracat %114,7 artarak 179,445 milyar dolar olurken, ithalat 15,116 milyar dolardan %108,6 artarak 31,529 milyar dolara çıkmıştır. ÇHC, ABD’den 2006-09 yılları arasında ortalama 246,881 milyar dolardan fazla dış ticaret geliri elde etmiştir; fakat ticaret fazlası artışı bir önceki dönemin %66,91’i kadardır. Bir başka deyişle, 1985-2005 yılları arasında dönemsel olarak en düşük %116,11 artış gözlenen ticaret fazlası bu dönemde ABD’de çıkan finansal krizin de etkisiyle yavaşlamıştır (Bkz. Tablo 5).

Kriz sonrası 2010 yılına gelindiğinde AB’de euro krizinin patlak verdiği görülmektedir. 2008-kriz döneminde, ABD’nin ithalat ve ihracatında mali sıkıntılardan kaynaklı hem kamu hem de özel sektör işlemlerinde kısmi bir daralma olduğundan, iki ülke arasındaki ticaret ABD lehine/ÇHC’nin aleyhine bir azalma göstermiş, ancak 2010’dan itibaren artmaya devam etmiştir²⁴. ABD, ticaret açığının ÇHC’nin adil olmayan ticaret uygulamalarından kaynaklandığı iddiasında bulunurken, ÇHC’li yetkililer de durumun, ABD’nin düşük birikim oranından, bütçe açığından ve düşük kaliteli, yüksek fiyatlı ve satış sonrası desteği yetersiz olan ihrac ürünlerinden kaynaklandığını söylemektedirler. Bir diğer ifadeyle ÇHC’li yetkililer, ABD’nin bu açığı kapattıklarını, küresel üretim zincirinin önemli bir unsuru olarak ABD’nin suçlayıcı tavrının kabul edilemez olduğunu söylemektedirler (Kim vd, 2014: 72).

2010 yılı sonrası verileri bu ifadeyi desteklemektedir. ÇHC 2010-13 döneminde ABD ile ticaretinden yıllık ortalama 300,519 milyar dolar, 2014-18 yılları arasında yıllık ortalama

²⁴ ABD dış ticaret verileri için Bkz. US Census Bureau – U. S. International Trade Data <https://www.census.gov/foreign-trade/data/index.html>

370,784 milyar dolar, 2019-20 yıllarında ise ortalama 327,288 milyar gelir elde etmiştir (Bkz. Tablo 5). ABD-ÇHC arasında her ne kadar çekişme devam etse de ABD, ÇHC'yi -en büyük ve ucuz ürün tedarikçisi olarak- kaybetmek istememektedir; ÇHC de ABD'nin mal ve hizmet talebine büyük oranda bel bağlamış olan ekonomisinde olası bir ticaret kaybını göze alamamaktadır²⁵. Buna 2008 Finansal Krizi örnek verilebilir. Kriz ABD modelinin derin kusurlarını ortaya sererek ÇHC'de, kendisini ABD ekonomisine bu kadar sıkı sıkıya bağlayan ve ülkeyi ABD dolarının bu denli büyük bir hissedarı haline getiren kalkınma modeli konusunda 'alıcı pişmanlığı' nı tetiklemiştir. Kriz aynı zamanda ÇHC'li seçkinlerin küresel finansal ekonomiye açık olmanın riskleri konusundaki (halihazırda zaten güçlü olan) şüphelerini arttırmış ve yalıtım/içe kapanma çağrılarını pekiştirmiştir (Kirshner, 2017:179-180). Verilerden anlaşılacağı üzere, karşılıklı bağımlılık ile sağlanmış olan saadet zinciri, ABD-ÇHC ekonomilerinin bir bütün olarak -bir elmanın iki parçası misali- incelenmesini gerekli kılmaktadır.

3.2. ÇHC'nin ABD Ekonomisindeki Üretici/Finansör Rolü

Yükselen güçler genellikle ciddi miktarda merkez bankası rezervleri biriktirirler; ayrıca zaman içinde paraları ticarete, finans piyasalarında veya diğer ekonomilerin rezervlerinde önemli uluslararası roller oynamaya başlayabilir. Bol miktarda rezerv ve uluslararasılaşmış bir para birimi, arzu edildiği takdirde ülkenin kriz anlarında son fon mercii, diğerleri için bir likidite kaynağı olmasını sağlar. Son kredi mercii rolünün gönüllü olarak kabul edilmesi de başarılı bir uyum sürecinin göstergesi olarak kabul edilebilir. ÇHC, dünyanın atölyesi sıfatıyla muazzam miktarlarda ihraç malı imal ederek veya montajını yaparak Japonya ve Suudi Arabistan'ın en iyi zamanlarındakini dahi aşan ticaret fazlalarına sahip olmuştur. Bugün Çin tekstil ve konfeksiyondan rüzgar türbinlerine ve güneş panellerine kadar her şeyi satmaktadır (Cohen, 2017: 34).

ÇHC, üretim ağıyla ABD'nin de gözde üretim sahalarından bir tanesidir. Gerek hammadde üretimi gerek ise ucuz işgücü ile girdi maliyetlerinin ABD'den daha az olması sebebiyle üretim bandının/ürün tedarik zincirinin büyük bir kısmını karşılamaktadır. Üretimde maliyet fırsatı sebebiyle ÇHC, dışarıdan yatırım almaktadır. Yurtdışından yatırım yapanlar maliyet acantajını göz önünde bulundurarak ÇHC'de girişim başlatarak

²⁵ Bu konu bir alt başlık halinde detaylı inceleneceğinden dolayı açıklama gereği duyulmamıştır.

ürün üretmektedir. ABD vatandaşlarının firma sahibi olduğu, üretimini ÇHC’de yapan büyük firmalar/markalar şunlardır:

KFC, General Motors, Apple, Nike, Starbucks, Microsoft Windows, Gillette, Coca-Cola, Intel, Harley Davidson, Levi Strauss, New Balance, Hewlett Packard (HP), McKesson Corporation, Ford Motor Company, Valero Energy Corporation, General Electric Company, General Motors Company (GM), Chevron Corporation, Exxon Mobil Corporation, Wal-Mart Stores (Saestric,2019; Sauter, 2013; China Daily, 2014).

Pek çok büyük ABD şirketinin ÇHC’deki montaj hattı üretimine gittikçe daha çok bel bağlamaları da büyük şirketler arasında ÇHC ile ticari bir anlaşmazlıktan kaçınma eğilimi doğurmuştur. 2008’den bu yana, Obama yönetiminin ABD’nin ÇHC’den ihracatını iki katına çıkarma hedefi de ABD’deki ticaret yanlılarının ellerini güçlendirmiştir (NEI, 2010). Krantz’ın (2016) kendi saha araştırmalarına binaen sunduğu raporda ÇHC’nin ABD’deki büyük firmalara ortak olmaya veya girişim sahibi olmaya çalıştıkları gözlenmektedir. S&P’nin Global Market Intelligence bürosunda çalışan bir uzmandan aldığı bilgiye dayandığı çalışmada, 2016 yılında ÇHC’li yatırımcılar tarafından ABD firmalarına ortak olmak için 39 milyar dolar bütçe ayrıldığını açıklamıştır. Bu firmalar arasından en büyük piyasa hacmine sahip ilk 11’i ise şunlardır:

Starwood Hotels, Smithfield Foods, Ingram Micro, GE Appliances, Terex, Legend Pictures, AMC Entertainment, Fairchild Semiconductor, Devon Energy, Activision Blizzard, Waldorf Astoria New York (Krantz, 2016).

Morris (2017) ise ÇHC’li yatırımcılar tarafından satın alınan ve ABD’de faaliyet gösteren 10 büyük firmayı açıklamıştır. Bu firmalar ABD’deki günlük hayatı etkileyebilecek düzeyde piyasada söz sahibidirler ve yazarın yorumuna göre hisseleri satanlar bunun farkında değildirler veya bu durumun bir sorun oluşturabileceğini düşünmemektedirler. Bu firmaların isimleri şu şekildedir:

Chicago Stock Exchange, AMC Entertainment*, Smithfield Foods*, Legendary Entertainment Group, General Electric Appliances, The Waldorf Astoria*, Strategic Hotels & Resorts, Riot Games, Ingram Micro, Motorola Mobility’dır²⁶ (Morris, 2017).

²⁶ *: Krantz’a (2016) göre yatırım yapıldığının belirtilmesi sonrasında 2017 yılında, Morris’in açıklamasına dayandırılarak, ÇHC’li firmalar tarafından satın alındığını bildirilen firmalardır.

İki ülke arasında ticaretteki olumlu atmosfer ÇHC-ABD arasındaki ticaret savaşları ile yeni bir döneme girmiştir. 1 Mart 2018 günü ÇHC'den ithal edilecek olan metale %25, alüminyuma ise %10 vergi getirilmesiyle ÇHC-ABD ticari savaşları başlamıştır. Bu kararı takiben 6 Temmuz 2018'de ÇHC'den ithal edilen 800'den fazla ürüne %25 ek vergi getirilmesi kararıyla savaş farklı bir boyuta taşınmıştır. ÇHC yetkilileri ticaret savaşının gereksiz olduğunu dile getirdikleri açıklamalarında ayrıca ABD'nin ÇHC'yi üretimde kullanılası ülke olarak görmek istediği gerekçesiyle uluslararası kamuoyuna şikayetlerini bildirmişlerdir. Bir diğer yandan ticaret savaşları adı altında ABD'nin, ÇHC'nin inovasyon alanında ilerlemesini engellemeye çalıştığı ÇHC yetkilileri tarafından da dile getirilmiştir (Levitz, 2018; Swan, 2018; Huanxin, 2018).

ABD'nin başlattığı ticaret savaşına ÇHC'nin karşılık vermesiyle ikili restleşmeler 2020 yılının ocak ayına kadar sürmüştür. 15 Ocak 2020 tarihinde ilk anlaşma ile ticaretin kaldığı yerden devam etmesini öngören müzakerelerin ilk adımı atılmıştır (USTR, 2020). Karşılıklı restleşmeler yerini “karşılıklı bağımlılık” gereğince yumuşamaya bırakmıştır. ABD, ÇHC'nin sahip olduğu ABD Hazinesine ait tahvillerin ve üretim zincirindeki öneminin bilincindedir ve radikal kararlar almaktan kaçınmıştır. Bir diğer ifadeyle ABD, katma değer oluşturan firmalarının üretimini büyük bir kısmını ÇHC'de yaptırmaktadır, ÇHC'ye borcunu hazine bonoları ile ödemektedir ve hükümet borçları bu yolla finanse edilmektedir. ÇHC biriktirdiği rezervleri (altın hariç) ve ABD Merkez Bankası Bonolarını ABD'ye karşı bir silah niteliğinde kullanabilecektir zira dolar rezervleri ve ABD Hazine Bonosu bakımından oldukça zengin ve söz sahibi bir ülkedir (Borzykowsky, 2018). ÇHC'nin sahip olduğu rezerv miktarı ve ABD Hazine Bonosu miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 6: Yabancı Para Rezerv Miktarı

Yıllık Ortalama	Rezerv Miktarı*
1980-85	10,7
1986-90	18,7
1991-95	430
1996-2000	145
2001-05	470
2006-10	1 966
2011-15	3 516
2016-18	3 094
2019-20	3 182

Kaynak: World Bank - Total reserves minus gold (2021)

*: Milyar dolar

Tablo 7: ABD Hazine Bonosu Miktarı

Yıllık Ortalama	Hazine Bonosu*
2000-03	104
2004-07	352
2008-11	984
2012-15	1 245
2016-18	1 123
2019-20	1 070

Kaynak: US – Department of the Treasury (2021)

*: Milyar dolar

ÇHC hükümeti bugüne kadar çok büyük ölçüde kapitalist ekonomik düzenin destekleyicisi olmuştur. Büyük dolar rezervleri biriktirerek dolar temelli uluslararası para düzenini desteklemiştir. 2008 küresel finans krizinde kimileri, bir ihtimal “ABD’nin 1997-8 Doğu Asya krizini daha da derinleştirmesinin intikamını almak üzere”, ABD’deki yatırımlarından çekilebileceği tahmininde bulunduklarında da ÇHC, beklenilen aksine rezerv birikimlerini artırmaya devam etmiştir. “Yumuşak Güç” olduğunu her platformda dillendiren ÇHC, uluslararası ticaretten kapitalizm sayesinde elde ettiği geliri göz ardı etmemiş, kapitalist sisteme bağlılığını her hamlesinde göstermiştir (James, 2009:224-225).

ÇHC’nin rezerv biriktirmesinin “ulusal güç ve güvenliğin korunması” –bir diğer açıdan da rejimin güvenliği- açısından önemli olduğuna dair yaygın ve hakim bir görüş vardır. Rezerv birikiminin, 1997-8 Asya Finans Krizi’nden çıkarılan derslerin sonucu olduğu belirtilmektedir. 1997-8 döneminde ekonomik sıkıntılarla başa çıkamayan ülkelerin en hazırlıksız oldukları politika olan rezerv biriktirme politikasına önem vermekte, küresel kapitalist sistemin temsilcisi olan ABD’nin bu yapı içerisindeki önemini de idrak etmiş bir şekilde politikalar geliştirmektedir. Geçmişinden ders alan ve iktisadi çıkarımlarda bulunan, bunun yanında geleceğe yönelik kendisini garanti altına alan bir ekonomi politikasıyla kapitalist dünya düzeninde örnek teşkil etmektedir (Wang, 2012’den aktaran Kirshner, :28-29).

Steinberg ve Shih (2012) ise, ucuz işgücü barındıran ve ihracata yönelik imalat sanayiinin, ayrıca rekabetçi döviz kurunun korunması adına ÇHC'nin geniş rezervler biriktirdiğini belirtmektedir. Bir diğer ifadeyle, ucuz işgücü ile ülkesine yatırım çeken, ihracat temelli üretim yapısına sahip olan ÇHC, olası bir kur şokunda müdahale edebilmek için dolar rezervlerini artırmaktadır. Dolar rezervi kur değerlerini belirli bir seviyede tutmaya yaradığı nispette enflasyon riskini de bertaraf etmektedir. İthal ürün/ara ürün veya hammaddelerin bu yolla maliyetleri düşürülebilmektedir (Steinberg, 2012: 1414-1418). ÇHC'nin 1980-85 yılları arasında ortalama 10 milyardan fazla olan dolar rezervi 2016-18 yılları arasında ortalama 3 trilyon 93 milyar dolara çıkmıştır. Tablodan da görüleceği üzere rezerv birikimi 2011-15 yılları arasında maksimum seviyesine çıkmış (3 trilyon 515 milyar dolar) 2016-18 yıllarında ise rezerv miktarı ortalama 3 trilyon 93 milyar dolara gerilemiş, 2019-20 yıllarında ortalama döviz rezervi artmış ve 3 trilyon 182 milyar dolara çıkmıştır. (Bkz. Tablo 6).

ABD'nin finansörü olarak ÇHC, ABD'den borçlarına karşılık Hazine Bonosu almaktadır. Bu sayede ülke içerisinde döviz kuru arzının artışını engellemekte ve parasının değerlenmesini/kur değerindeki olası düşüşü de kontrol altında tutmaktadır. 2000-03 yılları arasında ortalama 104 milyar dolar olan borç (bir diğer ifadeyle ÇHC'nin sahip olduğu ABD Hazine Bonosu) 2016-18 yılları arasında 1 trilyon 112 milyar dolara çıkmış, 2019-20 yıllarında ortalama 1 trilyon 70 milyar dolara gerilemiştir (Bkz. Tablo 7). Burada dikkat edilmesi gereken husus iki tabloda da 2011-12 yıllarından sonra ÇHC'deki strateji/politika değişikliğidir. Tablolardan da görüleceği üzere bu tarihlerden sonra ÇHC rezerv ve ABD Hazine bonosuna dair strateji/politikasını değiştirmiş ve borç-rezerv miktarlarını belirli bir seviyede tutmayı hedeflemiştir (Bkz. Tablo 6 ve 7).

Rezerv birikiminin belirli bir seviyede tutulmasına yönelik politika tercihi düşünüldüğünde birikimlerin, ÇHC'nin ekonomi politikasındaki özerkliğini başka bir açıdan aşındırdığını düşünen politikacılar akla gelmelidir. Büyük rezervler, 2007'den bu yana gelişmelerin de gösterdiği gibi, ÇHC'nin ABD'de ve avro bölgesindeki makroekonomik, finansal ve düzenleme politikaları kararlarına bağımlılığını artırmıştır. Bu bağımlılık, ÇHC'nin kendi tasarruflarının büyük bir kısmını yabancı dövizlerdeki borç araçlarında tutmasının getirdiği kredi ve piyasa (yani fiyat) riski biçimini almıştır (Walter, 2017:120).

RMB'nin uluslararasılaşması bu risklerin tek çözüm yolu/mecburi bir ilacı olarak görülmektedir. Çin Sosyal Bilimler Akademisi Dünya İktisat ve Siyaset Bilimi Enstitüsü'nün eski direktörü Yu Yongding, ÇHC'nin döviz rezervlerinde hızlı büyümeyle fark etmeden bir dolar tuzağına düştüğünü belirtmiştir. Artık elde tutulan dolar varlıklarını azaltmak gerektiğini ve bunun uygulamasında “RMB'nin uluslararası kullanımının artırılmasının” önemli bir adım olduğunu ifade etmiştir. ÇHC'de bir dizi seçkin, akademisyen ve kamu yetkilileri de bu fikirdedir. ABD'nin en büyük resmi kreditorü olarak ÇHC'nin, uluslararası ticarete, uluslararası sermaye akışlarında ve döviz rezervi idaresinde dolara fazla bel bağlamış olduğunun farkına vardığını ve bu durumun aşırı bağımlılık ile çok büyük risk taşıdığını ifade etmektedirler (Lieberthal ve Jisi, 2012:14-15).

Rezerv para birimi ve ABD Hazine Bonosu biriktirmeye eleştirel yaklaşımlar üç temel başlık altında incelenmektedirler. Bunlar, ÇHC'nin elde büyük miktarda döviz tutmanın ekonomik maliyetlerini göz ardı ettiğini düşünerek/baz alarak yapılan çıkarımlardır. Çok ciddi boyutlara ulaşabilen bu maliyetler arasında düşük finansal getiri, artan enflasyon baskısı ve azalan satın alma gücü sayılabilir. İlk olarak, merkez bankalarının tutabilecekleri varlıklar arasında döviz, pek karlı olmayanlardan biridir. Bu tür rezervlerin çoğu ABD hazine bonoları biçiminde tutulur ki bunların faiz oranları çok düşüktür. Bu alanda yapılan bazı çalışmalar da dövizlerden kazanılan düşük getirilerin pek çok ülkenin GYH'sini neredeyse %1 kadar aşağı düşürdüğünü göstermektedir (Rodrik, 2006: 2-4). İkincisi, büyük ölçekli rezerv birikimi ekonominin üzerindeki enflasyon baskılarını artırabilir. Döviz birikimi ekonomideki likit varlıkların değerini artırmak suretiyle enflasyonu körükleyebilir. Merkez bankaları “sterilize” müdahalelerle -likidite artışını dengelemek için tahvil satarak- enflasyon etkilerini azaltabilirler fakat döviz girişlerini etkili şekilde sterilize etme kabiliyetleri sınırlıdır (Roubini ve Setser, 2005: 4; ECB, 2006:16). Üçüncüsü, rezerv birikiminin döviz kurları üzerindeki etkileri sadece olumlu etkileri yoktur. Rezerv birikimi döviz kurunu düşürerek yerel işletmeler ve tüketiciler için ithraç edilecek ürünleri daha pahalı hale getirir ve böylece bireylerin satın alma gücünü düşürür. Rezerv birikimi arttıkça, oldukça esnek olan döviz piyasasında bu dengeyi sağlamak zorlaşabilir. ÇHC bu tehlikelere karşın ABD Hazine Bonosu ithal ederek ekonomisini korumaya çalışsa da döviz kuru üzerindeki talepleri (ABD tarafından kur

değerinin yükseltilmesine dair baskıları) kısmen karşılamak zorundadır (Broz ve Frieden, 2001: 332).

Burada kilit soru: ÇHC'nin tercih edebileceği bir dizi başka politika varken neden döviz rezervlerini arttırmayı seçtiğidir. Hükümet döviz piyasasına daha az müdahale edebilir ve RMB'nin değerini piyasa güçlerinin belirlemesine izin verebilir, ayrıca ihracatı ve sermaye girişini azaltmak için ticaret ve finans politikalarını değiştirebilir ve bu yolla ülkenin net döviz kazancını azaltabilir. Aslında kimi ÇHC'li yetkililer bu politikaları savunmuşlardır. Bu yüzden ÇHC hükümetinin bu alternatif politikalardan birini izlemek yerine neden döviz rezervleri biriktirmeyi seçtiğini anlamak zorundayız (Bowles ve Wang, 2008: 348-349; Drezner, 2009: 32-33).

ÇHC'nin döviz birikimi ve politikaları ile ilgili çalışmalar incelendiğinde 1994-97 ve 2003-8 dönemlerindeki döviz birikiminin ardında ÇHC hükümet yetkililerinin siyasi hesapları olduğu görülmektedir. Her iki dönemde de döviz politikası, üst düzey yetkililer arasında anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuştur. ÇHC Merkez Bankası sürekli olarak döviz rezervi biriktirilmesine karşı çıkmıştır; çünkü enflasyon ve düşük finansal kazançlar gibi rezerv birikiminin olumsuz etkilerinden sorumlu tutulmaktadırlar. Öte yandan, finansal istikrardan sorumlu olan ve kariyerleri finans krizinden karşı etkin politikalar geliştirmeye bağlı olan üst düzey bürokratlar 1990'larda rezerv birikiminin taraftarları olmuşlardır. Benzer şekilde, ihracata yönelik sektörlerden sorumlu yetkililer de her iki dönemde rezerv birikimi için lobi yapmış, özellikle 2000'lerde bu yöndeki faaliyetleri artmıştır. Her iki dönemde de ÇHC'nin döviz/rezerv politikasını birbiriyle rekabet halindeki bu iki siyasi güç arasındaki denge belirlemiştir. ÇHC'de rezerv birikimine karşı olan hükümet yetkilileri, rakipleri kadar siyasi nüfuza sahip değildir. Merkez bankası veya bu politikanın diğer muhalifleri ÇHC siyasi sistemi içinde daha fazla nüfuza sahip olsa ÇHC muhtemelen döviz rezervi biriktirmeyecektir. Bu açıdan bakıldığında, son dönemde rezerv ve hazine bonosundaki düşüş bu minvalde değerlendirilebilir (Steinberg, 2017: 69).

Son olarak ÇHC'nin kredi veren ülke rolü ile ekonomisinin artan boyutu ve dışa açık bir ekonomi oluşu, ülkeyi aynı zamanda makroekonomik düzeltme/küresel istikrar politikaları üzerine uluslararası tartışmalarda daha güçlü bir oyuncuya dönüştürmüştür. ÇHC, IMF'de, ABD ve Japonya'dan sonra üçüncü en büyük oy hakkına sahip (%6,09)

ülkedir. Ayrıca, ABD ve Japonya'dan sonra ÇHC yaklaşık 30 milyar 843 milyon dolar (%6,41) Özel Çekme Hakkı'na (SDR)²⁷ sahip en büyük üçüncü ekonomidir. Bu veriler de ÇHC'nin para piyasalarında etkin bir rolünün olduğunu ispatlayan diğer bileşenler/parametrelerdir (IMF,2020a).

3.3. ÇHC'nin Dolar Üzerindeki Etkisi

John Ikenberry (2008), Batı düzeninin çok geniş, sağlam, “yıkması zor ve katılması kolay” bir sisteme sahip olduğunu vurgulamıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde ÇHC'nin yapabileceklerinin de bir sınırı olduğunu kimi bilin insanlarıncı göz ardı edilmektedir. Bir bakıma ÇHC, ABD ile piyasa oyununa rakiptir; fakat kapitalist sistemde kural koyucu, aynı zamanda rezerv para basma hakkına sahip olan ABD'dir (Ikenberry, 2008:24). ÇHC'nin para diplomasisinde ikili ilişkileri tercihinin ardında üç düşünce yatar.

- Birincisi, ikili para diplomasisi, ÇHC'nin dış politika hedeflerine ikili ticari ve politik ilişkilerle (BTA – Bilateral Trade Agreement - İkili Ticaret Anlaşmaları) ulaşma geleneğine uygundur. Böylece Pekin çok taraflı bir yapıda (IMF ve AB mekanizmaları gibi) dikkat çekmeyecek bir paydaş olmak yerine bir bağışçı olarak hedef ülkelerle ilişkileri güçlendirebilmektedir. İkili para diplomasisi aynı zamanda ÇHC'nin bir “sorumlu büyük güç” vasfı ile algılanmasını sağlar. İkili takas düzenlemeleri, farklı kıtalar/ülkelerdeki renminbi merkezleri ve RMB rezervleri biriktirme örneklerindeki gibi taraf olmayanların ÇHC'den aynı muameleyi talep etmesi şeklinde bir domino etkisi yaratır ve böylece ÇHC'yi ilişki geliştirilmek istenen ülke olma konumuna yerleştirir.
- İkincisi, ikili yaklaşım ÇHC'ye politika tercihlerinde esneklik sağlar. ÇHC'nin ikili düzenlemeleri (BTA) yurtiçindeki finansal kurumlardan reform yapmasını veya küresel para kurumlarının dayattığı neoliberal şablona uymasını gerektirmez.
- Üçüncüsü, ÇHC'nin ikili para düzenlemeleri genellikle kısa vadeli, pragmatik ihtiyaçlarını karşılamak için yapılmaktadır. ÇHC RMB'nin uluslararası para birimi yapılması konusunda net bir hedefe veya yurtiçinde bir mutabakata sahip

²⁷ IMF'nin resmi açıklamasına göre SDR (Special Drawing Rights) – Özel Çekme Hakları'nın tanımı şu şekildedir: “SDR, IMF'nin üye ülkelerin mevcut resmi rezervlerine katkıda bulunmak amacıyla 1969 yılında oluşturduğu uluslararası bir rezerv varlığıdır. Özel Çekme Hakları üye ülkelere IMF kotalarıyla orantılı olarak tahsis edilir. SDR aynı zamanda IMF'nin ve diğer bazı uluslararası kuruluşların hesap birimi olarak kullanılmaktadır. SDR'nin değeri, başlıca uluslararası para birimlerinden oluşan bir sepet esas alınarak belirlenmektedir.” Detaylı bilgi için bkz. IMF, 2020a ve 2020b – Özet Bilgi <https://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/sdrt.pdf>

olmadığından dolayı ikili anlaşmalarla RMB kullanımını yaygınlaştırmaya çalışmaktadır (Jiang, 2017: 129-131).

ÇHC'nin gücünün muhtemelen en görünür yönü, açığı olan ülkelere mali kaynak sağlayıcısı olmasıdır. Verdiği fonlar ile ÇHC, kredi ve ödemeler dengesi finansmanı sağlayıcısı olarak, borçlu ülkelerin yerel ve uluslararası politikalarına etki edebilir. Bundan dolayı ödeme teklif ettiği ülkeler üzerinde nüfuzu artmıştır. Özellikle cari açık finansmanına yardım edilen ülke ABD ise, nüfuzun şekli, etkisi ve finansmanın boyutları hararetli tartışmalara konu olmaktadır (Setser, 2008:20).

Bir diğer bakış açısı ise ÇHC'nin borç verdiği üçüncü dünya ülkeleri üzerinde etkili politikalar geliştirebilirken, ABD gibi süpergüce sahip ülkeler üzerinde aynı etkiyi oluşturmamasıdır. Burada güç unsuru ve etki unsuru analiz edilmelidir. ÇHC'nin ABD üzerindeki gün unsuru rezervleri, bankalarında bulundurduğu dolardır. Bir diğer açıdan bu birikim ÇHC'yi ABD'ye bağımlı kılmaktadır. Etki unsuru, karşılıklı bağımlılık ile sınırlıdır. ÇHC'nin elindeki ABD varlıklarının muazzam boyutlara ulaşması yüzünden analistler ÇHC'li politikacıların gittikçe ABD'yi ekonomik açıdan daha çok desteklemek zorunda hissettiklerine dikkat çekmişlerdir (Setser, 2008: 21).

ÇHC'nin dolar üzerindeki etkisini analiz ederken RMB'nin uluslararası kullanımına özellikle değinmek gerekmektedir. Uluslararası rezerv mahiyetindeki doların küresel hakimiyetinin engellenmesindeki en etkin araçlardan bir tanesi, farklı para birimlerinin ülkeler arasında ticari kullanıma sunulması olacaktır. Doğu Asya'da RMB kullanımı halihazırda artmaktadır ve artık birkaç önemli Güneydoğu Asya ülkesi, kurlarını yönetirken dolar yerine RMB'yi daha yakından takip etmeye başlamışlardır. Günümüzde 60 ülke RMB'yi rezerv para birimi olarak kullanmaktadır. Ayrıca 100'den fazla ülke de ÇHC ve Hong Kong ile ticaretlerinde RMB'yi para birimi olarak kullanmaktadırlar (ECNS,2019; Swift, 2016).

Subramanian (2011) RMB'nin uluslararası kullanımının ve rolünün kısa sürede çok hızlı artabileceği tahmininde bulunmaktadır. Yüz yıldan fazla bir süreye ait verilerden yola çıkarak bir ülkenin dünya ekonomisindeki -GSMH, dünya ticaretindeki payı ve net kredi veren statüsüyle ölçülen – büyüklüğü ile o ülkenin para biriminin uluslararası rezerv olarak oynadığı rol arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir. Geçmiş deneyimlerden yola çıkan Subramanian, RMB'nin 2020'lerin başlarında ana rezerv para birimi olarak

doların yerini alabileceği tahmininde bulunmaktadır. Bazı bilim insanları ise RMB'nin uluslararası para birimi olarak kullanımı ve doların yerini alma ihtimaline ilişkin daha temkinli sonuçlar içeren açıklamalar yapmışlardır; örneğin Mallaby ve Wethington'a (2012) göre "Çin'in para biriminin yükselişi genelde tahmin edilenden daha yavaş olacak ve muhtemelen yuan ikincil rezerv para birimlerinden biri haline gelecek". Dünya Bankası (2011) ise her iki görüşün de kayda değer çalışmalar ve pratiklerle desteklendiği düşüncesi ile, 2025'e gelindiğinde "çok para birimli bir senaryo" (dolar, avro, yuan) ile karşı karşıya kalınmasını beklediklerini açıklıyor (WB, 2011:125-126; Mallaby ve Wethington, 2012: 135-137; Subramanian, 2011: 99-104).

ÇHC, RMB'nin uluslararası gücünün artırılması adına başta bölgesel sonrasında uluslararası faaliyetler yürütmektedir. Bunlar genel itibariyle Serbest Ticaret Anlaşmaları (FTA) ve İkili Ticaret Anlaşmaları (BTA) ile sağlanmaktadır. Serbest ticaret anlaşmaları (FTA) ve İkili Ticaret Anlaşmaları (BTA) ÇHC'nin RMB kullanımını yaygınlaştırma adına temel faaliyetlerinden biridir. 2010 yılı verileriyle ÇHC, toplam ticaretinin yüzde birinden daha azını RMB ile yapıyor iken, 2011 yılında toplam ticaretin yüzde dokuzundan fazlası RMB üzerinden yapılmaktaydı. Bu oran yıllar geçtikçe artmaktadır. RMB para birimi ile ticaret 2020 yılı itibariyle ÇHC'nin genel ticareti içerisinde yüzde on seviyesine ulaşmıştır. Sayısı gün geçtikçe artan ticaret anlaşmaları listesine ve kimi ülkelerin döviz rezervlerinde RMB'nin uluslararası kullanımındaki artışa ek olarak ÇHC, Hong Kong'un özerk finansal statüsünden yararlanarak bazı yerel bankaların (ve Hong Kong'daki anakaraya/ÇHC'ye ait bankaların) RMB cinsinden tahviller ihraç etmesine izin vermektedir. Singapur da (Pekin'le yeni serbest ticaret ve döviz takas anlaşmalarının ardından) Güneydoğu Asya'da RMB kullanımında bölgesel bir merkez olmak üzere politikalar geliştirmektedir. Bu sebeple Bölgesel Ticaret Anlaşmaları da yaparak ilk önce bölgesel hakimiyetini kurmaya/güçlendirmeye çalışmaktadır (Takahashi, 2005: 5). ÇHC'nin günümüze kadar yaptığı FTA, BTA ve RTA'lar tablo 8'de gösterilmiştir. Çoğu RTA, aynı zamanda ikili ticaret anlaşmasını da kapsadığı için literatürde aynı anlaşma içerisinde değerlendirilmiştir (Li vd, 2014: 5; Shixuan, 2020).

Tablo 8: ÇHC’nin Diğer Ülkeler/Bölgeler ile Yaptığı Ticaret Anlaşmaları

Ülke/Bölge	Tarih	Anlaşma Tipi	Ülke/Bölge	Tarih	Anlaşma Tipi
ASEAN	2010	FTA	Şili	2005	RTA/BTA
Pakistan	2007	FTA	ASEAN	2004	RTA/BTA
Şili	2006	FTA	APTA	1975	RTA/BTA
Yeni Zelanda	2008	FTA	Avustralya	2015	RTA/BTA
Singapur	2008	FTA	Kosta Rika	2010	RTA/BTA
Peru	2010	FTA	Gürcistan	2017	RTA/BTA
Kosta Rika	2011	FTA	Güney Kore	2015	RTA/BTA
İzlanda	2014	FTA	İsviçre	2013	RTA/BTA
İsviçre	2014	FTA	Peru	2009	RTA/BTA
Güney Kore	2015	FTA	İzlanda	2013	RTA/BTA
Avustralya	2015	FTA	Singapur	2008	RTA/BTA
Yeni Zelanda	2008	RTA/BTA	Kuzey Kore	2015	RTA/BTA

Kaynak: FTA – China’s Free Trade Agreements (2020); RTA ve BTA²⁸ - RTA China (2020); Whalley ve Li (2014)

ÇHC’nin uluslararası her anlaşmasında uzun vadeli elde edebileceği fayda temelli politika izlediği görülmektedir. Küresel etkiye sahip politikalar geliştirebilen ülkeler, ‘Orta Krallık’a yer açmak için çabalamıştır. 1980’de Anakara Çin, uluslararası platformlarda Çin Halk Cumhuriyeti olarak kabul gören Tayvan’dan sandalyesini devralmıştır. ÇHC’nin uluslararası kuruluşlarda oy/karar verme gücü hızla artırılmış ve tıpkı Suudi Arabistan gibi ÇHC’ye de kısa sürede kendi özel direktörünü seçme hakkı tanınmıştır. 2014 sonrasında, en son kota değerlendirmesiyle ÇHC, ABD ve Japonya’nın ardından IMF’deki üçüncü büyük kotaya sahip olmuştur. Direktörler kurulunda kendi sandalyesine sahip olacağı da bu planda belirtilmiştir ve ÇHC, günümüzde IMF’deki üçüncü büyük ülke olarak söz sahibidir. 2008 küresel finans krizi sonrasında, liderlik otoritesinin G7’den G20’ye aktarılması, ÇHC’nin daha etkili olduğu G20’nin bu sayede küresel politikalarda önünün açılması kararıyla da bu ülkenin dünyadaki yeni nüfuzu dolaylı olarak kabul edilmiş ve artmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası “Almanya-ABD” ikili hegemonyası çağrılarını akla getiren bir takım küresel kaynaklar, G20’nin küresel otorite olarak kabul edilmeis sonrası ABD ile ÇHC arasında “eşitler arası ortaklık” içeren bir mutabakatın oluşturulmasının gerekliliğini deklare etmektedirler (Xiaochuan,

²⁸ **FTA:** Free Trade Agreements – Serbest Ticaret Anlaşması, **RTA:** Regional Trade Agreements – Bölgesel Ticaret Anlaşması, **BTA:** Bilateral Trade Agreement – İki Taraflı Ticaret Anlaşması

2009:2). Kişi başı geliri itibariyle gelişmekte olan ülke olmasına karşın, uluslararası platformda kümülatif GSYH gücü ile ilkler arasında sayılan ÇHC, bu dönemden sonra asıl amacını dillendirmeye, küresel ölçekteki politikalarını uluslararası platformlarda açıklamaya başlamıştır.

2009 yılında PBC (People's Bank of China – Çin Halk Bankası) başkanı Zhou Xiaochuan'ın tarihli yazısı küresel politikaların deklarasyonu açısından önem arz etmektedir.. Yazıda bireysel ülkelerin hegemonyasından bağımsız, tek bir ülkenin diğer ülkeler üzerinde hakimiyet kurduğu ve sisteme eklemlenen diğer ülkelerin zaaflarından kurtulmasını sağlayan yeni bir para sistemi kurulmasının gerekliliği belirtilmiştir. İfadeyi daha net bir şekilde açıklayacak olursak, bu yazı, ABD'ye küresel ölçekte ÇHC tarafından yapılan ilk meydan okumadır. ABD'nin doların küresel tahakkümü sayesinde uzun zamandır yararlandığı 'olağanüstü ayrıcalık'a doğrudan bir saldırıdır (Xiaochuan, 2009:1-3). Şikayet edilesi bir husus olmasına karşın ekonomik ve ticari kaygılardan dolayı politika üretilmeyen dolar tahakkümüne net bir şekilde karşı çıkan ÇHC'nin bu düşüncesi, uluslararası rezerv para standartlarının değiştirilmesine yönelik bir hedefi olduğunu göstermektedir. ÇHC'nin bu amacına yönelik analiz edilmesi gereken konu uluslararası para standartlarını değiştirebilecek şekilde etkinliği/yetkinliğidir. Parasal hakimiyeti zayıflatmaya çalışacak muhtemel hegemon, sahneye çıkan yeni bir oyuncu olarak şu kıstaslara uyması halinde sisteme meydan okuyacak büyüklüğe ulaşmış sayılacaktır:

- Küresel ithalat pazarlarından biri olmak
- İhtiyaç sahibi ülkelerin başvurabileceği derecede sermaye sahibi olmak ve ihraç etmek
- Rezerv miktarını arttırmak, kullandığı para birimini etkileyebilmek
- Borç verilen veya ticaret yapılan ülkelerin makroekonomik dengeleri üzerinde nüfuz sahibi olmak
- 2008'de pratiği test edildiği üzere kriz finansmanına kaynak sağlayabilmek

Yukarıda saydığımız maddelerden herhangi iki veya daha fazla maddenin bileşimi bize ortaya çıkması muhtemel, hegemon iddiası olan yeni bir aktörün gücünü gösterecektir. Yukarıdaki kıstasların ne kadar çoğu yükselen güç tarafından karşılanabiliyor ise, küresel para sistemi üzerindeki gücü de o kadar büyüktür ve uluslararası para sistemini o derece hızlı bir şekilde değiştirebilecektir (Cohen, 2017: 33).

ÇHC'nin komşuları ile oluşturduğu ticari ve politik etkileşimlere bakıldığında, bölgesel güç olarak nitelendirilebilmektedir. Resmi adıyla renminbi, Çin yuanı, bölgesel güç olarak ÇHC'nin gücünü göstermektedir. Yuanın ÇHC'nin komşuları tarafından kullanılması, doların küresel çıpa olarak kullanılmasının bir örneği olarak ÇHC yuanının da bölgesel para birimi çıpası olarak kullanılması bölgesel gücün etkisini pekiştirmektedir. Örneğin Taylan, Malezya, Filipinler, Singapur'un, döviz kurları sepetinde ve kullanımında yuan'a dolardan daha fazla değer verdikleri, yuan ile işlemlerini artırdıkları görülmektedir. 'Renminbi Bloğu' olarak isimlendirilen para birimi ittifakı, hem bölgesel güç olarak ÇHC'nin diğer ülkeler üzerinde ticari etkisini, hem de makro düzeyde finans ve para politikalarına etkisini artırmaktadır. RMB aracılığıyla iki ülke arasındaki ticarete yerel para kullanımını sağlayan ÇHC söz konusu ülkelerin para ve finans politikalarına da nüfuz edebilmektedir (Henning, 2014: 5-6).

ÇHC'nin bölgesel üstünlüğüne karşın ABD'nin küresel üstünlüğünün en bariz kanıtı ise IMF kurulurken direktörler kurulunda üye kotaları ve sandalye sayısının dağılımıdır. Kotalar IMF'deki oy haklarının başlıca belirleyicisidir. Pratikte kotaların parasal güç sıralamasını, yani her ülkenin parasal güç ölçeğindeki nispi konumunu kabaca yansıtmayı amaçlanmıştır. 1946'da IMF resmen kurulduğunda, tüm üye oylarının neredeyse üçte biri (yüzde 31,68) ABD'ye ayrılmıştır. IMF'de en güçlü oya sahip ikinci ülke yüzde 15,12 ile Büyük Britanya'dır. Direktörler kurulu, IMF'nin anlaşma maddeleri gereğince en büyük kotaya sahip üyelerin, beş üye ataması yapacaklarını, geri kalanın farklı komisyonlarca seçileceğini belirtir. İlk kurulduğunda oy haklarının verdiği güç ile ABD ve Britanya direktörler kurulunda yer almıştır. ABD ile Britanya'nın dışında atanan üç üye, Fransa, ÇHC ve Hindistan'dır. Üç ülkenin eklenmesindeki amaç, IMF'nin küresel etkiye sahip bir yapı olduğundan hareketle her ülkeye seçim hakkı verildiğini göstermektir. Bu ülkeler, para meselelerinde ABD ve Britanya kadar söz sahibi olmamaları sebebiyle, rezerv paranın dağılımında otorite sergileyebilecek konumda değildir. Küresel para gücünün hakimiyeti ABD'nin lehinedir, alacağı kararlar ile rezerv paranın ve uluslararası ticaretin yönünü belirlemektedir (Cohen, 2017: 37).

Her ne kadar kapitalist düzende ABD'nin tahakkümündeysede para sistemi, yeni aktörlerin ortaya çıkışına uyum sağlamaya elverişli bir yapıya sahiptir. Sisteme dahil olan her ülkenin, sistemin nasıl yönetilmesi gerektiğine dair fikirleri vardır. Fakat John Ruggie'nin (1983) ifadesiyle, tercihleri büyük ölçüde "normlara tabi"dir; sistemin temel

dinamiklerindeki dönüşümü amaçlayamaz, kullanılan, mevcut ilke ve anlayışlarla tutarlıdır. Sisteme dahil olan her yeni aktör, yapının değiştirilmesi için isteklerde bulunmak yerine mevcut sistemin işlemlerini ve bu düzenden fayda elde etmeyi hedefler. Düzene rıza gösterdiği nispette mevcut yönetim kurullarına dahil edilmek ister. Hepsi de yeni bir girişim, parasal düzeni değiştirecek politika hamlesi başlatmaktansa, yönetime, seçkinler grubuna kabul edilmekle ilgilenmektedirler (Ruggie, 1983: 380; Ferdinand ve Wang, 2013: 895-899).

John Ikenberry'ye (2012) göre, kurulan dolar ve neo-liberal piyasa sistemi statükosuna herhangi bir tehdit oluşmamaktadır. Bunun sebebi, ABD'nin, diğer ülkelere karşı izlediği ortak paydada buluşma politikasıdır. ÇHC de uluslararası para sistemine girdikten sonra iki açıdan dizginlenmiştir: “Bir yandan, sistem ÇHC'ye uluslararası sistemde emek zenginliği ile ürettiği ürünlerini satma ve rezerv para biriktirerek teknoloji ve ürün ithali sunarak mevcut düzenle daha da bütünleşmeye teşvik etmiştir. Öte yandan bahsettiğimiz sistem köklü, paydaşlarına her türlü ticari serbestiyi sağlayan bir düzendir. ÇHC'nin düzene muhalefet etmesini zorlaştıran ‘çıkart birlikteliği’, sisteme alternatif bir uluslararası düzenin teklif edilmesini zorlaştırmaktadır. Özetle, ÇHC'nin, sistemin ticari ayrıcalıklarından faydalanırken ‘normlara tabi’, küçük değişimlerle politikalarını sınırlamak için yeterli nedeni vardır. Bir diğer açıdan ÇHC, mevcut kazanımlarını kaybetmemek ve sistemden olabildiğince faydalanabilmek için buna mecbur görünmektedir (US – Foreign Relations, 1943; Kirshner, 2013: 55-57; Xing, 2010: 12-14).

Burada ÇHC bürokrasisinde iki farklı görüşün olduğu tekrar belirtilmelidir. İktidarı paylaşan bir koalisyon yapısının olmaması veya iktidara gelenlerin bir görüşü yansıtması ve muhalefet edenlerin farklı bir partide temsil edilmemesi bürokraside farklı görüşlerin bir arada değerlendirilmesine sebep olmaktadır. ÇKP ülkeyi yöneten tek güç olarak inşa edilmiştir, dolayısıyla, farklı politik görüşle aynı çatı altında temsil edilen ve yönetimin söz sahibi olduğu bir yapı ile ülke yönetilmektedir. Aslında iki ÇHC vardır: ekonomik kalkınma ve modernleşmeye odaklanmış bir ‘ekonomik’, bir de Batılı süper güçlerle asimetrik bir güç ilişkisi içerisinde güç kazanma ve gücü elinde tutmaya çalışan “siyasi” ÇHC mevcuttur. Ekonomik ÇHC mevcut sistemden maddi fayda sağlamaya devam etmeye razıyken siyasi ÇHC geçmişten beri Orta Krallık'ın doğal hakkı olarak görülen ayrıcalıkları yeniden kazanmaya meyillidir. ÇHC, bölgesel liderliğin hakkı olduğunu

düşünmekte, küresel liderliğin inşası için politika geliştirmektedir (Christensen, 2001:12).

Christensen'in (2001:23) çalışmasında belirttiği üzere ÇHC, yükselen güç olarak mevcut yapıyı tehdit edebilmektedir. Statükoya tehdit oluşturabilecek bir güç haline gelmek için diğer ülkeler üzerinde ezici bir üstünlük kurmasına gerek yoktur. Sistem, önceki paragraflarda belirttiğimiz üzere derin köklere sahiptir fakat ÇHC'nin elinde sistemi tehdit edebilecek kozların olduğu düşünülmelidir. Burada sorulması gereken soru, ÇHC'nin mevcut düzenin devam etmesi yönündeki isteğidir. Kurulan sistemin işlerliğini bozmanın maliyeti, bozulması ve ÇHC'nin etkin bir konumda yer alacağı yeni düzende, kısa dönemde elde edeceği gelirden çok daha fazla olabilir. ÇHC'de siyasi faaliyetleri yürüten politbüro yetkililerinin ekonomi politikalarını hiçe sayan politikalar geliştirmeleri beklenebilir. Diğer güçlü ülkelerle karşılaştıracak olursak ÇHC, partnerliği itibarıyla Almanya veya Japonya gibi askeri müttefik değildir. Bir diğer açıdan değerlendirecek olursak Suudi Arabistan gibi çoğunlukla fosil yakıt ihracatı ile ve ülkesindeki kilit öneme sahip şirketlerin yurtdışı bağlantıları ile bağımlı devlet değildir. ÇHC, bölgesel gücü ve dünya genelinde ihracat ve üretimde söz sahibi bir ülke olarak mevcut düzenin bir rakibidir. ÇHC'nin sistem içerisinde uyumlu bir şekilde yıllarca ticaretini devam ettireceğini düşünmemizi engelleyen bu nitelikleri onu II. Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar yeni sisteme entegre olmuş diğer aktörlerden farklı kılmaktadır (Cohen, 2017: 48, Ikenberry, 2012: 69).

Bütün bu çıkarım ve analizlerden hareketle çalışmamız ÇHC'nin Bretton Woods kararlarını desteklemeye devam edeceğini öngörmektedir. IMF'nin kurucusu ve yetkin bir paydaşı olarak ÇHC'li yetkililer politik özerkliklerini korumak istemektedirler. Bunun yanında ÇHC'nin kalkınma hedefleri, mevcut düzende söz sahibi olduğu takdirde dünyadaki yeri ve rezerv paraya dair meselelerde diğer ülkelere göre daha çok söz sahibi olma arzuları, öngörümüzü destekleyen unsurlardandır. ÇHC, ABD'nin önderlik ettiği Bretton Woods düzenine karşı durmak bir yana, dünyada paranın yönetişimi ile sorumlu olan IMF ve Dünya Bankası'nın kuruluşunda önemli bir aktör olarak yer almaktadır (Helleiner ve Momani, 2017: 49).

ÇHC'li yetkililer ülkeleri için ne derece önemli bir kurum olduğunun bir göstergesi olarak IMF'de söz sahibi olduklarını resmeden kota büyüklüklerine önem vermektedirler.

IMF’de faal -yüksek kota büyüklüğüne sahip- bir üye olmak, IMF’nin dünya geneli gücünü pekiştiren bir göstergedir. ÇHC’li politikacılar IMF içerisinde konumunu güçlendirdikçe uluslararası ticarete ve rezerv paranın yönetiminde daha etkili olabileceklerini düşünmektedirler. ÇHC’li yetkililer IMF yönetiminde söz sahibi olabilecekleri bir pozisyonun sağlanması için gerekli yükümlülükleri kabul etmektedirler. Bunun karşılığında ihraç ürünlerinin engellenmesi veya ilave vergi eklenmesi gibi engellemelerden kaçınabilmektedirler. ÇHC, IMF gibi uluslararası kuruluşlardaki konumu sayesinde, döviz kuru politikası ve sermaye denetimleri gibi ekonomik sonuçları olan alanlarda karar almak için sermaye ve ticaret kısıtlamalarını minimum seviyeye indirmeye çabalamaktadır (Siregar ve Chabchitrchaidol, 2013:3-11; Helleiner ve Momani, 2017: 66).

ÇHC (Japonya’yla birlikte) 2010’da Doğu Asya Fonu’na en büyük katkıda bulunan ülkelerden biridir. Bölgesel güç olarak ÇHC, komşularının ödemeler dengesi açıklarını kapatmak ve yatırım yapabilecekleri finansman sağlamak, bu sayede bölgesel ilişkilerini güçlendirerek uluslararası platformda etkinliğini pekiştirmek istemektedir. Bu politika çerçevesinde Chiang Mai İnisiyatifi Çok Taraflılaştırması (Chiang Mai Initiative Multilateralization, CMIM) düzenlemesi ilk defa 2000’de ÇHC’nin söz sahibi olduğu Chiang Mai İnisiyatifi (CMI) ismiyle kurulmuştur (Ciorciari, 2011:926; Tang, 2006:78). CMI’nin varlığı ve faaliyet yapısı, kurumun IMF’ye meydan okurcasına/rakip olarak faaliyet yürüteceğini akla getirmektedir. CMIM/CMI’nin kuruluş amacı da bu kanaati destekler niteliktedir. Ancak ÇHC, CMIM ile IMF arasındaki bağın korunmasını istemiş, Doğu Asya’nın fon eksikliğinin giderilmesinde bu işbirliğini kabul etmiştir. Halihazırda IMF’de de etkin bir konumda olan ÇHC’nin gücü CMI/CMIM ile sadece pekişmektedir (Sohn, 2008: 311). Bu durum ÇHC’nin IMF’ye karşı olmadığını fakat bölgesel ilişkilerde RMB’nin kullanımı da dahil kendi ajandasını uygulama isteğini pekiştiren gelişmelerden biridir. ÇHC’nin uluslararası platformlardaki uyumlu tavrını tanımlayan bir diğer unsur ise, kendi ülkesinde uyguladığı ekonomik ve siyasi sistemin dünya genelinde kabul göremeyeceği ön kabulüdür. Zira ÇHC’nin sosyalist pratiklerle sosyal ve ekonomik hayatın her alanına müdahalesi, dünyada örnek teşkil etmesinin önündeki en büyük engellerden biridir.

3.4. Washington Konsensüsü'ne Karşı Pekin Konsensüsü

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle küresel ekonominin son 30 yılını şekillendiren Washington Konsensüsü, Amerika'nın önderliğinde, ortaya çıktığı dönemde neo-liberal politikaların uygulanmasını benimseyen, öncelikle Latin Amerika ülkelerinin ekonomilerini istikrarlı kılma adına kabul ettikleri konsensüs/uzlaşdır. Washington Konsensüsü, IMF ve WB tarafından tüm gelişmekte olan ülkelere de önerilmiştir. IMF politikalarına paralel uygulamalar içeren, borç stoklarından ve bütçe açıklarından kaynaklanan krizlerin engellenmesi için mali disiplinin sağlanmasına yönelik politikalar Washington Konsensüsü'nün temel pratiklerindendir. Bir diğer ifadeyle, 1989 yılında Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra, tek alternatif olarak kalan neoliberal, yani devletin küçülüp yerini serbest piyasalara bırakması gerektiğini savunan, kapitalist politikalar bütünüdür (Karakurt, 2011: 31; Williamson, 2002).

Washington Konsensüsü, demokrasi ile birlikte anılan ve ekonomik/ticari özgürlüğün artırılmasını hedefleyen model olarak sunulmaktadır. Williamson (2004) Washington Konsensüsü'nün endüstriyelleşme (Fordist Konsensüs olarak da ifade edilmektedir) ve ithal ikameciliğe karşı yeni bir ekonomik akım olduğunu ifade etmektedir. Serra vd. (2008) bu akımın amacına ulaşabilmesi için IMF, WB ve ABD Hazine Bakanlığı'nın seferber olduğuna dikkat çekmişlerdir. İlk olarak kısa tanımıyla; özelleştirmenin, liberalizasyonun ve makro ekonomik istikrarın sağlanmasını hedefleyen konsensüs sonrasında sermaye piyasalarının liberalleşmesi, devletin sermaye üzerindeki etkisinin azaltılması gibi ilk zamanlarında anılmayan hedef değişimine uğramıştır. Uluslararası ekonomik ilişkilerin ürün ihracatından sermaye ihracatına evrimi, bu değişimi de beraberinde getirmiştir (Serra vd. 2008: 3; Williamson, 2004: 1-2; Şentürk, 2008: 17-18). Pekin Konsensüsü ise ilk olarak 2004 yılında Joshua Ramo (2004) tarafından deklare edilmiştir. Bu çalışmasında Ramo ÇHC'nin ekonomik büyüme ve sosyal gelişim için belirlediği yol haritasını açıklamıştır.

- İlk olarak Pekin, Washington Konsensüsü'ndeki gibi ekonomik ve toplumuna faydacı/pragmatik yaklaşmış, inovasyon ve pivot/deney politikalarıyla gelişimini sürdürmeyi hedeflemiştir.
- İkincisi, yüksek oranlarda büyüme asıl hedef iken, ÇHC aynı zamanda eşitlikçi/ gelir dağılımını daha adil bir hale getiren ve istikrarlı büyümeyi hedef edinmektedir. Bir

bakıma, uzun dönemli büyümeyi istikrarlı hale getirebilmek için sosyolojik ve ekonomik altyapı oluşturulmaktadır.

- Üçüncüsü, uluslararası arenada ÇHC'nin önceliği kendine yeterli bir ekonomik düzen kurabilmektedir. Sınırlarını koruma adına Batılılara karşı dahi agresif politika değişimlerinde tereddüt etmemektedir (Yao, 2015: 1; Ramo, 2004: 11-12).

Hususi yetleri itibarıyla Pekin Konsensüsü Washington Konsensüsü'ne rakip olarak ortaya çıkma iddiasında bulunmamaktadır. Pekin Konsensüsü, ÇHC'nin ekonomi-politik başarısını betimleyen, üçüncü dünya ülkelerinin ülke bazında ekonomik istikrarını sağlayabilmesinin yolunu açıklayan bir ekonomik uzlaş modelidir. Ekonomi politikaları ülkeden ülkeye değişmesine rağmen, II. Dünya Savaşı sonrası 3. Dünya Ülkeleri'ndeki ulusal ekonomik hareketlenmeler görülmektedir. Bu uygulamalar arasında, yabancı yatırımların sınırlandırılmasına dair politik düzenlemeler, yerli sanayi için kamu bankalarının desteklenmesi/teşvik paketlerinin açıklanması ve hatta önceden özelleştirilmiş varlıkların/kurumların tekrardan kamulaştırılması görülebilmektedir (Mortimore ve Stanley, 2010: 7). Ülkelerin uluslararası ticarete ve politik sistemde elde edebilecekleri kazancın sınırlılığı yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu eğilim Washington Konsensüsü'nün eskisi kadar popüler olmadığının işaretidir. Bir diğer ifadeyle Washington Konsensüsü'nün yerini Pekin Konsensüsü'ne bırakabileceğini göstermektedir (Ferchen, 2012: 390-391).

Washington ve Pekin Konsensüslerinin uygulandıkları ülkeler ve aralarındaki uygulama farklılıkları temelde “demokrasi” ve “fırsat eşitliği” üzerinedir. Bir diğer ifadeyle, konsensüsler arasındaki farkı anlayabilmek için pratikte uygulandıkları ülkelerin demokratik yapıları incelenmelidir. Washington Konsensüsü'nün ikinci jenerasyonu sayılabilecek yeniliklerin de ABD tarafından gerekli görülmesiyle yeni bir dönem başlamıştır. Yeni haliyle Washington Konsensüsü, politik araçların bağımsızlığını ve güçlenmesini istemektedir. Özgür bir yargı ortamını, düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü, özel hayatın gizliliği, adil yargılanma hakkı gibi temel insan haklarının istisnasız bütün vatandaşlar için geçerliliğini, mali denetimin sağlandığı/halkın verdiği verginin hesabını sorabildiği bir sistemin oluşturulmasını, bağımsız Merkez Bankalarının yasal güvencelerle teminat altına alınmasını, yolsuzluğu önlemeye yönelik etkin bir üst yargı sisteminin bağımsız bir şekilde işletilebilmesini ve sosyal güvenlik sisteminin

aksamadan çalışabilmesini şart koşmaktadır. Bunlardan dolayı Washington Konsensüsü ile demokrasi arasında kuvvetli bir bağ olduğu savunulmalıdır (Kennedy, 2010:465).

Buna karşın otoriter yönetimlerde ise Pekin Konsensüsü'nün ilgi gördüğü görülmektedir. Buna en bariz örnek şüphesiz ÇHC yönetimidir. Pekin Konsensüsü'nü savunan ve ülkesini bu kriterler ışığında idare eden liderlerle ilgili de spekülasyonlar, Pekin Konsensüsü'nün daha çok sorgulanmasına sebep olmaktadır. Kim Jong-II'un kötüye giden sağlığı, Arap Baharı döneminde yaşanan olaylar, Rusya'nın mevcut siyasi ve ekonomik durumu ve ÇHC ile yakınlığı gibi doğruluğunu tespit edemeyeceğimiz birçok olay bu yönetimlerin, vatandaşların bilgi edinme hakkını engellemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu tip anti-demokratik olaylar/yönetimler Pekin Konsensüsü'nün Washington Konsensüsü'nün yerini alamayacağını, Washington Konsensüsü'ne rakip olabilmesi için değiştirilmesinin/geliştirilmesinin şart olduğunu göstermektedir (Ambrosio, 2012: 392; Bernstam ve Rabushka, 2004)... Pratikte ve yönetim tarzı olarak genelde anti-demokrat veya kısmi oligarşinin hakim olduğu ülkelerde Pekin Konsensüsü'nün uygulandığı/rehber edinildiği görülse de Washington Konsensüsü'ne üç temel noktada alternatif olabileceği düşünülmektedir:

- Washington Konsensüsü, IMF, WB, BM gibi uluslararası örgütler aracılığıyla her ülke için geçerli, verimli bir politika olarak sunulmaktadır. Pekin Konsensüsü politikaları ise her ülke için geçerli olamayacağı ön kabulü ile tasarlanmıştır. Pekin Konsensüsü'nde temel ilke, Washington Konsensüsü'nün aksine uluslararası ekonomik ve politik ilişkileri daha zayıf/az olan ülkelerin içe kapanık ekonomik büyüme modellerine özel politikalar belirlemektir. Ülkeler, kendi siyasi ve ekonomik yapılarına uygun politikaları, Pekin Konsensüsü'nün esnek çizgileri ile belirlemelidirler.
- Washington Konsensüsü, ekonomi-politiğin temel yapı taşı olan ülke ekonomisinin büyümesini o ülkenin uzlaşma adımlarındaki başarısının temel dinamiği olarak tanımlar. Pekin Konsensüsü ise ekonomik büyümenin yanında kalkınmanın/büyümenin sürdürülebilirliğini de hesaba katar ve GINI katsayısı gibi parametrelerin dikkate alınmasını, toplumsal eşitliğin parametrelerini gözetir.
- Washington Konsensüsü uluslararası işbirliğini benimseyen politikalar uygulanmasını ister. Siyasi reformların başarısının sonucu olarak, bir diğer ifadeyle

liberalleşmenin sonucunda ülkelerin uluslararası yardımları hak etmesi gerektiğini savunur. Pekin Konsensüsü ise ülkelerin içişlerin karışılmaması gerektiğini belirtir (Ergenç, 2019: 660).

Pekin Konsensüsü her ülke için ayrı ayrı ekonomik ve politik reçeteler sunulması gerektiği savunusu ile aslında küresel bir uygulama alanının olamayacağını, her ülke için içişlerine karışılmaması gerektiği esasına dayanarak farklı politikalar geliştirilmesini savunmaktadır. Pekin Konsensüsü, ekonomi politikası olarak büyümeyi, sürdürülebilirliği ve eşit dağılımı amaç edinen politikaların ülkeler arasında benzeşmeye sebep olabileceğini; fakat bu benzeşmenin birlikte hareket etme zorunluluğunu gerektirmediğini savunmaktadır. Ayrıca her ülkenin potansiyeline göre özgün kalkınma ve büyüme reçeteleri sunması itibarıyla de ÇHC’de gördüğümüz adem-i merkeziyetçi yapıyı teşvik etmesi, IMF-WB gibi uluslararası kurumlara bağımlı politikaların geliştirilmesinin zorunlu olmadığını vurgulaması da Pekin Konsensüsü’nün uluslararası ekonomi politikte önemli bir işlevi gördüğünü göstermektedir (Dirlik, 2006:4). Ramo’nun (2004) da belirttiği üzere Pekin Konsensüsü’nde hedeflenen gelişmeler 3. Dünya ülkeleri ile yakın ilişki içerisinde olmayı hedefleyen ÇHC için makul bir yaklaşımdır; fakat Pekin Konsensüsü sayesinde gelişimin veya refahın artırılma ihtimali hayli zayıftır. Bir diğer ifadeyle realiteden ziyade umut temellidir.

Çalışma bu safhaya kadar ÇHC’nin ekonomik hacmini ve ABD ile ekonomik ilişkilerini incelemiştir. Uluslararası ekonomi politik analizde hegemonik bir gücün ortaya çıkış safhaları ÇHC için incelenmiş, mevcut hegemon güç olarak nitelendirilen ABD ile ÇHC’nin karşılıklı bağımlılığı, ÇHC’nin hegemon olmaya ne kadar yakın olduğu analiz edilmiştir. Bundan sonraki bölümlerde, ÇHC’nin hegemon güç olma ihtimali ile birlikte kavramsal çerçeve, bu zamana kadar analizlerde kullanılmış teoriler ışığında incelenecektir.

BÖLÜM 4: ÇHC’NİN HEGEMONİK GÜÇ OLMA İHTİMALİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Hegemon gücün tanımını yaparken dikkat ettiğimiz en önemli hususlardan biri, günümüzde demokrasi ve insan haklarının gelişimine ve oluşturulan yeni medeniyet pratiklerine uygun bir gücün hakim olabileceğidir. Çalışmamızın bu bölümünde ÇHC’nin hegemon güç olabilme ihtimalini destekleyen ve hegemon güç olmasının önündeki engellerin incelenmesidir. Avantajlar ve dezavantajlar olarak kategorileştireceğimiz bu hususlar, ÇHC’nin küresel ekonomik ve politik etkisini etkileyen unsurlardır.

4.1. ÇHC’nin Hegemon Güç Olma İhtimali

ÇHC, günümüz üretim/tedarik zincirinin en önemli halkalarından biridir. Dünyanın atölyesi olarak ifade edilen üretim sahalarında dünyanın her yerinde “Made in China” ibaresi ile piyasaya sürülen ürünlerin görülmesi muhtemeldir. Küresel üretim zincirinin çok önemli bir aktörü olarak ÇHC’nin hegemon güç olabilme ihtimalini arttıracak olan avantajları, kazanımları ve dezavantajları çalışmamızın bu bölümünde incelenecek ve bu bilgiler ışığında ÇHC’nin gücünün sınırları ve geleceği ile ilgili çıkarımlarda bulunulacaktır. Uluslararası ekonomik ilişkilerin artması, ilişkilerin kapitalizmin özü olan sermaye ile kurulmasına sebep olmuştur. Ekonomik ilişkilerin ve gücün uluslararası arenada etki alanını genişletmenin ilk şartı olmasına sebep olmuştur (Salamon ve Seigfried, 1977 :1026-1028). Buna mukabil çalışmada öncelikle ÇHC’nin dezavantajları açıklanacaktır.

4.1.1. ÇHC’nin Avantajlı Olduğu Konular

ÇHC’nin makroekonomik verileri ile analizi ikinci bölümde işlenmiştir. Ekonomisinin büyüklüğü ve makroekonomik gücü ikinci bölümde incelendiği için burada yer almayacaktır. Bu bölümde ÇHC’nin küresel etkisini arttıran ülke içi ve uluslararası politikaları, hamleleri, varlıkları ve dinamikleri incelenecektir. ÇHC’nin avantajlı olduğu, ekonomisinin büyüme ve kalkınmasında etkili olan unsurları iki farklı perspektiften incelemek gerekmektedir. İlk olarak karşılıklı bağımlılık gereği ÇHC’nin günümüz hegemon gücü olan ABD ile ekonomik ilişkilerinden kaynaklanan avantajlarıdır. Çalışmamızda bu konu üçüncü bölümde incelenmiştir. Burada dikkat çekmek istediğimiz nokta ise ÇHC’nin ABD ile ilişkilerinden kaynaklı edindiği gücün dünya genelinde

sağladığı prestijdir. İkinci perspektif ise ÇHC'nin ülke içerisindeki dinamikleri ve bölgesel bir güç olarak edindiği avantajların yanı sıra ABD haricinde yurtdışındaki siyasi ve ekonomik ilişkilerinden elde ettiği avantajlardır.

4.1.1.1. Üretimde Emekğin Çokluğu ve Gıda Güvencesi

ÇHC, yirmi birinci yüzyılın başlarına kadar emek yoğun bir ekonomi olarak nitelendirilmiştir. ÇHC'nin kapitalist reformları, kapitalizmi kendi kültürel kodlarına göre yorumlaması emek gücü sayesinde gerçekleşmiştir. Emek yoğun üretim yapısı, bir holdingin farklı sektörlerde sahip olduğu firmaları yönetmesi gibi teknolojik araştırmaları mümkün kılacak fonu bulmayı kolaylaştırmıştır. Büyümeyi ve gelişmeyi makro ve mikro düzeyde her alanda planlayan bir devlet görevlisi vardır. Bu sebeple sosyalist rejimde üretici güçlerin gelişmesi kendiliğinden olmaz. Kar amacı gütmeyen görevlilerin kar elde etme hırsı yoktur, yönetim tarafından belirlenen politika hedeflerinin gerçekleştirilmesi için gereken yapılmaktadır. ÇHC'de piyasa yönetim tarafından belirlenir ve üretim güçlerinin tasarımı ÇKP sağlamaktadır. Üretimin örgütlenmesinde ve ürünlerin üretim ve değişiminde ÇKP öncülük etmektedir (Chen, 1995:25; Nikitin, 2016: 271, 306).

Tarımda emek yoğun bir üretim tarzına sahip olan ÇHC için ulusal güvenliği tehdit eden en önemli unsurlardan bir tanesi gıda güvencesidir. Mao döneminde Kültür Devrimi ile yaşanan hezimetin neticesinde gıda güvenliği, ÇKP'nin öncelikli gündemlerinden biri olmuştur (Daubier, 1974: 8; Lubell, 2001: 2, 40). En basit tabiriyle gıda güvencesi, gıdanın üretimi, talep edildiği zaman alınabilecek bir ürün olarak piyasada bulunabilirliği, erişiminin kolaylığı ve kullanımıyla ifade edilmektedir. Bir diğer ifadeyle, gıdanın üretimi, tüketimi ve ediniminde herhangi bir engelin olmayışı ve yeterli miktarda gıdanın ülke vatandaşları için temin edilebilmesidir. ÇHC, tarımda istihdam edilenlerin verimlerinin artırılması politikası ile mevcut emek gücünü gıda güvencesi politikası çerçevesinde yönlendirmektedir. İnovatif tarım ürünlerinin yanı sıra köylü halkın kente göç etmesini engellemek, bir diğer ifadeyle, işsizlik oranının ülke içerisinde köyden kente göç ile artışını engellemek için tarım ürünlerinde kota, sübvansiyon, toprak zimmeti, vergi teşvikleri gibi uygulamalar tarım politikaları arasında yer almaktadır. ÇHC'nin politikalarının etkinliği, tarım sektöründe istihdam edilen işgücünün 2008 sonrası çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sosyal haklarının genişletilmesi ve ücretlerin artırılması gibi parametrelerle gözlenmektedir. Şüphesiz bunda politbüro'nun hedeflediği politikadaki

ısrarcı yönetim anlayışı ve ÇKP'nin yönetim tarzının etkisi vardır. Tarımsal üretimin düşmemesi adına, gıda güvenliği politikasının gereği olarak tarım arazilerinin 120 milyon hektarın altına düşmemesi bu politikalardan sadece bir tanesidir (Rivera, 2003: 30-31; Elfstrom ve Kuruvilla, 2014: 453-454; Huang ve Yang, 2017: 119; Kroeber, 2017: 61; Baležentis, 2021: 7-8).

ÇHC'nin emek yoğun yapısı zamanla, sermaye getirilerinin emek getirilerinden daha çok olması ve bilgi teknolojilerinin, Ar&Ge yatırımları neticesinde elde edilen teknolojik üretim sistemlerinin icat edilmesiyle, “emek zengin” olarak değişmiştir. Yeni üretim olanakları ile emek ihtiyacının azalması beraberinde yapısal işsizlik olgusunu da beraberinde getirmektedir. Fakat etkin işgücü politikası sayesinde ÇHC hem geleneksel hem de inovatif üretim tekniklerini kullanmaktadır. Toplumsal dengeyi ve istikrarı sağlayabilmek için kullanılan en önemli istihdam araçlarından bir tanesi devlete ait işletmelerdir. En az 120 milyon hektar arazinin tarım ürünleri için işlenmesi gerekliliği gibi ÇHC kamu işletmeleri ile emek yoğunluğunu asgari yaşam standartları elde edebilecek şekilde üretime yönlendirmektedir. ÇHC, inovasyonda rakip ülkelere göre geri kalsa dahi üretimine sağlayabilecek iradeye, yönetim tarzına, devlete ait kuruluşlara ve gün geçtikçe daha müreffeh haklara kavuşan işgücüne sahiptir. Yaşlanan nüfusun ve üretimde teknolojik gelişimin oluşturduğu yapısal işsizlik problemlerinin çözümü ÇKP'nin etkin ve karşı konulamaz kararlar vermesinde, bir diğer ifadeyle, üretimde zoraki istihdam sayesinde mümkün olabilmektedir (Zhang, 2019: 1-11; Wang vd, 2017: 83-97).

4.1.1.2. RMB'nin Uluslararası Kullanımı

Bir ülkenin dünya genelinde ne kadar etkin bir ticaret ağına sahip olduğunu ölçmek için kullanılabilecek en önemli parametrelerden biri parasının değeridir. Yerel paranın diğer ülke paraları ile çevrilebilirliği, yerel para üzerinden yapılan işlemlerin hegemonun kurallarına uygun bir ticari düzende işlem yapılabilme yeteneği önemli unsurlardır. ÇHC, RMB'nin uluslararası ticarete kullanımı için, önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere ikili ve bölgesel anlaşmalar yapmaktadır. 2009 sonrası yuanın uluslararası piyasalarda özellikle sermaye piyasasının ÇHC'deki merkezi konumunda olan ve ÇHC'nin uluslararası finansal piyasalara açılan kapısı olan Hong Kong'da kullanımı 2010-4 yılları arasında artmış, 2015 ve sonrasında yavaşlamıştır. Zhang ve Zhang (2017: 243-244) bu

değişimi iki farklı etken ile açıklamaktadır. Birincisi, ÇHC, ülke içerisinde ve dışında farklı kur politikaları uygulamaktadır. ÇHC, dış ticaret fazlasını muhafaza edebilmek için yüksek kur politikasıdır. İhraç ürünlerinden elde edilen gelirin azalmaması ve ithal ürünlerin yerel ürünlere ikame edilmemesi, tercih edilmemesi adına bu politika yürütülmektedir. İkincisi ise 2015 sonrası faiz politikalarının arbitraj fırsatını azaltmasıdır. 2015 sonrasında reel faiz oranlarındaki düşüş sermaye girişlerini azaltmaktadır. ÇHC, mevcut parasal sistemde kazanımlarını kaybetmemek adına mevduat ve kredi faizlerini sabit tutmaktadır. Reel faiz oranları, enflasyonun dizginlenmesi ile 2018 sonrasında artabilmektedir.

ÇHC'nin RMB'nin kullanımını artırmak amaçlı imzaladığı ikili ve bölgesel anlaşmalar yerel parasının uluslararası kullanımını ciddi ölçüde etkilemektedir. ASEAN, ŞİÖ gibi kurumsal yapıların etkisiyle, bu yapıların sağladığı güç ile özellikle üçüncü dünya ülkeleri ile yapılan anlaşmalar sayesinde ÇHC ticaretini yerel para birimi üzerinden yapabilmektedir. Bölgesel ve ikili anlaşmalarla Batı dünyasının kontrolünde olan kurumların da etkisini kırmaya çalışmaktadır (Solis ve Katada, 2009: 20). Yuan'ın /RMB'nin uluslararasılaşmasındaki en önemli adımlardan biri SDR sepetine dahil olmasıdır. 2016 öncesi Amerikan doları, avro, Japon yeni ve İngiliz poundundan oluşan SDR sepetine 30 Eylül 2016 tarihinde ÇHC'nin yerel para birimi RMB de katılmıştır. ÇHC'nin yerel para biriminin dünya genelinde etkin bir para birimi olarak kabul edilmesi anlamına gelen bu gelişme ülkeler nezdinde merkez bankalarının kasalarında tutmaları gereken rezervleri etkilemektedir. ÇHC bu sayede, mevcut küresel ekonomi sistemini 'araç' olarak yöneten²⁹ para birimine -dolara- karşı kısa vadeli olmasa dahi uzun vadeli karşıt planlar yapabilmesini, bu sayede doların 'fahiş ayrıcalıkları'na karşı politika geliştirebilme adına en etkili gelişmelerden biridir (IMF, 2016; McDowella ve Steinberg, 2017: 1).

RMB, Cohen'in (2020) paraların uluslararası kullanımları ve etkinliğini açıklayan Para Piramidi'nde 'Patrisyen Para' olarak nitelendirilebilir. En üst para mevkisi olan, uluslararası rezerv para olan kabul edilen, ülkelerin bankalarında tutmak istedikleri, elde tutulduğu takdirde ticari avnataj elde edilen 'Üstün Para'nın bir alt grubunda 'Patrisyen

²⁹ Küresel rezerv para birimi olarak dolar, ticari işlemler için bir araç olması sebebiyle bu ifade kullanılmıştır.

Para' yer almaktadır³⁰ (Cohen, 2020: 18-19). Patrisyen para birimi, ülkelerarası ticari anlaşmalarla, önemli bir miktarda kullanımı olan, uluslararası kullanımı itibariyle popüler fakat evrensel olmayan para birimidir. RMB, bölgesel, ikili ve serbest ticaret anlaşmaları ile sınır ötesi ticari amaçlarla kullanılmaktadır. Küresel kullanımı yoktur, kullanılması sadece anlaşma usullerine göre belirlenir. RMB kullanımında sorun yaşanması halinde alınacak ürünler küresel rezerv para olan dolar ile de alınabilir. Bir diğer ifadeyle, sorun yaşandığında RMB'nin yerini dolar ikame edebilir., Bu durumun tersi ise geçerli değildir. Bu sebeple ABD dolarına karşı güçlü bir para birimi olarak nitelendirilebilir fakat paranın gücü hiyerarşisinde 2015 yılı sonrasında uluslararası ticarete kullanılan en güçlü ikinci para birimi olarak nitelendirilmektedir (Reuters,2015).

4.1.1.3. ABD Hazine Bonoları ve Rezerv Miktarı

ÇHC, ABD ile ticaretinin büyüklüğü gereği dolar geliri elde etmektedir. 1980-85 yılları arasında ortalama 10,7 milyar dolar olan ÇHC dolar rezervi 2019-20 yılları arasında ortalama üç trilyon doları geçmektedir. Rezerv miktarının ortalama değerlerle en yüksek olduğu dönem ise 2011-15 yılları arasındadır (bkz Tablo 6). 2008 küresel finansal krizi avantaja çeviren ve küresel ticaret ağını genişleten ÇHC, 2006-10 yıllarının ortalamasına göre neredeyse iki kat rezerv miktarını artırmıştır (WB, 2021; US – Department of the Treasury, 2021). ÇHC'nin rezerv miktarı ile küresel dolar hakimiyeti üzerinde söz söyleme hakkı arasındaki ilişki şimdilik bir teori olarak güncelliğini korumaktadır.

ÇHC'nin sahip olduğu ABD hazine bonusu miktarı 2000-03 yılları arasında yüz milyar dolar civarı iken, 2019-20 yılları arasında bu miktar bir trilyon doları geçmiştir. Bono miktarı 2008 ve bu yılı takip eden dönemlerde çokça artmış, 2015 sonrası yavaş yavaş azalmıştır (bkz. Tablo 7). ÇHC'nin sahip olduğu ABD hazine bonolarının miktarı bize ÇHC'nin finansör rolü ile ilgili bilgi vermektedir. ÇHC, özellikle kriz dönemlerinde, 4.2.1.1'de de incelendiği üzere üretim gücünü kullanarak ABD'ye finansör rolü görmektedir. Miktarı devasa boyutlara ulaşan dolar rezervleri yanısıra ÇHC, ABD'nin bütçe açıklarını finanse eden ülke konumundadır. Bir avantaj olarak ABD'yi vereceği borçlara bağımlı hale getirmiştir, bir diğer yandan ABD'nin kontrolünde olan doların da spekülasyon hareketlerini yönlendirebilecek bir güce ulaşmıştır. Yukarıda belirttiğimiz

³⁰ Cohen'in (2020) Para piramidinde paranın gücü sırasıyla: 1) Üstün Para, 2) Patrisyen Para, 3) Elit Para, 4) Pleb Para, 5) Sindirilmiş Para, 6) Sözde Para, 7) Uydurma Para. Detaylı bilgi için bkz. s. 18-19

üzere Hegemonik İstikrar Teorisine göre hegemon güç “sabit para biriminin gerçekleşmesi ve açık bir ticari sistemde ortak malların sağlanmasının temininden sorumludur”. ÇHC, mevcut dolar ve bono miktarıyla ABD’nin ekonomik istikrarını finanse edebilecek kadar güçlenmiştir. Bu da mevcut rezerv para üzerinde etkisini ve vir sonraki hegemon güç olma ihtimalini güçlendirici özelliklerinden bir tanesidir (Gertz, 2000: 2).

ÇHC 2006’da “dünyanın en fazla rezerve sahip olan ülkesi” olarak Japonya’yı geçmiştir. ÇHC’nin rezerv biriktirme iştahı beraberinde sistem içerisine eklenmesi –rezerv para olarak SDR’de yer alması- sonrasında sistemde etkin bir konumda olma hevesini de beraberinde getirmektedir. ÇHC’nin küresel ekonomik düzende yer alma ve etkin bir aktör olarak kapitalizme adapte olma sebebi kendi ülkesi için kalkınma planıdır. ABD hazinesinden sahip olduğu bonoların miktarı, bazı ülkelerin ticarete ve rezerv para olarak RMB’nin kullanımı, dünya genelinde ticaret hacmini artırması gibi sayabileceğimiz birçok sebep, sistemin hegemonu olan ABD’nin dolar hakimiyetini kırmak ve küresel para birimi olarak SDR’yi veya RMB’nin daha etkin olduğu bir para biriminin kabul edilmesini sağlamaktır. ÇHC, dolar ticaretini en başarılı olarak kullanmış, rezerv biriktirmiş, sistem içerisindeki en başarılı oyuncu olarak kuralları değiştirme talebine yaklaşmıştır. Bir diğer ifadeyle, doların küresel hakimiyetini kırma adına söz söyleyebilecek düzeye gelmiştir (Morrison ve Labonte, 2008: 5; Krugman, 2009: 1-2; Zheng ve Yi, 2007: 1).

4.1.1.4. Kuşak ve Yol Girişimi (KYG)

2012 yılından itibaren ÇKP Genel Sekreterliği’ni yürüten ve ÇHC’nin başkanı olan Xi Jinping tarafından başlatılan projedir. ÇKP’nin uluslararası stratejinin temel yapıtaşları olan kurumlara karşı geliştirdiği stratejik politikalardan biri olan KYG, ÇHC’nin küresel planı dahilinde oluşturulan projelerin sonuncusudur. KYG için öncelikle birkaç uluslararası veya bölgesel politika ve stratejiler incelenmelidir. BRICS ülkeleri tarafından 2014 yılında kurulan Yeni Kalkınma Bankası (NDB) çalışmalarına ilk olarak ÇHC’de başlamıştır. 2016 sennesinde 69 ülkenin katılımıyla kurulan Asya Altyapı Yatırım Bankası (AIIB), ÇHC’nin dünya genelinde olmasa dahi ABD’nin kontrol ettiği IMF ve Dünya Bankası’na alternatif olmayı hedeflemektedir (Gürel, 2019: 41; Yağcı, 2016: 41; AIIB, 2022).

İlk adı İpek Yolu Projesi, sonrasında Tek Kuşak Tek Yol olan ticaret ağı projesinin uzun soluklu altyapı ve teknolojik yatırımları düşünülerek ismi Kuşak ve Yol Girişimi olarak değiştirilmiştir. Projenin ilk ismi “İpek yolu ekonomi kuşağı” ve “21. yy deniz üzeri ipek yolu” terimlerinin kısaltmasıdır. ÇHC’nin bu proje ile amacı, emek-zengin üretim kapasitesi sayesinde ürettiği fazla üretim kapasitesini diğer ülkelere ihraç etmek, yatırım bazlı ekonomik sistemini geliştirerek tüketim temelli üretim politikasına geçmek, yabancı para cinsinden döviz rezervlerini daha etkin bir şekilde kullanmak, ticari anlaşmalar ile RMB/yuanın kullanımını uluslararası mecrada artırmak ve yüksek teknoloji içeren, inovasyona dayalı üretim sistemine geçmek istemesidir. Bu sayede ÇHC ekonomik gücünü stratejik ve politik güce evirme, ekonomik gücü ile diğer ülkeler arasında politik ilişki kurulmasına aracılık etmesini amaçlamaktadır (Yağcı, 2018: 68; Tanrıdağı, 2019: 12). KYG’nin bitmesiyle oluşacak ticaret güzergahı aşağıdaki infografik haritada gösterilmektedir.

Şekil 4: ÇHC – Kuşak ve Yol Girişimi İnfografik Haritası

Kaynak: Asiasociety (2021)

Projede 2020 mart itibariyle ÇHC dahil yüz otuz sekiz ülke yer almaktadır. Bir trilyon dolarlık yatırım ile üç milyardan fazla nüfusa ulaşmayı hedeflemektedir. Kıtalararası ticaretin gelişiminde önemli bir girişim olarak KYG Asya kıtasının en doğusu ile Avrupa kıyılarını birbirine bağlamayı amaçlamaktadır. İlk olarak ülkeler ve kıtalar arası ulaştırma

altyapısı, yatırım bağlantısı ve ticaret ağı kurma amacıyla planlanan KYG ismindeki ‘kuşak’ kısmını oluşturan ‘İpek Yolu Ekonomi Kuşağı’ ve ismindeki yolu oluşturan ‘Deniz İpek Yolu’ güzergahları ile dünya geneli ekonomik ilişkilerde ÇHC’nin küresel hegemonya ile ilişkilendirilebilecek en önemli projesidir (Caixin Global, 2014; Ma, 2019).

KYG, ÇHC’nin diğer ülkeler ile ticari ilişkilerini geliştirmekle birlikte girişime ortak olan ülkeler için de altyapı yatırımları yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Altyapı yatırımlarının yapılabilmesi için ülkelerin yeterli bütçe ayırabilmesi ve borçlanması gerekmektedir. Bu adımda devreye ÇHC veya AIIB (Asya Altyapı Yatırım Bankası) girmektedir. Altyapı yatırımlarına gerekli finansman sağlanarak paydaş ülkenin mega proje için dış borç ihtiyacı duyması sağlanmaktadır. ÇHC, kendisi ülkelere kredi verebilmekte aynı zamanda girişimin devamlılığı için büyük ölçüde söz sahibi olduğu AIIB tarafından kredi verilmesini sağlayabilmektedir. Bu sayede KYG’nin paydaşı olan ülkelerin finansal özgürlükleri de kısıtlanabilmektedir. Perkins’in ifadesiyle “Öncelikle borçlandırıp sonrasında borcunu ödemekle yükümlü ve sömürülebilecek bir ülke haline getirilmiş” ekonomik ağını oluşturmaktadır. ÇHC, ABD’nin küresel ticaret ağını yönetmesine karşın ülkelerle kredi, ticaret, borç birliktelikleri kurarak küresel ekonomik düzende söz sahibi olmayı hedeflemektedir (Perkins, 2004: 205; Standish, 2022; Anzarouth, 2022). Bu bilgiler ışığında ÇHC için Kuşak ve Yol Girişimi’nin ne kadar önemli bir proje olduğu söylenebilir. Küresel ölçekte söz sahibi olabilmek için ÇHC’nin bu girişim ile önemli bir politika izlediği görülmektedir.

4.1.1.5. Sorumluluktan Kaçabilen Pozisyonu / Yükselen Güç Olarak Sorumsuzluk Avantajı

ÇHC, yükselen güç olarak günümüz hegemon gücü ABD’nin sorumluluklarını üstlenmek zorunda değildir. Bir diğer ifadeyle ÇHC, ticarete önde, sorumlulukta ise geridedir. Hegemonik İstikrar Teorisi’nde de belirtildiği üzere, serbest ticaretin sağlanması için gerekli koşulları ve kurumları yöneten ABD, kurumları koordine ederek uluslararası ticareti yönetmektedir ve bu “ortak mallardan” ÇHC maksimum düzeyde faydalanmaktadır. ÇHC ise ABD’nin dünyada kapitalist düzenin sorunsuz bir şekilde devam edebilmesi için yaptığı masraflardan kaçınmakta, kapitalist düzeninin kendisine sağladığı serbest ticaret haklarından da sonuna kadar faydalanmaktadır. ÇHC, şüphesiz,

DTÖ ve IMF gibi liberal kurumlardan geniş ölçüde faydalanmıştır, ancak ÇHC'nin bu kurumlara ödevini yerine getirmedeki sicili sorunludur. Geçen yüzyılın savaş arası dönemindeki ABD gibi ÇHC, başkasının kullandığı otobüste ticaret yaparak hazır konmanın keyfini sürmektedir. Küresel fayda yerine ulusal faydanın ön plana çıktığı bu anlayış ÇHC'nin politik ve kültürel fikir yapısına uymaktadır (Nye, 2016: 94).

Çıkarlarına hizmet ettiği ölçüde sistem içerisinde kalıp, sorumluluk almayan ÇHC'nin hegemon olma isteği burada bir kere daha sorgulanmalıdır. Zira ÇHC, ABD'nin Orta Doğu politikası çerçevesinde boşalttığı Orta Doğu topraklarında varlık göstermeyeceğini belirterek, bölgesel güç olarak kalmak istediğini belirtmektedir (T24, 2022). Bu konuda bir diğer dikkat edilmesi gereken husus ise ÇHC'nin küresel hegemon güç olabilmek için Cohen'in belirttiği kıstaslara uygunluğudur: sermaye ihracı, ithalat pazarlarından biri olması, döviz kurlarını etkileyebilecek – hatta doların yerini SDR sisteminin almasını isteyecek kadar küresel rezerv paraya sahip olması, küresel rezerv miktarına etki edebilmesi ve olası bir küresel finansal krizi yönetebilecek derecede finansman kaynağına sahip olması gerekmektedir (Cohen, 2017: 33). ÇHC bu politikayı gütmesine rağmen “Gücünü belli etmeme” ilkesini öncelikli devlet politikası olarak uygulaması sebebiyle küresel ekonomi-politik dengeler üzerinde söz sahibi olma, hegemonun yerini alacak söylemlerde bulunma hamlesi günümüz şartlarında zamanını beklemektedir. Cohen'in teorisini oluşturduğu şartlar sağlandığında Hegemonik İstikrar Teorisinin ‘Hegemonik Çöküş’ adımını başlatabilecek, kaos ile sistemin merkezileştirilmesi sonucu yeni finansör (Arrighi ve Silver, 1999:25) olarak sadece ABD'nin değil, tüm dünyanın finansmanında söz sahibi olabilecektir.

4.1.2. ÇHC'nin Dezavantajlı Olduğu Konular

ÇHC büyük bir nüfusa ve kadim bir geçmişe sahip olması sebebiyle yeni-eski birçok problemle başa çıkmak zorunda kalmıştır. Tek Parti rejimi ve beraberinde getirdiği otoriter yapı ile ülke içerisinde çıkan anlaşmazlıkların, farklı gruplar arasındaki politik/bölgesel çekişmelerin tartışılamaması yanı sıra sınırlarında veya otonom bölgelerde yaşanan anlaşmazlıklar ÇHC'nin günümüzde de gündemini meşgul etmekte, uluslararası platformda etkin olmasını engellemekte ve etkili karar almasını zorlaştırmaktadır. Hegemon güç olabilmek için en önemli parametrelerden biri olan ‘ülke sınırları içerisindeki sorunların minimum seviyeye indirilmesi’ ÇHC için aşılması

gereken önemli engellerden biridir. Çalışmamızda bu konulardan en çok göze çarpan dört sorun ele alınmıştır. Bunlar: Tayvan Sorunu, Tibet Sorunu, Sincan Sorunu ve Rezerv Para (Dolar) Sorunu'dur.

4.1.2.1. Tayvan Sorunu

Tayvan, 1971 yılına kadar Batı Dünyası tarafından meşru Çin Cumhuriyeti olarak tanınmıştır. Günümüzde ÇHC'ye bağlı bir eyalet olarak temsil edilen rejim³¹, Çin Cumhuriyeti olarak tanındığı/kabul edildiği dönemde BMGK'deki beş daimi üyeden biri olarak uluslararası konularda söz hakkına sahip beş ülkeden biridir. 1971'de ÇHC'nin BMGK'deki temsilciliğini Tayvan'dan alması ve 1972 yılında ABD'nin ve diğer Batılı ülkelerin Çin Cumhuriyeti (Tayvan) yerine ÇHC'yi, Çin'in yegane temsilcisi olarak tanımaları Tayvan'ın uluslararası konumunu sarsmış ve hatta bağımsızlığını dahi tartışmaya açık bir konu haline dönüştürmüştür (Dittmer, 2004: 476-477; Çolakoğlu, 2004: 175).

Tayvan jeopolitik açıdan stratejik bir konumdadır. ABD, ÇHC'den ayırabildiği ve kısmen de olsa kontrol edebildiği, ÇHC'ye karşı uluslararası bağımsızlığını kabul ederek, Tayvan sayesinde hem Japonya'yı hem de güneydeki ASEAN ülkelerini etkisi altına alabileceğini bilmektedir. Bu sayede batıda ÇHC'yi kuşatarak Güney Çin adaları üzerindeki egemenliğini sarsabileceğini ve Çin'i Malakka Boğazı'ndan uzaklaştırarak körfezden Hint okyanusuna ulaşan stratejik yolun kontrolünü kaybedebileceğini düşünmektedir. Bir diğer açıdan ÇHC'nin, ülke sınırları içerisinde, içişlerindeki problemlerden biri olarak görmesi Tayvan'a düzenleyebileceği herhangi bir askeri tatbikat ihtimalini arttırmaktadır. ÇHC'nin, ABD'nin bölgedeki müttefikleri olan Tayvan'ın varlığını tehdit edebilmesi, ABD'nin Tayvan ile ilişkilerinde denge politikası belirlemesine sebep olmaktadır. Tayvan'ı ÇHC'ye karşı elinde bir koz olarak kullanabileceği şekilde kendisine yakın tutmakta, diğer yandan ÇHC ve diğer ülkeler ile ilişkilerinde kalıcı herhangi bir zarara

³¹ Bu konuda tartışmalar devam etmektedir. ÇHC, Tayvan'ın uluslararası ilişkilerinde anakaraya (ÇHC'ye bağlı) bir devlet olduğunu, içişlerinde ise bağımsız bir eyalet olarak yönetildiğini diğer ülkelerin kabul etmesi gerektiğini her açıklamasında deklare etmektedir. Nitekim ABD gibi ÇHC'yi rakip gören ülkeler Tayvan'ın bağımsızlığını veya özerk, bir devlet olarak tanıyan ifadeler kullanmakta ve ÇHC ile Tayvan arasındaki gerilim ile anakaranın gücünü zayıflatmaktadır. Uluslararası platformlarda ise ÇHC'yi, üzerinde hakkı olmayan ülkenin içişlerine karışmakla itham edebilmektedir (Boon ve Swon, 2020: 1490-1500).

uğramamak için ÇHC'nin Tayvan'a karşı muhtemel askeri hareketına engel olabilecek diplomatik atmosferi korumaya çalışmaktadır (Köksoy, 2019: 97).

ABD'nin ÇHC'ye yönelik politikası, ÇHC'yi kızdırmayacak düzeyde, Tayvan'ı bağımsız bir ülke gibi kabul eden ve uluslararası platformlarda tanıyan, bir diğer yandan ÇHC'yi kısmen tavizler vermeye açık bırakan bir uyarılama/entegrasyon ve denge politikası karışımıdır. ABD ÇHC'yi siyasi ve ekonomik uluslararası mekanizmalara entegre etmeyi amaçlamaktadır. Bir diğer taraftan ise Tayvan Boğazı'ndaki kurumsallaşmış yapıyı, Japonya'nın da kazanımlarını destekleyerek ve Tayvan'ın bölgesel kazanımlarını arttırarak ÇHC'yi dengede tutmaya çalışmaktadır. Buna karşılık ÇHC, ABD'ye misilleme olarak, gelişen ekonomik ve siyasi ilişkileri çerçevesinde on iki Latin Amerika ülkesi ile ilişkilerini arttırarak, bu ülkelerin diplomatik olarak tanıdıkları Tayvan'ı yalnızlaştırmaya yönelik bir politika geliştirmeye çalışmaktadır (Li, 1991:12,20). Özetle ABD, Tayvan'la ekonomi-politik ilişkilerin -ikili ve uluslararası düzeyde oluşturulmuş IMF, WB gibi kurumlarca- yakın ve dostça sürdürülmesi, Tayvan'ın geleceğinin belirlenmesinde herhangi bir zarara sebep olmadan, boykot veya ambargoya başvurulmaksızın, Batı Pasifik'teki barış ortamına tehdit oluşturmadan ABD'nin beklentilerini karşılayacak, çıkarlarını tehdit etmeyecek şekilde belirlenmesi, Tayvan'ın uluslararası platformlarda tanınmaması ve ÇHC'nin askeri müdahaleye yeltenmesi ihtimalinde ise Tayvan'ın askeri ihtiyaçlarını karşılayabilecek düzeyde güvenliğini, sosyal sistemini ve uluslararası ekonomik ilişkilerinin devamlılığını tehlikeye atacak her türlü baskıya karşı politikalar geliştirilebileceği şeklinde açıklanabilir (Chang, 2001: 33-35; Bush, 2016: 7-8).

4.1.2.2. Tibet Sorunu

ÇKP, yönetim anlayışı gereği her alanda tekdüze görüş, anlayış ve uygulamanın tesis edilmesine önem vermektedir. 1966'da başlayan Kültür Devrimi ile dini aktiviteler yasaklanmış, tüm manastır sistemine –rejime karşı olma ihtimali gerekçe gösterilerek - son verilmiş, etnik azınlıkların kültürel asimilasyonu politika olarak benimsenmiştir. 1978'de Deng Xiaoping'in hoşgörü temelli kucaklayıcı politikaları Tibet'te yaşayan azınlığın din ve kültürlerini yeniden canlandırmalarını sağlamıştır. Ayrıca Tibet'e altyapı yatırımları da 1978 sonrasında artmış, refah seviyesi maddi ve manevi yönüyle arttırılmıştır. 1980'lerin sonlarına kadar süren bu huzur ortamı toplumda düşünce

özgürlüğünün gelişmesine ve protestoların artmasına sebep olmuştur. 1987 sonrasında başlayan bağımsızlık protestoları 1989'da sıkıyönetim ilan edilmesine, dini ve kültürel aktivitelere daha az tolerans gösterilmesine, özgürlüklere karşı daha sert bir politika izlenmesiyle sonuçlanmıştır (Bajoria, 2008).

Tibet ve dini lider olarak kabul edilen Dalai Lama, 1987 sonrası ÇHC için aleyhte koz olarak kullanılabilecek bir unsura dönüşmüştür. ABD kamuoyundaki kampanyalar, Tibet'in uluslararası platformda tartışılarak inanç özgürlüğünün vurgulanması ÇHC adına kötü bir imaj bırakmaktadır. ABD'nin Tibet Sorunu ve Dalai Lama'ya yönelik tutumu yönetimiyle eşzamanlı bir şekilde değişkenlik göstermektedir. 1990'lı yılların sonlarında ABD Dışişleri Bakanlığı'nda Tibet ile ilişkileri ve ÇHC ile diyalogunu ABD lehine geliştirmek için özel bir koordinatörlük kurulmuştur. Bush yönetimi, ÇHC ile Tayvan arasındaki ilişkilerin eşit düzeyde görüşülmesini sağlama adına 23 Mayıs 2001'de Dalai Lama ile görüşmüştür. Dalai Lama ve Tibet yönetiminin istekleri doğrultusunda ABD'nin ÇHC yetkilileri ile görüşmelerine aracılık edebileceği, aralarında anlaşmazlıkların giderilmesine destek olacağı belirtilmiştir. ÇHC ile görüşmelerde Tibet'in kültürel ve sosyal yapısına müdahale edilmeyeceği, kültürel, dini, dini mirasını korumak için destek olacağını ABD Tibet politikasında deklare etmiştir. ABD, Tayvan örneğinde de gördüğümüz üzere, taraflar arasında eşit ilişkilerin kurulması adına desteğini bildirirken ÇHC ile herhangi bir anlaşmazlığın giderilmesinde aracı olarak Tibet ve Dalai Lama ile denge politikası gütmektedir (Köksoy, 2019:103, Pekcan 2019: 126).

Trump döneminde ise ÇHC ile ilişkiler –her alanda olduğu gibi- daha da gerilmiştir. Trump döneminde 'Tibet Karşılıklı Erişim Yasa Tasarısı' oybirliğiyle geçmiştir. Tasarıda Tibet'in Amerikalılara açılması gerektiği belirtilmiştir ve açılmaması halinde Çinlilerin de ABD'ye girişi yasaklanacaktır. Karar, Amerikalı diplomatların, gazetecilerin ve soradan vatandaşlara ABD'deki Çinli meslektaşları gibi Tibet'e eşit erişime sahip olmasını gerektirmektedir (Tibetanjournal, 2018). Bu karar ABD ile ÇHC arasındaki ilişkileri zayıflatmış, Tibet'i müdahaleye açık hala getirmiştir. Trump döneminde ABD, uluslararası ilişkilerde keskin kararların verildiği dönem olarak tanımlanabilir (The Economist, 2019). Özetle, Trump döneminde de ABD, Tibet'e otonom bölge olması hasebiyle içişlerinde özgür olmasının verilmesi gerektiği yönündeki tutumunu devam ettirmektedir.

4.1.2.3. Doğu Türkistan veya Sincan Sorunu

Sincan bölgesi, ÇHC içerisinde yaşayan İslam'ı kabul etmiş Uygur Türkleri'ne ait otonom bölgedir. Uygur Türkleri İslam'ı 1300'lü yıllarda kabul etmişlerdir. 1949 yılında Çin'de kurulan yeni komünist Çin Cumhuriyeti hükümeti bölgeyi ilhak etmişlerdir. Sincan, dış ilişkilerinde ÇHC'ye bağlı bulunan beş otonom bölgeden biridir. 1.6 milyon km²'lik yüzölçümü ile ÇHC'nin toplam yüzölçümünün altıda birine sahiptir. Beş otonom bölge arasında yüzölçümü olarak en büyük toprak parçasına sahip otonom bölgedir. Bununla beraber, jeopolitik konumu itibarıyla Çin'in kuzeybatısında bulunan Doğu Türkistan için Avrasya'nın tam ortası veya Avrasya'nın kalbi ifadeleri kullanılmaktadır (Şen, 2009: 125).

Bölgeye yapılan altyapı ve sanayi yatırımları bölgesel gelişmişliği arttırmıştır fakat gelir dağılımı adaletsizliğini de arttırmıştır. Bölgede elde edilen toplam gelir Uygurlar ve Han Çinlileri arasında eşitsiz bir şekilde dağılmıştır. Sınıf farkının ortaya çıkması ile bu iki grup arasında gerginlikler çıkmaya başlamıştır. İlk olarak ekonomik bağımsızlığın bozulması, gelir dağılımının değişmesi ile sınıfsal farklılıklar oluşturularak Sincan Türkleri'nin asimilasyonu politikasını hissettirmektedir. Sincan bölgesinde yaşayan Uygur Türkleri'ne baskı sadece ekonomik açıdan olmamıştır, sosyal hakları olan, düşünce ve ifade özgürlüklerine, dini özgürlüklerine de müdahale edilmiştir. Üstüne üstlük bu etnik grubun barışçı bir örgüt kurma hakkı, toplanma hakkı, çalışma hakkı, mülkiyet hakkı, serbest seçimlere katılma hakkı da söz konusu olmamıştır (İHH, 2015: 3-6).

Bir kısmı halihazırda bölgede yaşayan Han Çinlileri'nin yanına, anakarada ikamet eden Han Çinli soyundan gelenler de bölgeye yerleştirilmektedir. ÇHC, bölgedeki Uygur Türkleri'nin nüfus yoğunluğunu azaltmak istemektedir. 2003 yılı itibarıyla Han Çinlileri'nin bölgeye yerleştirilmesinin yanı sıra, bölgedeki genç Uygur Türkü nüfusunun başka bölgelere gönderilmesi kararlaştırılmıştır. İşgücü fazlasını başka bölgelere yönlendirme politikası olarak kamufle edilen bu girişim, genç nüfusun iş vaadiyle Anakara Çin'in iç bölgelerine taşınmasını ve diğer Çinli nüfus içerisinde asimile olmasını hedeflemektedir (Oğan, 2009). ÇHC'nin Uygur Türkleri ile ilgili politikası her alanda müdahaleyi ve özel hayatın, insan haklarının gizliliğini ihlal etmektedir. Uluslararası haberler insan hakları ihlallerinin boyutunu gözler önüne sermektedir. ÇHC, terör kisvesi

altında bir milyondan fazla Uygur Türkü'nü cezaevlerinde tutmaktadır (The Economist, 2021; Maizland, 2022) .

4.1.2.4. Uluslararası Rezerv Para Sorunu

ÇHC hükümeti bugüne kadar büyük ölçüde statükonun destekleyicisi olmuştur. 'Dünyanın atölyesi' olarak uluslararası ticaretten elde ettiği gelirlerle büyük miktarda dolar rezervi biriktirmiştir. Elde ettiği gelirin temsilcileri olan dolar temelli uluslararası para düzenini de desteklemiştir. 2008 küresel finans krizinde kimileri, bir ihtimal "ABD'nin 1997-8 Doğu Asya krizini daha da derinleştirmesinin intikamını almak üzere", ABD'deki yatırımlarından çekilebileceği tahmininde bulunduklarında da Çin'in elde ettiği kazanımlardan bir anca vazgeçmeyeceği bariz bir şekilde görülmüştür. Doların temel rezerv para olduğu ticaret sistemi, ABD'nin senyoraj geliri ile tahakkümünü temsil etmektedir. ABD, senyoraj gelirinden elde ettiği mali gücünü, dostlarının sermaye piyasalarına erişimini sağlayarak onları ödüllendirmek, düşmanlarının bu piyasalara girişini engelleyerek onları cezalandırmak için de kullanmıştır (James, 2009: 195-196).

ÇHC, ABD'nin dolar silahıyla küresel tahakkümüne karşı olduğunu dile getirmekten çekinmemiştir. Döneminin PBC başkanı Zhou Xiaochuan'ın 2009 tarihli o meşhur yazısını ele alacak olursak, "bireysel ülkelerden bağımsız [...] böylece kredi temelli ulusal paraların kullanımından doğal olarak çıkan zaaflardan kurtulmuş" yeni bir para sistemi kurulması için çağrı yapılmaktadır. Daha açık ifade edilecek olursa bu, ABD'nin doların küresel tahakkümü sayesinde uzun zamandır yararlandığı o "olağanüstü ayrıcalığa" doğrudan bir saldırıdır (Horsefield, 1969: 3-8;. Zhou, 2009: 1-3; Cohen, 2017: 46)

John Ikenberry, Batı sisteminin -politik ve ticari- yıkılışının kolay olmayacağını ifade etmektedir. Batı düzenini 'yıkması zor ve katılması kolay' bir sistem olarak nitelendiren Ikenberry, Batı normlarının herkes için kuşatıcı olduğunu, düzen içerisinde her ülkenin sisteme uyum sağlayabilecek bir özelliği ile katılabileceğine vurgu yapmıştır. Ikenberry'ye göre Çin'in yapabileceklerinin de bir sınırı olduğunu dışarıdan bakanlar göz ardı etmektedir. Ikenberry'nin tezi ile aynı görüşü paylaşan bazı çalışmalar da ÇHC'nin mevcut ticari düzene meydan okumak yerine onu desteklediğini, bir diğer yandan desteklemek zorunda olduğuna dikkat çekmektedirler. ÇHC, IMF kurucu üyelerinden biri olmasının yanı sıra İkinci Dünya Savaşı sonrası Bretton Woods'da uluslararası para

sisteminin yasal dayanağını oluşturan Anlaşma Maddeleri için yapılan pazarlıklarda etkin bir rol oynamıştır. ÇHC'nin yeni finansal düzenin inşa edilmesindeki bu aktif rolü çoğunlukla unutulmaktadır (Ikenberry, 2008: 24; Helleiner ve Kirshner, 2017: 21).

ABD'nin hakimiyetinde ilerleyen statükoya herhangi bir tehdit, uluslararası politikada izlediği kapsamlı etkileşimin doğası gereği ılımlılaştırılmaktadır. ABD, uluslararası kurumlar aracılığıyla kurduğu sisteme katılmak isteyen ülkelere sunduğu imkan ve ayrıcalıklarla teşvik oluşturmaktadır. Aynı zamanda yapı içerisinde yer alan ülkelerin hareket alanını sınırlayan kırmızı çizgileri belirlemiş, küresel hegemonyasına tehdit oluşturabilecek herhangi bir politikayı bu şekilde dizginlemiştir. ÇHC bu kurumsal yapı içerisinde iki açıdan dizginlenmiştir: a) ÇHC, yapı içerisinde ticari teşvik ve fırsatları kullanarak sistem içerisinde kalmaktadır ve dolar üzerinden kurduğu küresel ticari ilişkileri arttıkça sisteme bağımlılığı artmaktadır. B) Mevcut küresel finansal sistem, kapsayıcılığı ve aktörlere biçtiği rol itibarıyla baltalaması ve göz ardı edilmesi zor bir yapıdır. ÇHC'nin bu köklü yapı dışında kalarak alternatif bir yapı içerisinde aynı imkanları bulamaması sebebiyle mevcut sisteme muhalefet etmesi mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle, ÇHC'nin, önceliklerini mevcut yapı içerisinde kalarak, ekonomik büyümesini ve kalkınmasını sürdürerek, sistemin normlarına tabi, sınırlar içerisinde değişimle sınırlandırması ülke menfaatleri için de makul olan seçenektir. (Christensen, 2001: 23).

Yukarıda incelediğimiz sorunlar ÇHC'nin uluslararası ilişkilerde en çok karşılaştığı sorunlardır. Bu sorunlara ülke içerisinde bölgesel bir çok sorun eklenebilir. Örneğin ÇHC ile Hindistan arasındaki toprak/sınır sorunu da bunlara eklenebilir. Fakat çalışmamız spesifik ve dar bir bölgeyi içeren sorunlardan ziyade, uluslararası platformda ses getiren ve ÇHC yönetiminin eleştirilmesine sebep olan veya ÇHC yönetiminin gündemini en çok meşgul eden konuları ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Tayvan, Tibet ve Sincan sorunları ÇHC'nin eleştirilmesinde önemli konulardandır. Özellikle Sincan'da işlendiği iddia edilen insan hakları ihlalleri ÇHC'nin uluslararası platformdaki saygınlığına gölge düşürmektedir. Bir diğer yandan doların rezerv para olarak kullanımı ve -ikinci bölüm de de değindiğimiz üzere- RMB'nin ticarete kullanılmasına çalışması ÇHC'nin önem verdiği ekonomik problemlerden biridir (Subramanian, 2011: 99-104). Özetle, Çin'in hegemonik bir güç olmasının önünde büyük engeller vardır. ÇHC'nin hegemonyanın

‘sınırlar içerisinde sınırsızlık’ ilkesi gereğince ülke sınırları içerisinde ve uluslararası arenada çözmesi gereken diğer sorunlar şunlardır;

- 1- Yolsuzlukların istenilen düzeyde düşürülememesi
- 2- Farklı partilerde temsil edilmeyen grupların ÇKP içerisinde yönetimin etkinliğini sınırlandırabilmesi
- 3- Gelir dağılımındaki adaletsizliğin istenilen düzeyde arttırılamaması
- 4- Ulusal kaynakların yolsuzluk vb. gibi sebeplerle etkin kullanılamaması
- 5- Rusya ile tarihsel etkileşimi de dikkate alınarak, Uygur Türklerine uyguladığı baskı sebebiyle Türk dünyasının ÇHC’ye karşı olumsuz tutumu
- 6- Tek çocuk politikası gibi çocuk sahibi olmanın sınırlandırılmasının sonucu olarak nüfus yaş ortalamasının artması, nüfusun yaşlanması
- 7- Dolarizasyon sebebiyle daha çok finansal sektöre bağımlı hale gelmesi ve reel sektör kazanımlarının hegemon tarafından engellenmesi (Benedikter, 2014: 1-19; Transparency International, 2020; Kenneth, 2023).

4.2. Avantajlar ve Dezavantajlar Üzerine Bir Değerlendirme

ÇHC’nin avantajlı olduğu konular çalışmamızın ikinci bölümünde makroekonomik veriler ile ve üçüncü bölümünde ÇHC-ABD karşılıklı bağımlılık ve ticaret ilişkileri perspektifi ile detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Burada dikkat çekeceğimiz husus bu avantajların ve dezavantajların ülkenin uluslararası konumuna nasıl etki ettiği ve ÇHC’nin kabul görmesini sağlayacak / engelleyecek hususların değerlendirilmesidir. İlk olarak, dünyanın atölyesi olarak nitelendirilen ÇHC’nin giderek bu vasfından uzaklaştığı görülmektedir. Niteliksiz işgücünün yerini okullaşma oranının ve inovasyon/patent sayılarındaki artışın almasıyla ÇHC artık ucuz işgücünden dolayı yatırım alan bir ülke olmaktan uzaklaşmaktadır³². Fakat nüfusunun fazlalığından dolayı üretimde istihdam

³² 1985 yılında dünya geneli patent başvurularının %0,0092’sini oluşturan ÇHC, 2020 yılında 1 497 159 patent ile dünya genelinde yapılan 3276700 patentin %45,69’una sahiptir (WIPO, 2022). ÇHC, yaptığı AR&GE yatırımları 1996 yılında GYH’nin %0,56’sını oluşturuyorken bu oran 2018 yılında %2,14’tür. ÇHC, inovasyon ve patent bazlı yatırımlarını artırmaktadır.

edebileceği işgücü zenginliği ÇHC'nin avantajlı konumunu sürdürebilmesinde etkin bir araç olarak yerini korumaktadır (Brink, 2014: 1-2).

Çalışmamız, Hegemonik İstikrar Teorisi'nin günümüz şartlarında değerlendirilmesini ve Arrighi, Wallerstein ve Cohen gibi bilim insanlarının oluşturdukları teorik çerçeveden hareketle günümüz hegemon gücünün maddi temellerden ziyade fikir ihracını da benimsemesi, konsensüs/uzlaşma oluşturabilecek fikir yapısının ÇHC'nin başlıca politikalarından biri olması gerektiğini vurgulamaktadır. Fikir ihracının başlıca unsurlarından bir tanesi demokratik ve hoşgörülü devlet politikasının gösterilmesidir. Fakat kendi içinde özerk bir eyalette yaşayan Sincan Türkleri'ne uyguladıkları baskı ve iddia edilen soykırım planı ÇHC'nin sosyolojik ve demokratik uygulamalar itibarıyla kabul görmesini büyük ölçüde engellemektedir. Ramo'nun (2004) belirttiği gibi Pekin Konsensüsü muhataplarının kabul edeceği özellikleri barındırmamaktadır. Hegemonik İstikrar Teorisi'nde yer alan hakim bir gücün herdaim var olacağı fikri Pekin Konsensüsü tarafından diğer ülkelerin iç işlerine karışılmamasıyla belirtilmiştir. Bu ifade ile Pekin Konsensüsü'nü benimseyen ve ÇHC'nin sürdürülebilir büyüme modelini ve yönetim fikrini kendine rehber edinen ülkelerin Sincan Türkleri'nin yaşadıkları problemleri kendi halklarına yaşatmaları durumunda hegemon gücün uluslararası kurumlar vasıtasıyla yaptırım gücü olmamalıdır (Ramo, 2004: 11-12, Şen, 2009: 125; Oğan, 2009, Sayın ve Koçak 2017: 14).

Thatcher'ın ifadesiyle ÇHC 1980 yıllarında bir televizyon ihracatçısıdır, fikir ihraç edememektedir: Günümüz ve yakın geçmişte baktığımızda bu bakış açısının teknolojik üretim ve inovasyon alanlarında kısmi gelişme gösterdiğine şahit oluyoruz. ÇHC, 1980'deki işgücü zenginliği ile sahip olduğu üretim bolluğunu günümüzde de sürdürmektedir. Yeni ürünlerin keşfinde ve patent / inovasyon rakamlarında da oldukça iyi bir seviyeye gelmiştir fakat her ülkenin veya demokratik çoğu ülkenin kabul edebileceği muhtemel bir fikir yapısını inşa edememiştir. Küresel politik yapıda ÇHC'nin anıldığı özellikleri: fikir özgürlüğü yerine düşünce suçlularının olduğu baskı rejimidir. Ülke genelinde uygulanması planlanan sosyal kredi sistemi ile vatandaşlar günümüzde iki yüz milyondan fazla kamera ile izlenmekte, sokaktaki her hareketlerine, sosyal medyadaki her beğeni, yorum ve ideolojilerine göre kredilendirilmekte, sosyal yaşam puanı belirlenmektedir. 2019 yılı mayıs ayına kadar bu sistemden elde edilen veriler ile on bir milyon yüz kırk bin kişi uçağa binmekten, dört milyon iki yüz elli bin kişi ise hızlı

tren kullanmaktan menedilmiştir (Liang, 2018: 415-416, Chuntao, 2019: 48; AA, 2020; Donnelly, 2022). Tüm bu değerlendirmeler neticesinde kısaca avantajlı olduğu konuları özetlemek gerekmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti, tarım politikası ve gıda güvencesi konularında kapsamlı çalışmalar yürütmektedir. Ülke, dünyanın en büyük tarım üreticisi ve tüketicisi olması nedeniyle tarım politikalarının etkileri büyük ölçekte hissedilmektedir. Hükümet, gıda güvencesini sağlamak ve tarımsal üretimi desteklemek için çeşitli politika önlemlerini hayata geçirmiştir. Birinci Beş Yıllık Plan'dan beri, çiftçilerin gelirini artırmayı, tarım alanlarını korumayı ve modern tarım tekniklerini benimsemeyi hedefleyen tarım politikaları izlenmiştir. Özellikle son yıllarda, Çin hükümeti tarım sektörünün modernleşmesini teşvik etmek için büyük çabalar sarf etmektedir. Teknolojik yenilikler, tarımsal üretkenliği artıracak çeşitli uygulamalar ve özellikle organik tarım gibi sürdürülebilir tarım yöntemlerinin teşvik edilmesi gibi önlemler alınmaktadır. Gıda güvencesi önemli bir kaygıdır ve Çin, bu konuda yoğun çalışmalar yapmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, kendi yerel gıda tüketimi talebini karşılamak için güçlü bir tarım sektörü geliştirmeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra, dünya genelinde artan gıda taleplerini de karşılamak amacıyla tarım üretiminde sürekli iyileştirmeler yapmaktadır. Yüksek verimli tarım teknolojileri, tohum geliştirme programları ve tarımsal araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yapılan yatırımlar, gıda güvencesini artırmak için önemli adımlardır (Lin, 1992: 34-35; Huang vd, 2002:674-676; Rozelle vd, 346-347).

Tarımsal üretimle elde edilen gelirin ve güvencenin yanısıra ÇHC ekonomik bağımsızlığını destekleyecek ve dışa açık ekonomi yapısını güçlendirecek şekilde RMB'nin uluslararası kullanımını da arttırmaktadır. Çin Halk Cumhuriyeti, RMB'nin (Çin yuanı) uluslararası alanda daha fazla kullanılmasını teşvik etme politikaları izlemektedir. Bu politikanın amacı, Çin'in ekonomik gücünü yansıtmak, finansal bağımsızlığını artırmak ve küresel finansal sistemde daha etkin bir rol oynamaktır. Çin, RMB'nin uluslararasılaşması için bir dizi adım atmıştır. Örneğin, ticaret işlemlerinde RMB kullanımını teşvik etmek için çeşitli önlemler almış, ikili, bölgesel ve serbest ticaret anlaşmaları ile RMB'nin kullanımını yaygınlaştırmıştır. Çin, yerel para birimini uluslararası ticarete daha yaygın olarak kabul edilebilir hale getirmek için offshore RMB piyasaları, RMB üzerinden yerli ve uluslararası ödeme sistemleri oluşturmuştur. Yine, diğer ülkelerle RMB swap anlaşmaları yaparak, RMB'nin yerel para birimi olarak

kullanımını desteklemiştir. Öte yandan, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ABD hazine bonolarına olan rezerv miktarı da dikkate değerdir. Çin, uzun yıllardır biriktirdiği dolar rezervlerinin bir kısmını ABD hazine bonolarına yatırmıştır. Bu, Çin'in dış varlık rezervlerini çeşitlendirmek ve doların değerini korumak amacını taşımaktadır. Ancak, son yıllarda Çin, dolar rezervlerinde çeşitlendirme politikalarını hızlandırarak, ABD hazine bonolarının miktarını düşürme eğilimindedir. Bu, RMB'nin uluslararasılaşmasını destekleyen politikaların bir parçası olarak da görülebilir (Zhang, 2015: 2; Cheung vd, 2011: 15-16). Son olarak ÇHC'nin süper güç olarak anılması ve hegemon olarak nitelendirilmemesinden kaynaklanan bir avantajı daha çalışmamızda incelenmiştir. ÇHC, hegemonun piyasaya ve küresel politik düzene ihtiyacını bilerek ve paydaş olarak bazı konularda sistem içerisinde görevlerini yerine getirerek destek olmaktadır. Fakat hegemonya içerisinde ortak çıkarlardan faydalanmakta ve problemleri çözmede ABD kadar kararlı bir tavrı sergilememektedir, bir diğer ifadeyle, sistemdeki aksaklıkları gidermede görevli değildir. Bu avantajı ÇHC'ye hegemonik ödevlerden uzak durmayı ve sistem içerisinde kalarak maksimum faydayı elde etmeyi mümkün kılmaktadır. ÇHC'nin hegemon olmasını engellemesi muhtemel, çözmesi gereken sorunlar, çalışmamızın bir diğer alt başlığı altında incelenmiştir.

Çin, çeşitli sorunlarla karşı karşıya olan bir ülkedir. Tayvan sorunu, Tibet sorunu ve Doğu Türkistan sorunu, Çin'in iç politika ve uluslararası ilişkilerinde önemli konuları temsil eder. Tayvan sorunu, Çin'in egemenlik iddiasıyla ilgilidir. Çin, Tayvan'ı kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak görmekte ve bağımsızlık girişimlerini sert bir şekilde karşılamaktadır. Tayvan ise uzun yıllardır de facto bağımsızlık durumunu korumakta ve uluslararası alanda tanınma mücadelesi vermektedir. Tibet sorunu, Tibet Özerk Bölgesi'nin Çin tarafından yönetilmesi ve Tibet halkının kültürel, dini ve siyasi haklarının tartışmalı olmasıyla ilgilidir. Tibet, Çin tarafından 1950'lerde işgal edildi ve Çin hükümeti, Tibet'in modernizasyonunu ve kalkınmasını desteklerken, bölgedeki kültürel özerklik ve dini özgürlükler konusunda eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Doğu Türkistan sorunu ise Çin'in Batı Çin'de bulunan Uygur nüfusuyla ilgilidir. Uygur Türkleri, Doğu Türkistan olarak da bilinen Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadır. Çin hükümeti, bölgedeki ayrılıkçı faaliyetlere karşı sert önlemler almış ve insan hakları ihlalleriyle eleştirilmiştir. Uygur Türkleri arasında kültürel baskılar, gözaltılar ve toplama kampları gibi konular, uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir. Bu sorunlar uluslararası

aland da dikkate alınmaktadır. Farklı ülkeler ve insan hakları örgütleri, Çin'in Tayvan, Tibet ve Doğu Türkistan konularındaki politikalarını eleştirmekte ve değişiklik talep etmektedir. Ancak, Çin hükümeti bu eleştirilere karşı kendi iç işlerine müdahale olarak değerlendirmekte ve bu konularda sert bir tutum sergilemektedir (Goldstein, 2019: 14-17; Su, 2008: 40-36; Clarke, 2011: 113).

Çin, uluslararası rezerv para birimi olarak doların potansiyel risklerini göz önünde bulunduran bir ülkedir. Dünya ekonomisindeki doların egemenliği, Çin için hem avantajlar hem de dezavantajlar içermektedir. Doların uluslararası rezerv para birimi olarak kullanılması, Çin'in ticaret ve finansal işlemlerini olumlu yönde etkileyebilir. Doların yaygın kabulü, uluslararası ticarete işlemlerin hızlı ve kolay gerçekleşmesini sağlar. Ayrıca, doların istikrarlı bir para birimi olarak kabul edilmesi, Çin'in yabancı yatırımcıları çekmesine yardımcı olabilir. Ancak, doların egemenliği Çin için de bazı riskler içermektedir. Öncelikle, ABD ekonomisi ve para politikalarındaki dalgalanmalar, Çin ekonomisini doğrudan etkileyebilir. Doların değerindeki ani değişiklikler, Çin'in dış ticaret dengesini ve finansal piyasalarını olumsuz etkileyebilir. Ek olarak, ABD'nin yaptırım politikaları, Çin'in doların egemenliğini sorgulamasına ve kendi para birimini kullanma arayışına yönlendirebilir. Son yıllarda, Çin, dolar dışında uluslararası ticaret ve finansal işlemler için alternatif ödeme sistemleri ve para birimleri üzerinde çalışma yapmıştır. Bu, Çin'in doların hakimiyetine bağımlılığını azaltmayı hedefleyen bir stratejidir (Cheung ve Qian, 2009: 839-839). Avantajlar ve dezavantajlar ÇHC'nin hegemon olmasını engelleyebilecek veya güçlendirecektir fakat ÇHC öncelikle içte / sınırları içerisinde sorunsuz olmayı hedeflemektedir. Bu sebeple uluslararası platformlarda kabul edilmeyen ve müdahale edilmeyi mümkün kılan Sincan politikası gibi kötü uygulamalarına son vermelidir.

Çığır açan buluşların temelini farklı fikirlerin kendilerini özgürce ifade edebilecekleri demokratik hoşgörü ortamı oluşturmaktadır. ÇHC'nin otoriter yönetim yapısı uluslararası ilişkilerinde küresel ekonomik düzenin istikrarı yerine ulusal çıkarlarını ön planda tutması ve ulusal egemenlik kaygısının hat safhada olması, uluslararası sistemde ÇHC'ye bakış açısını demokratikleşme, insan hakları ve özgürlükler gibi konularda etkilemektedir. Kişileri sosyal kredi sistemi ile her sosyal ilişkisinde denetleyen ÇHC'nin giderek artan yolsuzluk iddiaları dikkate alındığında siyasiler için ne derece hassas olduğu da bir soru işareti olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, ÇHC'nin uluslararası sistemde

gücünün artması, aynı yönetim tarzını benimseyen otoriter devletler için ABD ve AB'nin politikaları ile şekillenen, demokrasi merkezli Batı siyasi anlayışına karşı alternatif oluşturmaktadır (Alperen, 2019: 255; Benedikter, 2014: 1-19).

SONUÇ

Eski Yunanca ‘hēgéomai’ sözcüğünden türetilen ‘hegemonia’ ifadesi Latince’den gelmiş ve dünya dillerinde kullanılmıştır. ‘Önder, lider, komutan’ anlamına gelen ‘hēgemōn’ sözcüğünden türetilen hegemonyanın anlamı ‘hüküm sahibi olmak, öncü olmak, önderlik etmek’tir. Türkçede kullanılan ‘egemen’ sözcüğü de Eski Yunanca hegemon sözcüğünden alıntıdır. Ekonomi-politik analiz içeren tez yöntemimiz için hegemon, diğer ülkeler üzerinde egemen güce sahip, önderlik eden, kuralları ve normları belirleyen hüküm sahibi bir ülkeyi temsil etmektedir. Medeniyetin ilerleyişi / gelişimi egemen gücün, modernliğin krizini çözmek veya ertelemek için, sahip olduğu iktidar fazlasını kullanması ile mümkündür. Modern egemenlik, toplumsal işlevler, topraklar vb. arasında sınırlar oluşturulması ve bu sınırların korunması ile işlemektedir. Egemenlik, topraklar ve insanlar arasındaki sınırları belirlemesi sebebiyle bir kod fazlasıdır, toplumsal gelişimi ve işlevini daha büyük bir güç olarak kodlamaktadır. Egemen, insanları farklı özellik ve taabiyetlerine göre sınıflandırarak toplumsal alanı katmanlara böler ve sistem bu şekilde işler (Hardt ve Negri, 2018: 327).

Sermaye ise egemenliğin aksine, tam anlamıyla bir iktidar merkezine bağlı olmamakla birlikte, bir toplum üzerindeki hakimiyetini ticaret ağları ve bu ticareten doğan yeni ilişkiler üzerinden kurar. Sermaye, yapısı gereği yeni topraklara genişleyerek toplumsal sınırları aşma ve yeni topraklarda etkinliği oluşturmak için bir araçtır. Sermaye, toplumlar arasındaki parasal akış kodlarını değiştirir, kendi kurallarına uymaya zorunlu hale getirir. Kitlesele olarak ademi-merkeziyetçi bir dağılım sonrası normları belirler ve bu sermaye akışının bir kanala akmasını sağlayarak hakimiyetini kurar. Marx’ın analiz ile üç asli unsur ile sermayenin yolculuğunu ve oluşturduğu katmanları anlayabiliriz. İlk olarak sermaye insnaları farklı ticaret sahalarına erişim sayesinde harekete geçirir. Bu şekilde feodal ilişkileri zayıflatırken sermayeye muhtaç bir ‘proletarya’ oluşturur. Bu şekilde toplumsal örgütlenmeler, kültürel faaliyetler ve kültürel etkileşimlerden kaynaklanan banzeşmeler zayıflar. İkinci adımda sermaye, değer birimini ve biçimini tek bir standart birim ile tanımlar, değeri para ile birleştirir. Önceden kurulmuş bütün unvan, vasıf gibi nitelik ve nicelik bildiren ifadeleri sadece nicel ve ortak kabul üzerinden ölçülebilir ekonomik terimlere indirger. Üçüncü adımda toplumsal işleyişin tüm adımlarında aracı olarak kullanılan sermaye toplumsal alanı kontrol eder. Egemenlik dışarıdan, sermaye ise

içeriden kontrol mekanizmasının oluşturulması ve kurulan düzenin işlerliğinin devamını sağlamaktadır (Hardt ve Negri, 2018: 328). Çalışmamız hegemonik gücün tesis edilmesinde uluslararası kurumların, politik ilişkilerin yanında sermaye ile neredeyse her ülkeye ulaşabilen, sermaye hareketlerinin yönetilmesini sentezleyerek ortaya çıkan hegemonya anlayışını benimsemektedir.

Hegemonik gücü analiz ederken ulus-devletlerin gücü göz ardı edilmemelidir. Fakat sermayenin küreselleşmesi ile ulusun sadece kültürel bir oluşum olmadığı, aidiyet duygusu ile ortak bir mirası paylaşan insan topluluğundan ziyade tüzel-ekonomik bir yapı olarak da değerlendirilmelidir. Küresel finansal ilişkilerin günümüzde ne boyutta olduğu AB, DTÖ, GATT, WB, IMF gibi kurumlar aracılığıyla denetlenebileceği gibi, bu kurumların varlığı ve üretim / ticaretin küreselleşmesi ulusal-tüzel yapıları, dolayısıyla ulus-devlet anlayışını aşındırmaktadır. Hegemonik güç, küresel sermayeye yön veren ve denetleyen bir güç olarak makro düzeydedir, küresel sistemin genel dengesini, bu sistemden elde ettiği kazanımlarını sürdürmeyi hedefler.

Hegemonik gücün oluşabilmesi için askeri güç, parasal güç ve iletişim gücü gereklidir. Askeri güç günümüz şartlarında operasyon ve diğer ülkelerin topraklarını işgal amacının yanında caydırıcı nitelikteki güç olarak da kullanılmaktadır. Sermaye gücü, küresel finansal sistemin mikro işleyişini kontrol edebilmek ve işlemlerin aracı olarak kullanılabilecek, dolayısıyla küresel ekonomik sistemin mikro denetleyicisi, bir para biriminin oluşturulması ve diğer iki güç sayesinde bu para biriminin kabul ettirilmesi ile mümkündür. Çalışmamızın nicel ve nitel içeriğini oluşturan ÇHC, sahip olduğu nükleer gücü ile değil, günümüz şartlarında refah ekseninde incelenmelidir. Askeri, parasal ve iletişim gücü arasında en önemlisi şüphesiz iletişim gücüdür. Önceki bölümlerde bahsettiğimiz üzere iletişim gücü, ülkenin diğer ülkelere ‘fikir ihracı’ ile sağlanmaktadır. Mal ve hizmet ihracatında dünyanın en önde ülkelerinden biri olan ÇHC’nin günümüz hegemonu olabilmesini sağlayacak kriter, kabul görece ve herkesi kucaklayabilecek bir yönetim ve idare anlayışının tesis edilmesi olacaktır.

İletişim, ulus-devlet anlayışının ve uygulamalarının yıkılmasında / aşınmasındaki en önemli araçlardan biridir. Belirli bir merkezden yönetim değil, sürekli ve engelsiz dolaşımda olan iletişimin yönetilmesi hegmeonun yapması gereken en önemli ödevlerinden biridir. Hardt ve Negri’nin (2018: 343) de belirttiği üzere:

“Diller dolaşım için işlevsel hale gelir ve her egemen ilişkiyi çözer. Eğitim ve kültür de dolaşım dahilindeki gösteri toplumuna teslim olmaktan kaçamaz.”

Hegemonik gücün inşasında eğitim ve kültürün en önemli yapıtaşlarından biri olan dilin kullanımı, dil ve düşünce yoluyla eğitime ve kültüre etkisi önemli bir yer oluşturmaktadır.

Bahsettiğimiz üç gücü sınıflandıracak olursak: a) nükleer güce sahip olmak dünya genelinde monarşik gücü; b) diğer ülkeler tarafından kabul edilen ve kullanılan bir para birimine sahip olmak, işlemlerin denetimi ve işlemlerin asli unsuru olan paranın gücü ile bir üst sınıftan sistemi düzenlemeyi sağlayacağından dolayı aristokratik gücü; c) diğer ülkelerin kabul edeceği bir iletişim yeteneğine veya ağına sahip olmak –burada telefonlarımızda kullandığımız uygulamalara ek olarak günlük hayatımızda iletişim yolu olarak kullandığımız AB veya ABD temalı içerikler de düşünülmelidir- demokratik gücü temsil eder. Hegemonya, çoğunluğun kabul edeceği bir sistemi inşa etmek ve bu sistemi bir düzen içerisinde devam ettirebilmekle mümkündür.

Çalışmamızda paranın hegemonya içerisindeki önemi yaptığımız analizin ekonomik kısmını temsil etmektedir. Hegemonyanın fikir inşası ve ihracı ile temsil edilen kısmı ise politik kısmı temsil etmektedir. Bu iki konu birleştirilerek ekonomi-politik bir analizin temelleri oluşturulmuş ve ÇHC’nin hegemonik güç olma ihtimali, bir diğer ifadeyle hegemon olma ihtimali incelenmiştir. Literatürde dile ve düşüncelere verilen önemin yanı sıra uluslararası ilişkilerin temeli olan ekonomik / ticari ilişkilerin aracı unsuru paranın kullanımı, rezerv para kullanımı ile hegemonyanın ilişkisi çalışmamızda vurgulanmıştır. Günümüzde dokuz ülkenin nükleer silaha sahip olduğu düşünüldüğünde, nükleer silahlardan elde edilen monarşik gücün analizimizde daha az yer alması uygun görülmüştür. Çalışmamızda para biriminin işlerliği ve kabulü Cohen’in (2017) teorileri baz alınarak incelenmiştir. İletişimin ve uluslararası ilişkilerde hegemonun kendi kurallarını kabul ettirebilmesinin unsurları ise Hegemonik İstikrar Teorisi çerçevesinde incelenmiştir.

2019 yılında koronavirüs pandemisi ile yönetim şeklini net bir şekilde yansıtan ÇHC, uluslararası arenada, problemleri çözmedeki başarısını halkın özgürlüğüne karşın perde olarak kullanmaktadır. Koronavirüs tedbirlerindeki antidemokratik uygulamaların yanı sıra Uygur Türkleri’nin özerk bölgesi olan Sincan’da yaptıkları ve ülkenin imajına en büyük zararı veren demir yumrukla yönetim anlayışı diğer ülkeler üzerindeki

etkinliğini sınırlandırmaktadır. Hegemonyanın kurulabilmesi ve yönetilebilmesindeki en önemli hususlardan biri, farklılıkların idare edilebilmesi ve hoşgörüye dayalı fikir yapısını benimsetebilmesidir. Rızanın üretimi de diyebileceğimiz yönetim modelinde hegemon, farklı görüşlere sahip toplumların / ülkelerin yaşam tarzlarına asgari müdahale ile düzenin sağlanmasından sorumludur. Hegemonun gücü, şiddet ve tepkisi ile ölçülmesinden ziyade diğer ülkeler tarafından kabul edilebilir bir fikir birliğini oluşturmasından geçmektedir.

ÇHC yönetim tarzı ve tarihten gelen, ulus-devlet temelli ve diğer ülkeleri kendisinden aşağıda sayan anlayışı sayesinde fikir ihracının aksine, yönetimde baskıların hakim olduğu bir geleneğe sahiptir. Haraççı sistemin inşası, bir imparatorluk kurulması ve ÇHC'nin bu imparatorlukta yönetici vasfının korunması gibi kendi ülkelerinin haklarını diğer toplumlardan üstün tutan bir zihniyetin varlığı başlı başına kabul edilemeyecek bir etik ve yönetim anlayışını temsil etmektedir. ÇHC'nin ulus-devlet temelli politikaları kendi sınırları içerisindeki sorunları öncelikle çözmesini gerektirmektedir. Tibet, Sincan, Tayvan ile yaşadığı yönetim krizine karşın söylemleri ve uygulamaları demokratik değil, aksine, toplumları kendi kültürlerinden uzaklaştırmakta, tarihsel birikimlerini unutturarak asimile etmek istemektedir. ÇHC'nin hegemon olmasının önündeki en büyük engellerden bir tanesi 'sınırları içerisinde sorunsuz' bir ülke olmamasından kaynaklanmaktadır. Bu sorunlarda özerk bölgelerin istekleri olmakla birlikte ÇHC'nin şiddet içeren politikası sorunun çözülebilmesini zorlaştırmaktadır. Hegemonik güce sahip ülke, uluslararası kuruluşlarda etkin ve söz sahibi bir konumda olmalıdır. Önceden bahsettiğimiz monarşik gücün inşası için gerekli olan nükleer silahlanmayı bir kenara bırakacak olursak ÇHC, aristokratik gücü oluşturan paranın kullanımı ve kurallarını düzenleyen kurumlar içerisinde (WB, IMF gibi) eskiye nazaran daha çok söz sahibidir.

ÇHC'nin söz sahibi olduğu ülkeler de çalışmamız için önemli göstergelerden biridir. Hegemon olma iddiası ile analiz ettiğimiz ÇHC'nin Afrika özelinde ticari ve politik ilişkileri ve üretim politikası incelenmelidir. ÇHC'nin Afrika'da mahkumları çalıştırdığı rapor edilmektedir. Uluslararası literatürde 'mahkum ihracı' veya 'hapisane işçiliği' olarak geçen bu uygulamada ÇHC, çokça tekrar edilen ve neredeyse uluslararası arenada kabul görmüş iddiaya göre Afrika'da işçi çalıştırmaktadır. Afrika'daki emek ihtiyacını bu yolla gideren ÇHC ürettiklerini Kenya ve Cibuti'deki limanlardan Avrupa'ya pazarlamaktadır. ÇHC'nin en önemli projelerinden biri olan Kuşak ve Yol Girişimi de

bu üretim planını genişletmektir. Burada dikkat etmemiz gereken husus ÇHC'nin insan hakları konusundaki hassasiyetsizliği, bir diğer ifadeyle, ÇHC'nin insan / mahkum haklarına olan umursamaz tavrıdır. ÇHC'nin hegemon olarak güç elde etse dahi fikir ve düşünce planında kabul edilmeme sebeplerinden bir tanesi 'mahkum ihracı'dır (NYT, 1991; Sautman ve Hairong, 2010; Star Reporter, 2019; Brautigam, 2010).

Çalışmamızda ÇHC'nin diğer ülkeler ile ilişkilerini geliştirecek, küresel etkinliğini artıracak en önemli projesi olarak gördüğümüz Kuşak ve Yol Girişimi incelenmiştir. Detaylarıyla açıkladığımız üzere ÇHC, Afrika'da etkindir ve mahkum ihracı ile Afrika'daki üretimini Avrupa'da piyasaya sürmek istemektedir. Afrika'ya mahkum ihracı ile birlikte düşünüldüğünde ÇHC'nin uluslararası ticarete insan haklarını gözetmeksizin izlediği üretim politikası istifade edilebilecek bir proje olarak değerlendirilecektir. Daha açık bir ifade ile, ÇHC'nin mahkumları çalıştırması maliyet avantajı sağlaması sebebi ile ürünleri talep eden ülkeler için bir tercih sebebi olsa da ÇHC'nin işçi ve istihdam politikası, insan hakları açısından ciddi soru işaretleri barındıran bir politika olarak kabul edilmektedir.

Çalışmamızda ÇHC yükselen ve hegemonun yerini alabilmesi muhtemel bir güç olarak değerlendirilmektedir. Hegemonun yerini alabilmek için gerekli politik ve ekonomik güce sahip olmak, günümüz dünya düzeninde uluslararası ilişkilerin, üretim sistemlerinin geliştirilmesine bağlıdır. Fakat hegemon olma ihtimali olan bir ülkenin günümüz hegemon gücü ile ilişkisi, bir diğer ifade ile 'karşılıklı bağımlılığı', hegemon olma ihtimalini azaltabilir. ÇHC'nin en çok ürün ihraç ettiği ülkelerden biri olan ABD, birbirlerine ekonomik / politik bağımlılıkları gereği ilişkilerin koparılamayacağı bir ülke statüsünde değerlendirilebilir. ÇHC vatandaşlarının ABD'deki ekonomik yatırımları, ÇHC'deki ABD vatandaşlarına ait yatırımlar, ÇHC'ye uluslararası ticarete ABD'nin sağladığı kolaylıklar ile elde ettiği gelirler düşünüldüğünde, ABD – ÇHC karşılıklı bağımlılığı pekişmektedir, ilişkinin mevcut düzende –ABD'nin kural koyucu, ÇHC'nin ise mevcut düzende gelir elde edici- devamı ÇHC'nin hegemon olarak ortaya çıkmasını geciktirmektedir. ABD'nin ÇHC ile ilişkilerinde başarılı olarak nitelendirilebilecek en önemli politikası, yükselen güç olarak ÇHC'ye karşı hamlelerle birlikte ÇHC'nin yer aldığı uluslararası kurumlar aracılığıyla ortaklık bağında dengeyi kurabilmesidir. ABD'nin çizdiği / söz sahibi olduğu kurallar ile işleyen küresel ekonomi çarkında ÇHC'nin ortak olduğu fakat yönetim ve yürütme bölümlerinde ABD'nin hakim olduğu

küresel ekonomik düzen ABD'ye, olası anlaşmazlıkları gidermede veya yükselen güçlerin hegemon olma isteklerini törpülemekte önemli bir güç avantajı sağlamaktadır (Patrick, 2010:46).

ÇHC, küresel etki alanını genişletme yolunda para birimi değişikliğini önemli bir adım olarak görmektedir. Küresel para birimi belirlenmesi ve bu para biriminde daha etkin rol alabilmek için ÇHC, SDR ile belirlenen bir para biriminin uluslararası ticarete kullanılmasını istemektedir. En çok kullanılan para birimi olan doların yerini SDR'ye göre belirlenecek bir para biriminin alması ÇHC'nin küresel finans düzeninde parasal gücünün artmasını, bunun yanında özellikle üçüncü dünya ülkeleri üzerinde politik etkinliğinin yozlaşmış bir şekilde artmasını sağlayacaktır. Burada gözden kaçırılan en önemli husus, ÇHC'nin yaptığı serbest, bölgesel ve ikili ticari anlaşmalarla para biriminin kullanılmasını sağlamasının, etkin bir politika izleyebilmesinin önünü açmamasıdır. Günümüzde ÇHC ile ortaklık kuran ülkelere bakıldığında Suriye ve İran ülkemize yakın coğrafyada yer alanlar arasındadır. Yönetim tarzları itibariyle otokratik ve halkının yaşam çeşitliliğine saygı göstermeyen bir anlayışın diğer ülkeler üzerinde etkili bir politika yürütebilmesi mümkün değildir. Bir diğer ifadeyle, ÇHC'nin yaptığı ikili, bölgesel ve serbest ticaret anlaşmaları diğer ülkeler arasında da yapılabileceği için, demokratik güce sahip olmayan bir ülkenin para birimini kabul ettirmesi ve kullanımı ile otoritesini oluşturmaları mümkün değildir.

ÇHC'nin elinde bulundurduğu rezerv paralar ile etkin bir politika izlemesine faydasının olacağını söylemek pek mümkün değildir. ABD, hegemon güç olarak Covid sürecinde 4,6 trilyon doların piyasaya sürülmesini (UsaSpending, 2022), bu sayede küresel kapitalist sistemin çarklarının işlerliğinin korunmasını sağlamıştır. ÇHC'nin rezervlerinin tedavülde yer alan toplam dolar içerisindeki payı bu dolar salımı sonrasında azalmıştır. Ayrıca ÇHC'nin sahip olduğu ABD Hazine Bonosu miktarı da azalmıştır. ÇHC'nin Covid pandemisi sürecinde büyüyen ekonomilerden biri olduğu dikkate alınacak olursa, etkileyebileceği bir para düzenindeki etkisi Covid pandemisi sürecinde azalmıştır.

Çalışmamız, incelediğimiz uluslararası ekonomi-politik teorilerden Hegemonik İstikrar Teorisi rehberliğinde / ışığında analiz yapılmıştır. Teoriye göre dünya hegemonik güce sahip bir lideri gerektirmektedir. Hegemon, liberal dünya ekonomisini yönetmeli ve açık dünya ekonomisi olarak isimlendirilen uluslararası ekonomi-politik ilişkilerin normlarını

belirlemelidir. Uluslararası ilişkilerde kaosun önlenmesi için hegemonun gerekliliğine dikkat çeken bu teori, ikili ekonomi teorisi gibi üretimdeki gelişmeleri ön planda tutarak geleneksel ve modern ayrımı yapmaktan kaçınmanın yanı sıra, modern dünya sistemi teorisinde merkez ve çevre ayrımını daha geliştirerek sermayenin sınır tanımayan akışını da teorinin içerisinde değerlendirmektedir. Bir diğer yandan merkez – çevre ayrımı yapmadan hegemonik istikrarı sağlayan bir ülkenin mevcudiyetini mecbur kılar ve merkezi kural koyucu olarak belirledikten sonra çevre ve yarı çevre ülkeleri, kurulan sisteme entegre olmaları ve sermayenin yönlendirilebileceği pazarlar olarak niteler. Hegemon, merkezdedir ve diğer ülkelerin ilişkilerini şekillendirerek elde edeceği faydayı maksimum seviyeye çekmeye çalışır. Burada hegemonya, diğer ülkelerle işbirliğine katlanmaktan dolayı, bazı ödevlerin oluşması neticesinde uğradığı zarardan daha fazla fayda / kazanç elde eden ülke / ülkeler grubu olarak nitelendirilir (Arı, 2021: 237).

Hegemonik gücün diğer ülkeler üzerinde etkili politika belirleyebilmesini sağlayan, hegemonya ile ilişkilendirilebilecek bir diğer önemli kavram, ‘meşruiyet’ tir. Yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkinin zeminini ve rızayı oluşturan meşruiyet, kurumlar ve hegemonun arasında kabul görmüşse, bir diğer ifadeyle, sistem düzgün işliyor ise, meşruiyet sorunu yok demektir. Baskı rejimlerinde insan haklarına karşı duyarlılığın az olması sebebiyle korku had safhadadır. Rızanın imal edilememesi sebebiyle meşruiyet problemi oluşur. Korkunun yaygınlaşması hegemonun zayıflamasına sebep olur çünkü geniş coğrafyalara fikren hakim olmaya çalışan bir hegemonik gücün imkanları aynı anda her yerde olmasına imkan vermeyecektir. Meşruiyet ve hegemonyayı ilişkilendirirken korkunun etkisi ile şu çıkarımda bulunabiliriz: korku var ise meşruiyet yoktur. Baskı rejimlerindeki zorla kabullendirme, sorgulamayı ve iletişimden gelen demokratik gücün zayıflamasına sebep olmaktadır. Hegemonyanın rıza ile sürdürülebilen yapısı, meşruiyetin en önemli hegemonya unsurlarından biri olduğunu kabul etmemizin gerekliliğini göstermektedir (Arı, 2021: 360). ÇHC’nin haraççı sistemi ve uluslararası platformlarda yerel faydasını genel faydaya tercih eder tavrı meşruiyet sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Dezavantajlar arasında bahsettiğimiz Tibet ve Sincan sorunları ÇHC’nin baskı ile asimile etme politikalarından bir tanesidir. Dışişlerinde kısmen ülkesine bağlı olan özerk bölgelerin politikalarında dahi bu şekilde politika izlemesi ÇHC’nin demokratik gücünün, bir diğer ifadeyle, iletişim gücünün zayıf

olduğunu göstermektedir. Bu açıdan hegemon olarak kabul edilebilmesinde iletişim gücünü elde etmeli ve meşruiyet krizi yaşamamalıdır.

Bahsedilmesi gereken bir diğer önemli unsur enerji bağımsızlığıdır. ÇHC, son yıllarda enerji politikalarına büyük önem vererek, enerji güvenliğini sağlamak ve enerji kaynaklarına erişimi artırmak için ulusal ve uluslararası çapta bir dizi girişimde bulunmuştur. Enerji kaynaklarına erişim, kaynakların güvenliği ve kontrolü, küresel hegemonya için önemli faktörlerden biridir. ÇHC, enerji kaynaklarına erişimi artırmak için başka ülkelerle işbirliği yapmaktadır. Örneğin Rusya'dan doğalgaz alımı anlaşmaları yapmıştır ve Orta Asya ve Afrika'da enerji kaynaklarına erişim için projeler yürütmüştür. Ayrıca ÇHC, enerji ithalatına olan bağımlılığını azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapmaktadır. Bu girişimler, ÇHC'nin enerji kaynaklarına olan erişimini artırmakla birlikte, küresel enerji piyasasında giderek etkili hale gelmesini sağlamaktadır. ÇHC'nin küresel enerji politikalarına etkisi ve nüfuzu arttıkça, uluslararası siyasi arenada daha güçlü bir konuma sahip olmasına yol açabilir. Enerji politikaları, enerji kaynaklarına olan erişimi, enerji güvenliğini ve kontrolünü artırmak için atılan adımların yanı sıra, küresel bir oyuncu olarak ÇHC'nin ekonomik ve siyasi nüfuzunu da arttıracaktır. ÇHC, nükleer füzyon alanında da önemli bir oyuncu haline gelmiştir. Uluslararası işbirliği ve ortaklıklar yoluyla bu alandaki çalışmalarını hızlandırmakta, ITER (Uluslararası Termonükleer Deneysel Reaktör) projesine liderlik etmektedir. ITER, dünyanın en büyük nükleer füzyon araştırma ve geliştirme projesidir. ÇHC'nin yanı sıra Avrupa Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Japonya, Hindistan ve Güney Kore gibi birçok ülke bu projede yer almaktadır.

Özetle, çalışmamız ÇHC'nin günümüz şartlarında hegemon güç olabilme ihtimalini reddetmektedir. Hegemon gücün en önemli argümanlarından biri olan fikir ihracından ve farklılıklara hoşgörüden hayli yoksun bir politika yürüten ÇHC'nin hegemon olma ihtimali, sosyo-politik anlayışının köklü bir şekilde değişmesine ve uluslararası platformlarda daha etkin bir konum elde etmesine bağlıdır. Çalışmamızın dördüncü bölümünde ÇHC'nin hegemon olmasını sağlayacak, avantajlı olduğu konular ve ÇHC'nin hegemon güç olma ihtimali önündeki engeller, dezavantajlı olduğu konular incelenmiştir. Bu bölümden hareketle şu sonuca varılabilir, ÇHC,

- 1- Tayvan sorununda çözümü sağlayabilir, Tibet ve dini lider Dalai Lama ile hoşgörü çerçevesinde ortak bir zeminde anlaşabilir, Doğu Türkistan özerk bölgesine saygı duyar ve iddia edilen asimile programını sonlandırır, uluslararası rezerv para birimi içerisinde planladığı gibi SDR veya muadil bir küresel para birimi ile RMB'nin etkinliğini artırabilir ise, ve
- 2- Emek zenginliğini daha çok artı değer üreten ve yaşlanan nüfusunu daha verimli kullanabilir, RMB'nin kullanımını arttırabilir veya küresel para birimi projesi kullanımına daha çok etki edebilir, Kuşak ve Yol Girişimi ile üretim ve ticaret ağını genişletebilir ise hegemon güç olabilecektir.

ÇHC'nin kural koyucu pozisyonu olmaması sebebiyle asayışı sağlamak gibi bir ödevinin olmaması, küresel huzurun sağlanabilmesine yönelik yapılması gereken maliyetlerden de kaçınmasını sağlamaktadır. Küresel huzurun sağlanması adına Birleşmiş Milletler Barış Gücü'ne ABD'nin neredeyse yarısı kadar fon sağlamaktadır (UN, 2021). Bu avantajı da yükselen güç olarak ÇHC'nin ABD'ye karşı daha çabuk gelişim gösterebilmesini sağlayabilir. ÇHC'nin avantajlarını küresel söz sahibi olma yolunda değerlendirebilmesini sağlayacak en önemli husus Pekin Konsensüsü ve kültürel kodlarından gelen iletişim zaafını aşması, bir diğer ifade ile demokratik güce sahip olmaya çalışmasıdır.

Çalışmamız, ABD'nin hegemonik çöküş sürecine girmesi ile birlikte, multipolariteye dayalı bir yönetimin, gelecek hegemon güç yapısını oluşturacağını, bu yapının da Avrupa Birliği'ne yakın bir ülke grubundan oluşacağını öngörmektedir. ÇHC'nin multipolar [çok kutuplu] bir hegemonik düzende yer alması muhtemeldir fakat günümüz verileri ve ülkelerin ABD etrafında kümelenmesi dikkate alındığında şu metafor çalışmamızın sonucunu yansıtmaktadır: Hegemonik düzen dünya genelinde bir oyun oynuyorsa ÇHC bu oyundaki en nitelikli oyunculardan birisidir. Fakat oynanan oyunun kurallarını belirleyen, veyahut oyunu şekillendiren güç, hegemon olan ABD'dir. Günümüzde hegemon güç olarak Amerika Birleşik Devletleri (ABD) kabul edilir. ABD, ekonomik, askeri, siyasi, teknolojik, kültürel ve diplomatik alanlarda dünya çapında etkisi olan bir güçtür. ABD, dünya ekonomisindeki liderliği, dünyadaki en büyük askeri güç olarak konumu, uluslararası finansal kurumlar üzerindeki etkisi, üst düzey teknolojik gelişimi ve kültürel etkisi gibi birçok alanda hegemon güç olarak kabul edilmektedir. Bununla

birlikte, ABD'nin uluslararası alanda etkinliğinde son yıllarda azalma gözlemlenmektedir ve ÇHC'ninn yükselişyle birlikte küresel güç dengelerinde değişimler yaşanmaktadır.

KAYNAKÇA

- AA – Anadolu Ajansı (2020) Çin’de Vatandaşlar Davranışlarına Göre Puanlanacak (Sosyal Kredi Sistemi) <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/cinde-vatandaslar-davranislarina-gore-puanlanacak-sosyal-kredi-sistemi,8E3rk-wtMUi7fuEExnRx> 1g (Erişim Tarihi: 8 Ağustos 2022)
- AIIB – Asian Infrastructure Investment Bank (2022) About AIIB, <https://www.aiib.org/en/index.html> (Erişim Tarihi: 01.08.2022)
- Akyüz, Y. (2010), “Export Dependence and Sustainability of Growth in China and the East Asian Production Network”, South Centre Research Paper, Number 27.
- Alperen, Ü. (2019) Geleneksel Çin Merkezli (Sino-centric) Bölgesel Düzendeki Çin Karakteristiğiyle Küresel Düzene (in eds.) M. Yağcı ve C. Bakır, Çin Bilmecesi: Çin’in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye içinde, ss. 237-259.
- Andornino, G. B. (2017). The Belt and Road Initiative in China's Emerging Grand Strategy of Connective Leadership. *China & World Economy*, 25(5), 4-22.
- Anzarouth, M. (2022) China’s Belt and Road Initiative: A Bumpy, Promising Path, <https://harvardpolitics.com/belt-and-road/> (Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2022)
- APEC-Asia Pacific Economic Cooperation (2020) About Us, <https://www.apec.org/About-Us/About-APEC/> (Erişim Tarihi: 18 Ocak 2020)
- Arrighi, G. (2009) Adam Smith Pekin’de: 21. Yüzyılın Soykütüğü, (Çeviri: İbrahim Yıldız), İstanbul: Yordam Kitap
- Arrighi, G. (2016) Uzun Yirminci Yüzyıl: Para Güç ve Çağımızın Kökenleri, Recep Boztemur (Çev.), 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi
- Arrighi, G. ve B. Silver (1999) , *Chaos and Governance in the Modern World System*, Chicago: University of Minnesota Press
- Asiasociety (2021) China’s Belt and Road Initiative: Examining Its Economic and Military Implications, <https://asiasociety.org/texas/events/chinas-belt-and-road-initiative-examining-its-economic-and-military-implications> (Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2023)
- Aydın, M. K. ve T. Yalın (2018), “Orta Gelir Tuzağı: Bir Literatür Taraması”, *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Şubat 2018, s.663-678.
- Bajoria, J. (2008) The Question of Tibet, <https://www.cfr.org/background/question-tibet> (Erişim Tarihi: 13 Eylül 2022)

- Baležentis, T., T. Li ve X. Chen (2021) Has Agricultural Labor Restructuring Improved Agricultural Labor Productivity in China? A Decomposition Approach. *Socio-Economic Planning Sciences*, 76, 100967.
- Baran, P. A. (1973) *The Political Economy of Growth*, London: Penguin Books
- Bates, T. R. (1975). Gramsci and the Theory of Hegemony. *Journal of the History of Ideas*, 36(2), 351-366.
- Baum, R. (1994), *Burying Mao: Chinese Politics in the Age of Deng Xiaoping*, New Jersey: Princeton University Press.
- Bayar, M., ve A. Kotelis (2014). Democratic Peace or Hegemonic Stability? The Imia/Kardak Case. *Turkish Studies*, 15(2), 242-257.
- Beijing Review (1978), “Communiqué of the Third Plenary Session of the 11th Central Committee of the Communist Party of China” http://www.bjreview.com/Special_Reports/2018/40th_Anniversary_of_Reform_and_Opening_up/Timeline/201806/t20180626_800133641.html (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2019)
- Benedikter, R. (2014) Xi Jinping’s China. The Motive Behind China’s Current Transition: Foreign Success is Changing Domestic Behavior, (in eds.) R. Benedikter ve V. Nowotny, *China’s Road Ahead: Problems, Questions, Perspectives*, London: Springer, pp. 1-19.
- Bennett, J. and H. D. Dixon (1996), A Macro-theoric Model of the Chinese Economy, *Journal of Comparative Economics*, 22 (3): 277-294.
- Berger, P. L. (1988), “An East Asian Development Model”, in (eds.) P. L. Berger ve H. M. Hsiao(1998), *In Search of an East Asian Development Model*, New York:Transaction Books Press, pp.3-11.
- Bernstam, M. S. ve A. Rabushka (2004) Beijing Consensus for Russia, Hoover Daily Report, <https://www.hoover.org/research/beijing-consensus-russia> (Erişim Tarihi:25 Mart 2020)
- Boeke, J. H. (1953). *Economics and Economic Policy of Dual societies, as Exemplified by Indonesia*. International Secretariat, Institute of Pacific Relations.
- Boon, H. T. ve H. E. Sworn (2020) Strategic Ambiguity and the Trumpian Approach to China-Taiwan Relations, *International Affairs*, 96(6), 1487-1508.
- Borzykowsky, B. (2018) China’s 1,2 Trillion Weapon That Could be Used in a Trade War with the US, <https://www.cnbc.com/2018/04/05/chinas-1-point-2-trillion-weapon-that-could-be-used-in-a-us-trade-war.html> (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2020)

- Bowles, P. ve B. Wang (2008) *The Rocky Road Ahead: China, the US and the Future of the Dollar*, *Reviews of International Political Economy*, 15(3), pp. 335-353
- Bramall, C. (2004), "Chinese Land Reform in Long-Run Perspective and in the Wider East Asian Context", *Journal of Agrarian Change*, 4 (1-2): 107-141.
- Brandt, L., D. Ma and T. T. Rawski (2014), "From Divergence to Convergence: Reevaluating the History behind China's Economic Boom", *Journal of Economic Literature*, 52 (1): 45-123.
- Brautigam, D. (2010) *Is China Sending Prisoners to Work Overseas?* <http://www.chinaafricarealstory.com/2010/08/is-china-sending-prisoners-to-work.html> (Erişim Tarihi: Eylöl 2022)
- Brewer, A. (2001) *Marxist Theories of Imperialism: A Critical Survey*, Second Edition, London and Newyok: Routledge
- Brink, T. T. (2014) *The End of Cheap Labour? Industrial Transformation and "Social Upgrading" in China*. Florian Butollo – Book Review - *The China Quarterly*, 222, pp. 556-557
- Broz, J. L. ve J. A. Frieden (2001) *The Political Economy of International Monetary Relations*, *Annual Review of Political Science*, 4(317-43)
- Bush, R. C. (2016) *U. S. Policy Toward Taiwan*, Brookings Institution, <https://www.brookings.edu/articles/u-s-policy-toward-taiwan-bush/> (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020)
- Caixin Global (2014) *One Belt, One Road* <https://www.caixinglobal.com/2014-12-10/one-belt-one-road-101052853.html> (Erişim Tarihi: 3 Temmuz 2022)
- Cameron, R. (1982) *Technology, Institutions and Long-Term Economic Change*, (in eds.) C. P. Kindleberger ve G. di Tella, *Economics in the Long View: Volume 1 – Models and Methodology içinde*, London: MacMillan Press, pp. 27-43.
- Caprioni, E. (2012), "The Harmonious Language of Young Hans in Urumqi, Xinjiang", in (eds.) J. T. Lee, L. V. Nedilsky and S. Cheung (2012), *China's Rise to Power: Conceptions of State Governance*, New York: Palgrave MacMillan Press, pp.111-137.
- Chang, J. C. (2001), *U. S. Policy Toward Taiwan*, Weatherhead Center For International Affairs, <https://programs.wcfia.harvard.edu/files/fellows/files/chang.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Aralık 2023)
- Chen, J. (1995) *The Impact of Reform on the Party and Ideology in China*, *Journal of Contemporary China*, 4(9), 22-34

- Cheung, Y. W. ve X. Qian (2009). Hoarding of International Reserves: Mrs Machlup's Wardrobe and the Joneses. *Review of International Economics*, 17(4), 824-843.
- Cheung, Y. W., G. Ma, ve R. N. McCauley (2011). Renminbising China's Foreign Assets. *Pacific Economic Review*, 16(1), 1-17
- China Daily, (2014) Top 10 US Companies in China http://www.china.org.cn/business/2014-07/08/content_32886093_10.htm (Erişim Tarihi: 21 şubat 2020)
- China People's Daily (2008), "30th Anniversary of China's Reform and Opening-up", <http://en.people.cn/90002/95589/6512371.html> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2019)
- China People's Daily (2013), "Nation to Improve Market System", http://www.chinadaily.com.cn/en/doc/2003-10/21/content_274136.htm (Erişim mTarihi: 26 Temmuz 2019)
- Chow, G. C. (2004), "Economic Reform and Growth in China", *Annals of Economics and Finance*, Volume 5, pp.127-152.
- Christensen, T. J. (2001) Posing Problems Without Catching Up: China's Rise and Challenges for u. S. Security Policy, *International Security*, 25(4) pp. 5-40
- Chuntao, X. (2019) çin'in Önündeki Başlıca Sekiz Sorun, İstanbul: Canut Yayınevi
- Ciorciari, J. D. (2011) Chiang Mai Initiative Multilateralization: International Politics and Institution-Building in Asia, *Asian Survey*, 51(5), pp. 926-952.
- Clarke, M. E. (2011). Xinjiang and China's Rise in Central Asia a History, Vol. 64, New York: Taylor & Francis.
- Coase, R. ve N. Wang (2015), çin Nasıl Kapitalist Oldu, (çeviri: İ. Yılmaz), Ankara: Big Bang Yayınları.
- Coccia, M. (2019). Comparative World-Systems Theories. *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*, Springer Nature Switzerland.
- Cohen, B. (2017) çin Sorunu: Sistem çin'in Yükselişine Uyum Sağlayabilir Mi? (in eds.) E. Helleiner ve J. Kirshner, *Yeni çin Seddi: çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset içinde*, Barış Cezar (çev.), ss. 31-48, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Cohen, B. J. (2020) Paranın Gücü: Parasal Rekabetin Anlamı, (çeviri: T. Öncel), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Cook, I. G. (2000), "Pressures of Development on China's Cities and Regions", *in* (ed.) T. Cannon (2000), *China's Economic Growth: The Impact on Regions, Migration and the Environment*, New York: St Martin's Press, pp.33-52
- Cooper, R. N. (1985), *Economic Interdependence and Coordination of Economic Policies*, (in eds.) R. W. Jones ve P. B. Kenen, *Handbook of International Economics içinde*, 2. Baskı, ss. 1195-1234
- Cox, R. W. (1983) Gramsci, Hegemony and International Relations: an Essay in Method, *Millenium*, 12(2), pp. 162-175
- Cumpsty, J. (1988). The Phenomenological Claim to Hegemony. *Journal for the Study of Religion*, 1(2), 99-103.
- Das, S., P. C. Rangazas ve A. Mourmouras (2015) *Economic Growth and Development: A Dynamic Dual Economy Approach*, London: Springer International Publishing
- Daubier, J. A History of the Chinese Cultural Revolution, Richard Seaver (Çev.), New York: Vintage Books
- Davis, D. S. (2003), "From Welfare benefit to Capitalized Asset: The re-comodification of residential space in Urban China", *in* (eds.) R. Forrest ve J. Lee (2003), *Housing and Social Change*, New York: Routledge Press, pp.183-198.
- Dawson, D. (1982). Educational Hegemony And The Phenomenology Of Community Participation. *The Journal of Educational Thought (JET)/Revue de la Pensée Educative*, 150-160.
- Dirlik, A. (2006) Beijing Consensus: Beijing 'Gongshi.' Who Recognizes Whom and to What End? <http://www.chinaelections.org/uploadfile/200909/20090918025246335.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Mart 2020)
- Dittmer, L. (2004) Taiwan and the Issue of National Identity, *Asian Survey*, 44(4), pp. 475-483
- Doğan, F. (2017), *Çin'in Hegemonik Yükselişi: Pax Americana'dan Pax Sinica'ya*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Doğru, B. (2016), "Çin'in Ekonomik Büyüme Reçetesi", (ed.) B. Doğru (2016), *Çin Ekonomisi: Bir Sosyalist Piyasa Tahlili*, Ankara: Akademisyen Kitabevi, *içinde* s.1-20.
- Donnelly, D. China Social Credit System Explained – What is it & How Does it Work? <https://nhglobalpartners.com/china-social-credit-system-explained/> (Erişim Tarihi: 9 Ağustos 2022)

- Drezner, D. W. (2009) Bad Debts: Assessing China's Financial Influence in Great Power Politics, *International Security*, 34(2), pp. 7-45.
- ECB - European Central Bank, (2006) The Accumulation of Foreign Reserves, Occasional Paper Series, No: 43, http://ssrn.com/abstract_id=807417 (Erişim Tarihi:1 Mart 2020)
- ECNS, (2019) 60 Countries and Regions Use RMB as Reserve Currency: PBOC Report, <http://www.ecns.cn/cns-wire/2017/10-19/277645.shtml> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2020)
- Elfstrom, M. ve S. Kuruvilla (2014) The Changing Nature of Labor Unrest in China, *Ilr Review*, 67(2), 453-480.
- England, C. (2019) Hegemony, Ideology, Governmentality: Theorizing State Power After Weber, *SPECTRA* 7, No: 1pp. 13-23.
- Ergenç, C. (2019) Çin'in Yükselişi, (in eds.) ř. Kardaş ve A. Balcı, *Uluslararası İlişkilere Giriş içinde*, 9. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, pp. 655-668.
- Ferchen, M. (2013) Whose China Model is it Anyway? The Contentious Search for Consensus, *Review of International Political Economy*, 20(2), pp. 390-420.
- Ferdinand, P. ve J. Wang (2013) China and the IMF: From Mimicry Towards Pragmatic International Institutional Pluralism, *International Affairs*, 89(4), 895-910
- Ferguson, N. (2003). Hegemony or empire. *Foreign Affairs*, 82, 154.
- Fontana, B. (2013) Hegemony ve İktidar: Gramsci ve Machiavelli Arasındaki İlişki Üzerine, İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Frank, A. G. (1967) *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, New York: Monthly Review Press
- Frey, B. S. (1984) *International Political Economics*, New York: Basil Blackwell Publisher
- FTA - China's Free Trade Agreements (2020) http://www.china.org.cn/business/node_7233287.htm#a11 (Erişim Tarihi: 27 Mart 2020)
- Garnaut, R., L. Song, S. Tenev and Y. Yao (2005), *China's Ownership Transformation: Process, Outcomes, Prospects*, Washington: WB Press.
- Ge, W. (1999), "Special Economic Zones and the Opening of the Chinese Economy: Some Lessons for Economic Liberalization", *World Development*, 27 (7): 1267-1285.

- Gertz, B. (2000) *The China Threat: How the People's Republic Targets America*, Washington: Regnery Publishing
- Gilpin, R. (1981) *War & Change in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press
- Gilpin, R. (1988). *The Theory Of Hegemonic War*. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 591-613.
- Gilpin, R. (2017) *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, Murat Duran, Selçuk Oktay, M. Kadir Ceyhan, Gürkan Polat (Çev.), 5. Baskı, Ankara: Kripto Basım Yayın
- Goldstein, M. C. (2019). *The Snow Lion and the Dragon: China, Tibet, and the Dalai Lama*. California: University of California Press.
- Goodhart, C. and C. Xu (1996), "The Rise of China as an Economic Power", Centre for Economic Performance, Discussion Number 299. http://eprints.lse.ac.uk/3753/1/The_Rise_of_China_as_an_Economic_Power.pdf (Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2019)
- Gramsci, A. (1984) *Modern Prens*, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları
- Gratz, D. (1985) *Wallerstein and His Critics, Theory and Society*, 14(4), pp. 469-495
- Guo, R. (2017) *How the Chinese Economy Works*, Fourth Revised Edition, London: Pelgrave Macmillan Press
- Gürel B. (2019) Çin'in Yükselişinin Tarihsel Arka Planı ve Yakın Geleceği (in eds.) M. Yağcı ve C. Bakır, *Çin Bilmece: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye içinde*, ss. 21-51.
- Harney, A. (2008), *The China Price: The True Cost of Chinese Competitive Advantage*, New York: The Penguin Press.
- Helleiner, E. ve B. Momani (2017) Çin ile IMF'nin Gizli Tarihi, (in eds.) E. Helleiner ve J. Kirshner, *Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset içinde*, Barış Cezar (Çev.), ss. 49-66, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Helleiner, E. Ve J. Kirshner (2017), *Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset*, Barış Cezar (Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Henning, C. R. (2014) *Choice and Coercion in East Asian Exchange Rate Regimes*, Peterson Institute for International Economics, Working Paper Series 12-15,
- Henning, C.R. (2005), *The Exchange Rate Weapon, Macroeconomic Conflict and Shifting Structure of the Global Economy*, EUI Working Paper RSCAS No. 205/11, <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/3360> (Erişim Tarihi: 25/01/2020)

- Hıraoğlu K. (2012) Üçüncü Soğuk Savaş Dönemi, İstanbul: Profil Yayıncılık
- Hicks, J. (1969) A Theory of Economic History, London: Oxford University Press
- Hinton, H. C. (1982), Government and Politics in Revolutionary China, Delaware: Scholarly Resources Inc.
- Hodson, R. ve R. L. Kaufman (1982). “Economic dualism: A critical review” American Sociological Review, 727-739.
- Hofman, B. (2018), Reflections on 40 Years of China’s Reforms”, in (eds.) R. Garnaut, L. Song and C. Fang (2018), China’s 40 Years of Reform and Development: 1978-2018, Acton: ANU Press, pp.53-66.
- Hopkins, T. K., ve I. Wallerstein, (1977) Patterns Of Development Of The Modern World-System. Review (Fernand Braudel Center), pp. 111-145.
- Horsefield, J. K. (1969) The International Monetary Fund 1945-1965: Twenty Years of International Monetary Cooperation – Volume 3: Documents, Washington: International Monetary Fund
- Hsü, I. C. Y. (1990), The Rise of Modern China, 6. Baskı, New York: Oxford University Press.
- Huang Y. (2008), Capitalism with Chinese Characteristics: Entrepreneurship and the State, New York: Cambridge University Press.
- Huang, J. ve G Yang. (2017). Understanding Recent Challenges and New Food Policy in China. Global Food Security, 12, 119-126
- Huang, J., S. Rozelle, C. Pray ve Q. Wang (2002). Plant biotechnology in China. Science, 295(5555), 674-676
- Huanqiu (2018), “Xi Heralds ‘New Era’ of Socialism”, <http://en.huanqiu.com/xi-heralds-new-era-of-socialism/> (Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2019)
- Huanxin, Z. (2018), China, US agree not to launch trade war <http://www.chinadaily.com.cn/a/201805/20/WS5b007788a3103f6866ee96f1.html> (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2020)
- Ikenberry, G. J. (2008) The Rise of China and the Future of the West, Foreign Affairs, 87(1), pp.23-37
- Ikenberry, G. J. (2012), The Rise of China, The United Statesi and the Future of the Liberal International Order, in (ed) D. Shambaugh (2012), Tangled Titans: The United States and China, New York: Rowman & Kittlefield Publishers, pp.53-73.
- IMF – International Monetary Fund, (2016) IMF Adds Chinese Renminbi to Special Drawing Rights Basket,

- <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/09/29/AM16-NA093016IMF-Adds-Chinese-Renminbi-to-Special-Drawing-Rights-Basket>, (Erişim Tarihi: 4 Ağustos 2022)
- IMF – International Monetary Fund, (2020b) IMF’s Members’ Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors, <https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2020)
- IMF – International Monetary Fund, (2020c) GDP Per Capita, Current Prices, <https://www.imf.org/external/datamapper/NGDPDPC@WEO/WEOWORLD> (Erişim Tarihi: 29 Ağustos 2022)
- IMF – International Montearny Fund (2020a) Özel Çekme Hakları (SDR - Özet Bilgi) <https://www.imf.org/external/np/exr/facts/tur/sdrt.pdf> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2020)
- İHH, (2015) Doğu Türkistan Raporu, İHH İnsani Yardım Vakfı, <https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/26/dogu-turkistan-raporu.pdf> (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2020)
- Jacques, M. (2016) Çin Hükmettiğinde Dünyayı Neler Bekliyor, Sami Oğuz (Çev.), Ankara: Akılçelen Kitaplar
- James, H. (2009) The Creation and The Destruciton of Value: The Globalization Cycle, London: Harvard University Press
- Jervis, R. (1982) Security regimes, International Organization, 36(2), pp. 357-378
- Jiang, J. (2013), Ekonomik Gelişmenin Toplumsal Sınırları: Çin Ekonomik Modelinin Geleceğı (Çeviri: A. Köymen), İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Jiang, Y. (2017) Çin’in Para Diplomasisinin Sınırları, (in eds.) E. Helleiner ve J. Kirshner, Yeni Çin Seddi: Çin’in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset içinde, Barış Cezar (Çev.), ss. 129-150 İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Jorgenson, D. W. (1961). “The Development of a Dual Economy” The Economic Journal, 71(282), 309-334.
- Kaltenbrunner, A., ve P. Lysandrou, (2017). The US Dollar's Continuing Hegemony as an International Currency: A Double-matrix Analysis. Development and Change, 48(4), 663-691.
- Kan, S. (2007) U.S.-China Nuclear Cooperation Agreement, CRS Report for Congress, <https://china.usc.edu/sites/default/files/legacy/AppImages/crs-us-china-nuclear-2007.pdf> (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2020)
- Kapstein, E. B. ve M. Mastanduno (1893) Unipolar Politics: Realism and State Strategies After the Cold War, New York: Columbia University Press

- Karakurt, B. (2011) Washington Konsensüsü'nden Küresel Mali Krize Mali Disiplin ve Türkiye'deki Gelişmeler, Ankara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(1), ss. 31-53
- Katzenstein, P. J. (1976). International Relations And Domestic Structures: Foreign Economic Policies Of Advanced Industrial States. International Organization, 30(1), 1-45.
- Kennedy, P. (2010). The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000. New York: Vintage Books
- Kennedy, S. (2010) The Myth of Beijing Consensus, Journal of Contemporary China, 19(65), pp. 461-477
- Keohane R. O. ve J. S. Nye, Jr. (2012) Power and Interdependence, Fourth Edition, New York: Pearson Education Press
- Keohane, R. O. (1982) The Demand for International Regimes, International Organization, 36(2), pp. 325-355
- Keohane, R. O. (1984) After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy, New Jersey: Princeton University Press
- Keohane, R. O. (2019). The Theory of Hegemonic Stability and Changes in International Economic Regimes, 1967–1977. in (eds.) O. R. Holsti, R. M. Siverson, A. L. George, Change in The International System, New York: Routledge, pp. 131-162
- Kielsgard, M. D. and L. Chen (2013), “The Emergence of Private Property Law in China and Its Impact on Human Rights”, Asian-Pacific Law and Policy Journal, 15 (1): 94-134.
- Kim, S. H., M. Martin-Hermosillo ve J. Jia (2014) “The U.S.-China Trade Friction: Causes and Proposed Solutions, Journal of Applied Business and Economics, 16(5), pp. 63-73
- Kindleberger C. P. (1973) The World in Depression 1929-1939, Los Angeles: University of California Press
- Kindleberger, C. P. (1981) Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides, International Studies Quarterly, 25(2), pp. 242-254
- Kindleberger, C. P. (1986) International Public Goods without International Government, The American Review, 76(1), pp.1-13
- Kirshner, J. (2013) The Rise of China, the United States, and the Future of the Liberal International Order (in ed.) D. Shambaugh, Tangled Titans: The United States and China içinde , Maryland: Rowman & littlefield Press, pp. 53-74.

- Kirshner, J. (2017) Bölgesel Hegemonya ve Bir RMB Bölgesinin Doğuşu, (in eds.) E. Helleiner ve J. Kirshner, Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset içinde, Barış Cezar (Çev.), ss. 173-192, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Kissinger, H. (2016) Dünya Düzeni, Çeviren: Sinem Sultan Gül, İstanbul: Boyner Yayınları
- Köksoy, F. (2019) Kartal ve Ejderha'nın Valsi: Amerika-Çin İlişkileri, İstanbul: Der Yayınları
- Krantz, M. (2016) The 11 Top U.S. Companies targeted by China, <https://www.usatoday.com/story/money/markets/2016/03/18/11-top-us-companies-targeted-china/81970226/> (Erişim Tarihi: 2 Mart 2020)
- Krasner, S. D. (1982) Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables, *International Organization*, 36(02), pp 185-205
- Kroeber, A. R. (2017), Çin Ekonomisi: Herkesin Bilmesi Gerekenler (Çeviri: M. Mazı), Ankara: Buzdağı Yayınevi.
- Krugman, P. China's Dollar Trap, *The New York Times* <https://docente.unife.it/paolo.pini/allegati/Krugman,%2003april2009.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2022)
- Landry, P. F. (2008), *Decentralized Authoritarianism in China*, New York: Cambridge University Press
- Lardy, N. (2014), *Markets over Mao: The Rise of Private Business in China*, Washington: Peterson Institute for International Economics.
- Lau, L. J., Y. Qian and G. Roland (2000), "Reform without Losers: An Interpretation of China's Dual-Track Approach to Transition", *Journal of Political Economy*, 108 (1): 120-143.
- Lawrence, S. V. and M. F. Martin (2013), "Understanding China's Political System", Congressional Research Service, <https://fas.org/sgp/crs/row/R41007.pdf> (Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2019)
- Levitz, E. Trump (Finally) Declares His Trade War, <https://nymag.com/intelligencer/2018/03/trump-finally-declares-his-trade-war.html> (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2020)
- Levy, J. S. Ve W. R. Thompson (2010) Balancing on Land and at Sea: Do States Ally Against the Leading Global Power?, (in eds.) C. Elman ve M. A. Jensen, *Realism Reader* içinde, ss. 93-100.
- Lewis, W. A. (1979). The Dual Economy Revisited, *The Manchester School*, 47(3), 211-229.

- Li, C., J. Wang ve J. Whalley (2014) China's Regional and Bilateral Trade Agreements, NBER Working Papers, No. 19853, <https://www.nber.org/papers/w19853.pdf> (Erişim Tarihi: 27 Mart 2020)
- Li, H. (1990) Sino-Latin American Economic Relations, New York: Praeger Publisher
- Li, M. (2017), Çin ve 21. Yüzyıl Krizi, (Çev: Tulga Buğra Işık), İstanbul: Yazılama Yayınevi
- Liang, F., V. Das, N. Kostyuk ve M. M. Hussain (2018). Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure. Policy & Internet, 10(4), 415-453.
- Lieberthal, K. Ve W. Jisi (2012) Addressing U.S.-China Strategic Distrust, John L. Torton China Center Monograph Series, Number 4
- Lin, J. Y. (1992). Rural Reforms and Agricultural Growth in China, The American Economic Review, 34-51.
- Lin, J. Y. (2004), "Lessons of China's Transition from a Planned Economy to a Market Economy", <http://www.tiger.edu.pl/publikacje/dist/lin.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2019)
- Liu, S. Y. (2012), "Harmonious Online Society: The China Model in the Information Age", in (eds.) J. T. Lee, L. V. Nedilsky and S. Cheung (2012), China's Rise to Power: Conceptions of State Governance, New York: Palgrave MacMillan Press, pp.90-110
- Lubell, P. (2001) The Chinese Communist Party During the Cultural Revolution: The Case of the Sixty-One Renegades, New York: Palgrave
- Ma, A. (2019) The US is scrambling to invest more in Asia to counter China's 'Belt and Road' mega-project. Here's what China's plan to connect the World through infrastructure is like. Business Insider, <https://www.businessinsider.com/what-is-belt-and-road-china-infrastructure-project-2018-1> (Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2022)
- Magaloni, B. (2008). Credible Power-Sharing And The Longevity Of Authoritarian Rule. Comparative Political Studies, 41(4-5), pp. 715-741
- Maizland, L. (2022) <https://www.cfr.org/backgrounder/china-xinjiang-uyghurs-muslims-repression-genocide-human-rights> (Erişim Tarihi: 3 Nisan 2023)
- Mallaby, S. ve Olin Wethington (2012) The Future of the Yuan: China's Struggle to Internationalize Its Currency, Foreign Affairs, 91(1), pp. 135-146
- Mankiw, G. (2017), Makroekonomi, (Çeviri Editörü: Ö. F. Çolak), Ankara: Efil Yayınevi.

- Marti, M. E. (2002), *China and the Legacy of Deng Xiaoping*, Washington: Brassey's Inc. Press.
- Mayer, M. (2018), *Rethinking the Silk Road: China's Belt and Road Initiative and Emerging Eurasian Solutions*. Singapore: Palgrave Macmillan.
- McDowell D. ve A. D. Steinberg (2017) Systemic Strengths, Domestic Deficiencies: The Renminbi's Future as a Reserve Currency, *Journal of Contemporary China*, 26(108), pp. 801-819
- McMillan, J. (2004), "Reform: What Pace Works Best, Avoid Hubris and Other Lessons for Reformers", *Finance and Development*, 41 (3): 34-41.
- Miller, A. L. (2015), "The Trouble with Factions", *China Leadership Monitor*, Winter, Issue 56, <https://www.hoover.org/research/trouble-factions> (Erişim Tarihi: 27 Mayıs 2019)
- Milner, H. V. (1998). *International Political Economy: Beyond Hegemonic Stability*. *Foreign Policy*, 112-123.
- Modelski G., Thompson W.R. (1988) *The Long Cycle of World Leadership*, G. Modelski ve W. R. Thompson (in eds.) *Seapower in Global Politics, 1494–1993 içinde*, London: Palgrave Macmillan
- Montalbano, G. (2021). *The Winding Paths of Hegemony: Giovanni Arrighi and the Limits of the Theory of Hegemonic Transitions*. *International Critical Thought*, 11(1), pp. 83-97.
- Moore, W. E. (1954). *Economics and Economic Policy of Dual Societies as Exemplified by Indonesia*. *American Anthropologist*, 56(6), pp. 1149-1151
- Morris, C. (2017) 10 Iconic American Companies Owned by Chinese Investors, <https://www.cnbc.com/2017/05/11/10-iconic-american-companies-owned-by-chinese-investors.html> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2020)
- Morrison, W. M. (2019) *China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States*, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33534.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Ocak 2020)
- Morrison, W. M. ve M. Labonte (2008). *China's Holdings of US Securities: Implications for the US Sconomy*. Library of Congress Washington Dc Congressional Research Service. (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2022)
- Mortimore, M. ve L. Stanley (2010) *Standing Tall: BRICs Improve FDI Impacts and Reduce Risks*, Working Group on Development and Environment in the Americas, Discussion Paper Number 29
- Morton, A. D. (2007) *Unravelling Gramsci: Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy*, London: Pluto Press

- Muradian, R., Walter, M., & Martinez-Alier, J. (2012). Hegemonic Transitions And Global Shifts In Social Metabolism: Implications For Resource-Rich Countries. Introduction To The Special Section. *Global Environmental Change*, 22(3), pp. 559-567.
- Myrdal, G. (1978). Institutional Economics. *Journal of Economic Issues*, 12(4), 771-783.
- Naughton, B. (1995), *Growing Out of the Plan: Chinese Economic Reform 1978-1993*, New York: Cambridge University Press.
- Naughton, B. (2007), *The Chinese Economy: Transitions and Growth*, New York: The MIT Press.
- NBS, China – National Bureau of Statistics (2019), <http://data.stats.gov.cn/english/easyquery.htm?cn=E0105> (Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2019)
- NEI, (2010) U.S. Department of State - National Export Initiative, <https://2009-2017.state.gov/e/eb/cba/nei/index.htm> (Erişim Tarihi: 17 Ocak 2020)
- New York Times (1991) China Has Used Prison Labor in Africa, <https://www.nytimes.com/1991/05/11/opinion/l-china-has-used-prison-labor-in-africa-540291.html> (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2022)
- New York Times (2005), “Chinese Bank Prices Its Initial Offering” <https://www.nytimes.com/2005/06/20/business/worldbusiness/chinese-bank-prices-its-initial-offering.html> (Erişim Tarihi: 30 Temmuz 2019)
- Nikitin, P. (2016) *Ekonomi Politik*, (Çev: Nejla Bilgiç), Ankara: Dorlion Yayınları
- Noland, M. (1996) *US-China Economic Relations*, Peterson Institute for International Economics (PIIE), Working Paper 96-6, <https://www.piie.com/publications/working-papers/us-china-economic-relations> (Erişim Tarihi: 17 Ocak 2020)
- Nye, J. (2016) *Amerikan Yüzyılı Bitti Mi?*, (Çev: Burç Beşgöl) İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık
- OECD (2013), “The People’s Republic of China, Avoiding the Middle-Income Trap: Policies for Sustained and Inclusive Growth” <https://www.oecd.org/china/China-Brochure-eng-September2013.pdf> (Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2019)
- OECD (2019), “Domestic Value Added in Gross Exports”, <https://data.oecd.org/trade/domestic-value-added-in-gross-exports.htm> (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2019)

- Ogunnubi, O. (2017). Effective Hegemonic Influence In Africa: An Analysis Of Nigeria's 'Hegemonic' position. *Journal of Asian and African Studies*, 52(7), pp.932-946.
- Oğan, S. (2009) Doğu Türkistan'da Yaşanan Olayların Sebebi ve Sonuçları, Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi (TÜRKSAM), <http://turksam.org/dogu-turkistan-da-yasanan-olaylarin-sebebi-ve-sonuclari> (Erişim Tarihi: 21 Kasım 2020)
- Oi, J. C., (1995), "The Role of the Local State in China's Transitional Economy", *The China Quarterly*, Volume 144, pp.1132-1149.
- Oktay, F. (2019), Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları (Üçüncü Baskı).
- Olson, M. (1971) *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*, Cambridge: Harvard University Press
- Patrick, S. (2010) Irresponsible Stakeholders? The Difficulty of Integrating Rising Powers, *Foreign Affairs*, 89(6), pp. 44-53
- Pekcan, C. (2019), Çin Dış Politikası ve ABD İle İlişkiler, Bursa: Dora Yayınevi
- Pendakur, M. (1983). The New International Information Order After The Macbride Commission Report: An International Powerplay Between The Core And The Periphery Countries. *Media, Culture & Society*, 5(3-4), 395-411.
- Peng, S. and L. Chen (2008), *Reforming China Major Events: 1978-1991*, Hong Kong: Enrich Professional Publishing.
- Peng, S. and L. Chen (2011), *Reforming China Major Events: 1992-2004*, Hong Kong: Enrich Professional Publishing.
- Perkins, J. (2004) *Confessions of an Economic Hit Man*, San Francisco: Berrett-Koehler Publishers
- Peterson, T. M., and Lassi, T. (2017). Centers of Gravity: Regional Powers, Democracy, and Trade, *International Interactions*, 43(2), 326-348.
- Pletcher, K. (2023) One Child Policy, *Encyclopedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/one-child-policy>. (Erişim Tarihi: 2 Mart 2023)
- Qian, Y., G. Roland and C. Xu (2006), "Coordination and Experimentation in M-Form and U-Form Organizations", *Journal of Political Economy*, 114 (2): 366-402.
- Ramo, J. C. (2004) *The Beijing Consensus*, London: Foreign Policy Centre
- Ranis, G. (1988). *Analytics of Development: Dualism. Handbook of Development Economics*, 1, 73-92.

- Rebel, H. (1989). Cultural Hegemony And Class Experience: A Critical Reading Of Recent Ethnological-Historical Approaches (Part One). *American Ethnologist*, 16(1), 117-136.
- Reuters, (2015) China's Yuan Becomes 2nd Most Used Currency for Payments with Japan Swift, <https://www.reuters.com/article/china-yuan-japan-payments-idUSL3N13Q1I920151201> (Erişim Tarihi: 23 Mart 2023)
- Robinson, W. I. (2011). Giovanni Arrighi: Systemic Cycles Of Accumulation, Hegemonic Transitions, And The Rise Of China. *New Political Economy*, 16(2), pp. 267-280.
- Rodrik, D. (2006) The Social Cost of Foreign Exchange Reserves, NBER Working Paper Series, No: 11952, <http://www.nber.org/papers/w11952> (Erişim Tarihi: 1 Mart 2020)
- Rozelle, S., J. Huang ve L. Zhang (2002). Emerging Markets, Evolving Institutions, and the New Opportunities for Growth in China's rural economy. *China Economic Review*, 13(4), 345-353
- Roubini, N. ve B. Setser (2005) Will the Bretton Woods 2 Regime Unravel Soon? The Risk of a Hard Landing in 2005-2006, <http://pages.stern.nyu.edu/~nroubini/papers/BW2-Unraveling-Roubini-Setser.pdf> (Erişim Tarihi: 1 Mart 2020)
- RTA – China (2020) Regional Trade Agreements Database, <http://rtais.wto.org/UI/PublicSearchByMemberResult.aspx?membercode=156> (Erişim Tarihi: 27 Mart 2020)
- Ruggie, J. G. (1983). Continuity And Transformation In The World Polity: Toward A Neorealist Synthesis. *World Politics*, 35(2), pp. 261-285
- Ruggie, J. G. (1999) International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order, (in eds.) C. Lipson ve B. J. Cohen, *Theory and Structure in International Political Economy: An International Organization Reader içinde*, London: The MIT Press, pp. 245-282.
- Rupert, M. (1995) *Producing Hegemony: The politics of Mass Production and American Global Power*, Cambridge: Cambridge University Press
- Saestric, L. (2019) All-American Brands That Are Actually Made Abroad, <https://www.gobankingrates.com/saving-money/shopping/all-american-brands-products-actually-made-overseas/#13> (Erişim Tarihi: 21 şubat 2020)
- Sáez, L. (2004), *Banking Reform in India and China*, New York: Palgrave MacMillan Press.
- Salamon, L. M. ve J. J. Siegfried (1977) Economic Power and Political Influence: The Impact of Industry Structure on Public Policy, *American Political Science Review*, 71(3), pp. 1026-1043

- Sarıöz Gökten, Y. (2013) Hegemonya İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Geleceği: Neo-Gramsci’ci Bir Bakış, İstanbul: NotaBene Yayınları
- Sauter, M. B. (2013) The Most Popular American Brands in China, <https://247wallst.com/investing/2013/05/15/the-most-popular-american-brands-in-china/3/> (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2020)
- Sautman, B. ve Y. Hairong (2010) Chinese Prisoners Rumor Redux: South China Morning Post, <http://www.chinaafricarealstory.com/2010/08/chinese-prisoners-rumor-redux-south.html> (Erişim Tarihi: 22.01.2020)
- Savaş, V. F. (2016), Bilmediğimiz Çin, Ankara: Efil Yayınevi.
- Sayın, Y. ve G. Koçak (2017) Müslüman Dünyanın Bir Sorun Alanı Olarak Doğu Türkistan Meselesi ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin İzlediği Politikalar, Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 3(4), 10-24
- Scharpf, F. W. (2002). The European social model. JCMS: Journal of Common Market Studies, 40(4), 645-670.
- Schuman, M. (2013), “Can China Escape the Middle-Income Trap” <http://business.time.com/2013/03/12/can-china-escape-the-middle-income-trap/> (Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2019)
- Schumpeter, J. A. (2003) Capitalism, Socialism and Democracy, London: Routledge
- Schütz, A. (1970). Phenomenology of the Social World. Illinois: Northwestern University Press.
- Sen, A. (1999). Development as Freedom. New York: Oxford University Press.
- Serra, N., S. Spiegel ve J. E. Stiglitz (2008) Introduction: From the Washington Consensus Towards a New Global Governance, (in eds.) N. Serra ve J. E. Stiglitz, The Washington Consensus Reconsidered: Towards a New Global Governance içinde, pp. 3-13
- Sherman, S. (1999). Hegemonic Transitions And The Dynamics Of Cultural Change. Review (Fernand Braudel Center), pp. 87-117.
- Shirk, S. L. (2018), “China in Xi’s ‘New Era’: The Return to Personalistic Rule”, Journal of Democracy, 29 (2): 22-36.
- Shixuan, Z. (2020) A stronger RMB impacts China's exporters, China Global Television Network, <https://news.cgtn.com/news/2020-12-07/A-stronger-RMB-impacts-China-s-exporters-W20nEHe0SI/index.html> (Erişim Tarihi: 23 Eylül 2022)
- Shu-ki, T. (1997), “Towards the Full Convertibility of Renminbi”, in (eds.) M. Brosseau, K. Hsin-chi and Y. Y. Kued (1997), China Review 1997, Beijing, Hong Kong: The Chinese University Press, pp.235-250.

- Siregar, R. ve A. Chabchitrchaidol (2013) Enhancing the Effectiveness of CMIM and AMRO: Selected Immediate Challenges and Tasks, ADBI Working Paper Series, No:403
- Sohn, I. (2008) Learning to Cooperate: China's Multilateral Approach to Asian Financial Cooperation, *The China Quarterly*, pp. 309-326
- Solis, M., ve S. N. Katada (2009) Explaining FTA Proliferation: A Policy Diffusion Framework, (in eds.) M. Solis, B. Stallings ve S. N. Katada, *Competitive Regionalism: FTA Diffusion in the Pacific Rim*, Hampshire: Palgrave Macmillan
- Solt, F. (2019), "The Standardized World Income Inequality Database", Version 8, <https://dataverse.harvard.edu/dataset.xhtml?persistentId=doi:10.7910/DVN/LM4OWF> (Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2019)
- Standish, R. (2022) China's Belt and Road Grapples with Mounting Debt Crisis, Impacting Central Asia, Pakistan, and Beyond, <https://www.rferl.org/a/china-debt-crisis-belt-road-initiative-kyrgyzstan-pakistan-/31970756.html> (Erişim Tarihi: 3 Ağustos 2022)
- Star Reporter, Do Chinese Use Prison Labour in Africa? <https://www.the-star.co.ke/opinion/columnists/2019-07-15-do-chinese-use-prison-labour-in-africa/> (Erişim Tarihi: 20.01.2022)
- Steinberg, D. A. (2017) Çin neden Bu Kadar Büyük Döviz Rezervleri Tutuyor? (in eds.) E. Helleiner ve J. Kirshner, *Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset içinde*, Barış Cezar (Çev.), ss. 67-86, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Steinberg, D. A. ve V. C. Shih (2012) Interest Group Influence in Authoritarian States: The Political Determinants of Chinese Exchange Rate Policy, *Comparative Political Studies*, 45(11), pp. 1405-1434
- Stokes, D. (2018). Trump, American Hegemony And The Future Of The Liberal International Order. *International Affairs*, 94(1), 133-150.
- Strayer, R. (2001) "Decolonization, Democratization, and Communist Reform: The Soviet Collapse in Comparative Perspective", *Journal of World History*, 12(2): 375-406.
- Studwell, J. (2013), *How Asia Works: Success and Failure in the World's Most Dynamic Region*, New York: Grove Press.
- Su, C. (2008). *Taiwan's Relations with Mainland China: A Tail Wagging Two Dogs*, Vol. 7, New York: Routledge.
- Subramanian, A. (2011) *Living in the Shadow of China's Economic Dominance*, Washington: Peterson Institute for International Economics

- Suettinger, R. L. (2003), *Beyond Tiananmen: The Politics of US-China Relations 1989-2000*, Washington: Brookings Institution Press.
- Swan, J. (2018) Trump declares his trade War: targets steel, aluminum, <https://www.axios.com/trump-declares-his-trade-war-targets-steel-aluminum-2f68d5fe-69ec-4872-b1d5-aaae28f7bf4b.html> (Erişim Tarihi: 21 şubat 2020)
- Swift, (2016) More than 100 Countries are now Using the RMB for Payments with China and Hong Kong, <https://www.swift.com/insights/press-releases/more-than-100-countries-are-now-using-the-rmb-for-payments-with-china-and-hong-kong> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2020)
- şen, F. (2009) çin'in Sincan-Doğu Türkistan Sorunu: Dünu Bugünü Geleceği, Ortadoğu Analiz, <https://www.yumpu.com/tr/document/read/25052409/cinin-sincan-dogu-turkistan-sorunu-dunu-bugunu-gelecegi-orsam> (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020)
- şentürk, Ö. (2008) Fordist Konsensüs'ten Washington Konsensüsü'ne Birikim ve Dönüşüm Politikaları, *Ekonomik Yaklaşım*, 19(68) ss. 17-46
- T24, (2022) çin: ABD'nin Orta Doğu'da bıraktığı 'güç boşluğunu' doldurmayacağız, <https://t24.com.tr/haber/cin-abd-nin-orta-dogu-da-biraktigi-guc-boslugunu-doldurmayacagiz,1008679> (Erişim Tarihi: 18.01.2022)
- Takahashi, K. (2005) Japan-South Korea Ties on the Rocks, *The Asia-Pacific Journal*, 3(3), pp. 1-5
- Tang, S. (2006) Leadership in Institution Building: The Case of ASEAN+3, (in eds.) Fort, B. ve D. Webber (2006) *Regional Integration in East Asia and Europe: Convergence or Divergence?* içinde, New York: Routledge Press, pp. 69-84
- Tanrıdağlı, F. K. (2019) *Küresel Güç Olma Sevdası: çin Rüyası*, İstanbul: şınaraltı Yayın Dağıtım
- The Economist, (2019) Donald Trump: Foreign Policy Showman, <https://www.economist.com/united-states/2019/07/04/donald-trump-foreign-policy-showman> (Erişim Tarihi: 25 şubat 2022)
- The Economist, (2021) <https://www.economist.com/the-economist-explains/2021/07/12/what-is-happening-to-the-uyghurs-in-xinjiang> (Erişim Tarihi: 03 Nisan 2023)
- Tibetan Journal, (2018) Donald Trump Signs Tibet Reciprocal Access Bill to Ban Chinese Until Tibet Opens, <https://www.tibetanjournal.com/donald-trump-signs-tibet-reciprocal-access-bill-to-ban-chinese-until-tibet-opens/> (Erişim Tarihi: 20 Kasım 2020)
- To, L. L. (1981), "Deng Xiaoping's Asian Tour: A Perspective on Sino-Southeast Asian Relations", *Contemporary South Asia*, 3 (1): 58-75.

- Transparency International, (2020) Corruption Perceptions Index, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020> (Erişim Tarihi: 11 şubat 2023)
- UN, (2021) United Nations Peacekeeping, How We Are Funded, <https://peacekeeping.un.org/en/how-we-are-funded> (Erişim Tarihi: 23 Mart 2022)
- US – Department of the Treasury (2020) Treasury International Capital System, <https://ticdata.treasury.gov/Publish/mfhhis01.txt> (Erişim Tarihi: 21 şubat 2020)
- US – Foreign Relations (1943) The Chargé in China (Atcheson) to the Secretary of State, Foreign Relations of The US: Diplomatic Papers, General, Volume 1, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v01/d916> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2020)
- US Census Bureau, (2019) Trade in Goods with China, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5700.html> (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2020)
- US Census Bureau, (2019) U.S. International Trade Data, <https://www.census.gov/foreign-trade/data/index.html> (Erişim Tarihi: 23 Ocak 2020)
- US-China Institute (1979), “Cyrus Vance, Memorandum on the Deng Xiaoping Visit”, January 26, 1979, University of Southern California, <https://china.usc.edu/cyrus-vance-memorandum-deng-xiaoping-visit-jan-26-1979> (Erişim Tarihi: 26 Temmuz 2019)
- USA Spending (2020) The Federal Response to COVID-19 <https://www.usaspending.gov/disaster/covid-19?publicLaw=all> (Erişim Tarihi: 22 Ocak 2022)
- Usman, M., Y. Ali, A., Riaz, A. Riaz, ve A. Zubair (2020). Economic Perspective Of Coronavirus (COVID-19). Journal Of Public Affairs, 20(4), e2252.
- USTR- United States Trade Representative: Executive Office of the President, (2020) Economic And Trade Agreement Between The United States Of America And The People’s Republic Of China, https://ustr.gov/sites/default/files/files/agreements/phase%20one%20agreement/US_China_Agreement_Fact_Sheet.pdf (Erişim Tarihi: 21 şubat 2020)
- Vogel, E. F. (2011), Deng Xiaoping and the Transformation of China, Cambridge: Harvard University Press
- Wallerstein, I. (1974; 2011a) The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and The Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century, New York: Academic Press

- Wallerstein, I. (1984) *The Politics Of The World-Economy: The States, The Movements And The Civilizations*. Cambridge University Press.
- Wallerstein, I. (1984). Long Waves as Capitalist Process. *Review (Fernand Braudel Center)*, 7(4), pp. 559-575
- Wallerstein, I. (2011). Structural crisis in the world-system. *Monthly review*, 62(10), pp. 31-39
- Wallerstein, I. (2011b) *The Modern World-System III: The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730s-1840s*, London: University of California Press
- Walley, J. ve C. Li (2014) *China's Regional and Bilateral Trade Agreements*, <https://voxeu.org/article/china-s-regional-and-bilateral-trade-agreements> (Erişim Tarihi: 27 Mart 2020)
- Walter, A. (2017) Çin'in Uluslararası Makroekonomik Politika Gözetim Mekanizmalarıyla İlişkileri (in eds.) E. Helleiner ve J. Kirshner, *Yeni Çin Seddi: Çin'in Uluslararası Para İlişkilerinde Güç ve Siyaset içinde*, Barış Cezar (Çev.), ss. 107-128, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Walter, C. E. ve H. J. T. Fraser (2011), *Red Capitalism: The Fragile Financial Foundation of China's Extraordinary Rise*, Toronto: John Wiley & Sons Ltd.
- Wang, H. (1999), "The Asian Financial Crisis and Financial Reforms in China", *The Pacific Review*, 12 (4), pp. 537-556.
- Wang, J., Y. Zhou, ve S. Liu (2017). *China Labor-Force Dynamics Survey: Design and Practice*. *Chinese Sociological Dialogue*, 2(3-4), 83-97.
- Watson, A. (1980), *Mao Zedong and the Political Economy of the Border Region*, New York: Cambridge University Press.
- Webb, M. C., & Krasner, S. D. (1989). *Hegemonic Stability Theory: An Empirical Assessment*. *Review of International Studies*, 15(2), 183-198.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. California: University of California Press.
- Wedeen, L. (1999). *Ambiguities of Domination: Politics, Rhetoric, and Symbols in Contemporary Syria*. London : University of Chicago Press.
- Whalley, J. Ve C. Li (2014) *China's Regional and Bilateral Trade Agreements* (Erişim Tarihi: 20 Eylül 2022)
- WIPO – World Intellectual Property Organization (2022) *Patent – Total Count by Filing Office*, <https://www3.wipo.int/ipstats/IpsStatsResultvalue> and <https://www3.wipo.int/ipstats/> (Erişim Tarihi: 20 Ocak 2022)

- Williamson, J. (2002) What Washington Means by Policy Reform, Peterson Institute for International Economics, <https://www.piie.com/commentary/speeches-papers/what-washington-means-policy-reform> (Erişim Tarihi: 25 Mart 2020)
- Williamson, J. (2004) The Washington Consensus as Policy Prescription for Development, Peterson Institute for International Economics, <https://www.piie.com/publications/papers/williamson0204.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Mart 2020)
- Wong, C. (1988), “Interpreting Rural Industrial Growth in the Post-Mao Period”, *Modern China*, 14 (1): 3-30.
- Wong, L. and R. M. Bird (2008), “China’s Fiscal System: A Work in Progress”, in (eds.) L. Brandt ve T. G. Rawski (2008), *China’s Great Economic Transformation*, New York: Cambridge University Press, pp.429-466
- World Bank (2019), “PPP Calculation and Estimation”, <https://www.worldbank.org/en/programs/icp/brief/methodology-calculation> (Erişim Tarihi: 20 Temmuz 2019)
- World Bank (2019), Çin Ekonomi İstatistikleri <https://data.worldbank.org/country/china?view=chart> (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2019)
- World Bank (2020) Total reserves minus gold (current US\$), <https://data.worldbank.org/indicator/FI.RES.XGLD.CD> (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2020)
- World Bank (2021) Exports of Goods and Services (Current US\$) <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD> (Erişim Tarihi: 12 Ağustos 2022)
- World Bank (WB) (2011) *Multipolarity: The New Global Economy*, Washington: The World Bank Press
- Wu, L. (1997) “The PRC and APEC: A Planned Excursion for Conciliation”, *Issues & Studies*, 11, pp. 95-111.
- Xiaochuan, Z. (2009) *Reform the International Monetary System*, <https://www.bis.org/review/r090402c.pdf> (Erişim Tarihi: 24 Mart 2020)
- Xiaoping, D. (1994), *Selected Works of Deng Xiaoping: 1982-1992 (Volume 3)*, Beijing: Foreign Languages Press.
- Xing, L. (2010) Introduction: The Rise of China and the Capitalist World Order: The “Four China” Nexus, (in ed.) L. Xing, *The Rise of China and the Capitalist World Order içinde*, New York: Ashgate Publishing, pp.1-24
- Xu, Y. (2000), “China’s Exchange Rate Policy”, *China Economic Review*, Volume 11, pp.262-277.

- Yağcı, M. (2016). A Beijing Consensus in The Making: The Rise Of Chinese Initiatives in The International Political Economy And Implications For Developing Countries. *Perceptions: Journal of International Affairs*, 21(2), 29-56.
- Yağcı, M. (2018). Rethinking Soft Power in Light of China's Belt And Road Initiative. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 15(57), 67-78.
- Yam, J. (2011), "A Safe Approach to Convertibility for the Renminbi", Institute of Global Economics and Finance, Working Paper Number 5, https://www.igef.cuhk.edu.hk/igef_media/working-paper/IGEF/igef_working_paper_no_5_eng.pdf (Erişim Tarihi: 17 Temmuz 2019)
- Yang, C. and J. Cheng (2001), "The Process of China's Accession to the WTO", *Journal of International Economic Law*, 4 (2): 297-328.
- Yao, Y. (2015) Beijing Consensus, *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity and Nationalism*, pp. 1-4
- Yeh, A. G. O and F. Wu (1995), "Internal Structure of Chinese Cities in the Midst of Economic Reform", *Urban Geography*, 16 (6): 521-554.
- Yeung, Y. M., J. Lee and G. Kee (2009), "China's Special Economic Zones at 30", *Eurasian Geography and Economics*, 50 (2): 222-240.
- Yıldırım, K., D. Karaman ve M. Taşdemir (2016), *Makroekonomi*, Ankara: Seçkin Yayınları (13ncü Baskı).
- Yıldırım, S. (2018), *Uluslararası İlişkilerde Asya: 'Kuşak Yol'un Jeo-Ekonomisi ve Güvenliği*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Yitzhaki, S. (1979), "Relative Deprivation and the Gini Coefficient", *The Quarterly Journal of Economics*, 93 (2): 321-324.
- Yu, Y. (2018), "The Reform of China's Exchange Rate Regime", in (eds.) R. Garnaut, L. Song and C. Fang (2018), *China's 40 Years of Reform and Development: 1978-2018*, Acton: ANU Press, pp.313-328.
- Zhang, C. (2019) "How Much Do State-Owned Enterprises Contribute to China's GDP and Employment?" World Bank Working Paper, <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/449701565248091726/how-much-do-state-owned-enterprises-contribute-to-china-s-gdp-and-employment> (Erişim Tarihi: 25 Temmuz 2022)
- Zhang, G. and Z. Qin (2008), "The Development of Private Businesses in China", <https://ro.uow.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=2921&context=commpapers> (Erişim Tarihi: 11 Temmuz 2019)

- Zhang, M. (2015). Internationalization of the Renminbi: Developments, Problems and Influences. https://www.cigionline.org/sites/default/files/new_thinking_g20_no2web_0.pdf (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2023)
- Zhang, M. ve B. Zhang (2017). The Boom and Bust of the RMB's Internationalization: A Perspective From Cross-Border Arbitrage, *Asian Economic Policy Review*, 12(2), 237-253.
- Zhiming, X. (2014), “China Embraced Commodity Economy in 1984”, http://www.chinadaily.com.cn/business/2014-10/20/content_18769599.htm (Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2019)
- Ziyang, Z., (2009), *Prisoner of the State: The Secret Journal of Premier Zhao Ziyang*, in (eds. B. Pu, R. Chiang and A. Ignatius), New York: Simon and Schuster Press.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Eyüp Ensar ÇAKMAK	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Fakülte	İktisat Fakültesi
Bölümü	İktisat (İngilizce)
Yüksek Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	İktisat
Programı	İktisat
Makale ve Bildiriler	
1. Aydın M. K. & Çakmak E. E. (2017). Sosyal Devletin Temelleri , Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 1, s.1-19	
2. Aydın M. K. & Çakmak E. E. (2017). Sosyal Devletin Dönüşümü , Sakarya İktisat Dergisi, Cilt 6, Sayı 4, s. 1-11	
3. Aydın M. K. & Çakmak E. E. (2018). Sosyal Devlet ve Türkiye , Bilgi Social Sciences Journal, Vol. 20, Iss. 2, p.1-19	
4. İnal V., Addi, H. M., Çakmak, E.E., Torusdağ, M., Çalışkan, M. (2022). The Nexus Between Renewable Energy, CO2 Emissions, and Economic Growth: Empirical Evidence from African Oil-Producing Countries , Energy Reports, Cilt: 8, s. 1634-1643, doi.org/10.1016/j.egy.2021.12.051	
5. Çakmak, E. E. & Acar, S. (2022). The Nexus Between Economic Growth, Renewable Energy and Ecological Footprint: An Empirical Evidence from Most Oil-Producing Countries , Journal of Cleaner Production, Cilt: 352, Yayın Numarası: 131548, doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.131548	
6. Yiğit, B., Çakmak, B. Y. & Çakmak, E. E. (2023). NEET In Turkey: A Typology Including Jobless Youths, Parental Education And Employment Status As Determinants . Education+ Training. doi.org/10.1108/ET-01-2023-0005	